examenbundel.nl

examen bundel

Meer dan alleen oefenexamens

Nu bij je boek
mijn.examenbundel.nl
Online oefenen, video's en meer

2021|2022

vmbo-gt / mavo

Geschiedenis

ThiemeMeulenhoff

examenbundel.nl

examen bundel

Meer dan alleen oefenexamens

2021|2022

E.G. Arnold
R.C. Seriese

vmbo-gt/mavo

Geschiedenis

ThiemeMeulenhoff

mijn.examenbundel.nl

Slagen zonder examenstress doe je met Examenbundel, Samengevat, Examenidioom en Zeker Slagen! Alles voor je schoolexamens en je centrale examens in je boeken, maar ook online.

Quickscan

Antwoorden bij de oriëntatietoets

Video's en andere leerbronnen

Oefenexamens

Overzicht van al je examenvakken

En nog veel meer op Mijn Examenbundel!

Ga naar mijn.examenbundel.nl en log in op Mijn Examenbundel. Met deze code krijg je toegang tot heel veel (digitale) extra's die bij je bundel horen:

Deze code is uniek en door één persoon te gebruiken. Geldig tot 15 juli 2022.

#ikgazekerslagen

Voorwoord

Met deze **Examenbundel** bereid je je goed voor op het eindexamen en op de schoolexamens. Je oefent met echte examenopgaven. In de uitwerkingen staan de antwoorden met een duidelijke uitleg. Zo weet je precies wat je goed en fout hebt gedaan.

Gebruik naast deze **Examenbundel** ook het boek **Samengevat** om te leren voor je examen. Hierin vind je een handige samenvatting van alle examenstof.

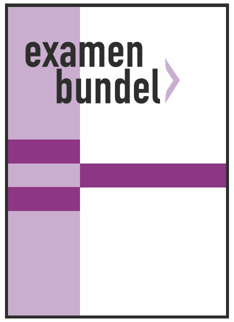

Oefenen met echte examens en duidelijke uitwerkingen

+

Overzichtelijke samenvatting van de examenstof

Wil je weten op welke datum het centraal examen is?
Ga naar examenbundel.nl/examenrooster voor het actuele examenrooster.
Of scan de QR-code:

Namens team **Examenbundel** heel veel succes!

Heb je een vraag of opmerking over deze **Examenbundel**?
Ga dan naar examenbundel.nl/contact.

Opmerking
De overheid stelt de regels op voor het examen. Bijvoorbeeld wat de examenonderwerpen zijn, welke hulpmiddelen je mag gebruiken en wanneer het examen is. De auteurs en uitgever hebben deze **Examenbundel** met grote zorg samengesteld. Soms veranderen de regels van de overheid echter of worden er nieuwe afspraken gemaakt over wat die regels betekenen. Raadpleeg daarom altijd je docent of onze website www.examenbundel.nl voor actuele informatie die voor jouw examen van belang is.

© ThiemeMeulenhoff

Inhoud

3 **Voorwoord**
7 **Stappenplan: hoe leer je met de Examenbundel en Samengevat?**
11 **Examentips**
14 **Informatie over het CE geschiedenis en staatsinrichting 2022**
16 **Vaardigheden voor het examen**
18 **Oefenen met vraagtypen**
41 **Oefenen met vraagtypen, antwoorden**
45 **Algemene begrippen geschiedenis en staatsinrichting**

Oriëntatietoetsen

51 **Oriëntatietoets 1:** Staatsinrichting van Nederland (vanaf 1848)
57 **Oriëntatietoets 2:** Historisch overzicht (vanaf 1900)

Deel 1
Oefenen op onderwerp

1 Staatsinrichting van Nederland (vanaf 1848)
67 Schematisch overzicht oefenvragen
68 Oefenvragen
91 Uitwerkingen
96 Chronologisch overzicht
98 Begrippen
105 Relevante personen
108 Internetsites

2 Historisch overzicht (vanaf 1900)
109 Schematisch overzicht oefenvragen
110 Oefenvragen
140 Uitwerkingen
145 Chronologisch overzicht
150 Begrippen
164 Relevante personen
171 Internetsites

Deel 2a
Examens met uitwerkingen

Examen 2019-I
175 Opgaven
195 Uitwerkingen

Examen 2019-II
204 Opgaven
223 Uitwerkingen

Deel 2b
Examen zonder uitwerkingen

Examen 2021-I
233 Opgaven

Bijlage

Cijferbepaling

© ThiemeMeulenhoff

Stappenplan: hoe leer je met de Examenbundel en Samengevat?

Je kunt uit drie routes kiezen:

- **Fietspad**: meteen **oefenen per onderwerp**.
- **Voetpad**: eerst **leren per onderwerp** uit het boekje Samengevat.
- **Snelweg**: direct **een heel examen maken**, te beginnen bij de oriëntatietoets.

Je kent jezelf het best. Kies dus de route die het best bij je past.

© ThiemeMeulenhoff

Fietspad

Meteen oefenen per onderwerp

Vraag: welk onderdeel ken ik al goed en ga ik eerst oefenen?

1. Pak de **Examenbundel**. Bekijk de inhoudsopgave. Kies een onderwerp en maak drie oefenopgaven over dit onderwerp.
2. Welk cijfer - schat je - heb je gehaald voor deze gemaakte oefenopgaven? (tussen 1-10)
3. Kijk je werk **zorgvuldig** na met behulp van de uitwerkingen bij dit onderwerp. Snap je het gegeven antwoord? **Leer het! Herhaal** dan vraag en antwoord zonder tekstboek erbij!
4. Is het cijfer dat je jezelf gegeven hebt oké? Vraag: wat ging goed, wat ging minder?
5. Pak het boekje **Samengevat** en ga verder via het **Voetpad** om je kennis over dit onderwerp aan te vullen en te herhalen.

Na voldoende oefenen met verschillende onderwerpen volgens dit 5-stappenplan ga je verder via de **Snelweg**.

© ThiemeMeulenhoff

Voetpad

Eerst leren per onderwerp

Vraag: welk onderwerp ga ik eerst doen?

1. Pak het boekje **Samengevat**. Kies uit de inhoudsopgave het onderwerp (hoofdstuk) waar je mee wilt beginnen.
2. Bestudeer **aandachtig** de inhoudsopgave van het door jou gekozen hoofdstuk. Dit is een soort kapstok waaraan kennis blijft hangen, ook in jouw geheugen.
3. Beslis nu welk deel uit **Samengevat** je intensief gaat bestuderen en leren. Bekijk nummer 4 van de examentips hierna om te weten waar je dan op moet letten.
4. Als je denkt dat je de stof van het onderwerp voldoende beheerst, ga je deze **toepassen** door oefenopgaven te maken.
5. Ga verder via het **Fietspad**. Volg de stappen 1 t/m 5.

Beheers je de examenonderwerpen voor het grootste deel al? Dan kun je ook in plaats van het **Fietspad**, meteen de **Snelweg** nemen.

It’s up to you!

© ThiemeMeulenhoff

Snelweg

Direct een heel examen maken

1. Pak de **Examenbundel**, onderdeel **oriëntatietoets**. Lees eerst alle opgaven snel en globaal door (skimmen).

2. Welk cijfer - schat je - zou je halen als je nu de oriëntatietoets zou maken?

3. **Lager dan een 6?** Neem eerst het **Fietspad**. Dus per onderwerp oefenen.

   6 of hoger? Je kunt de oriëntatietoets direct gaan maken!

4. Kijk de oriëntatietoets **zorgvuldig** na met behulp van de uitwerkingen op mijn.examenbundel.nl. Klik daarna door naar het studieadvies.

5. Ga op basis van het studieadvies verder met **oefenen** per onderwerp via het Fietspad.

5. Ga op basis van het studieadvies verder met **leren** per onderwerp via het Voetpad.

Je kán het!!!
Je bent nu klaar om oude examens te maken uit de **Examenbundel**.
Oefenen, oefenen, oefenen!

© ThiemeMeulenhoff

Examentips

Van plannen tot goed slapen, van actief lezen tot een opgeruimde werkplek. Alles waar je aan moet denken als je gaat leren voor je examen vind je op de volgende pagina's.

© ThiemeMeulenhoff

Examen tips

1 Maak een planning

- Maak **van tevoren** een week-/dagplanning
- Wanneer werk je het lekkerst?
- Plan ruim voldoende tijd in met voldoende pauzes
- Verdeel grote taken in kleine taken
- Werk van moeilijk naar gemakkelijk

2 Welk materiaal?

- Leerboek en aantekeningen
- Boekje **Samengevat**
- **Examenbundel**
- Pen en papier

3 Omgeving

- Rustige omgeving
- Opgeruimde werkplek
- Mobiel en andere afleidingen? **Weg ermee!!!**
- Iets lekkers bij de hand

4 Hoe te leren?

- 3 x 1 uur is beter dan 1 x 3 uur
- 1 x actief lezen is 100 x beter dan 2 x doorlezen
- Herhaal het geleerde regelmatig!
- Een week later: herhaal alles **zonder** tekstboek
- Oefenen, oefenen, oefenen! Ook al snap je alles

5 Zorg goed voor jezelf!

- Goed slapen = leren met de ogen dicht
- Beter 's avonds iets langer doorleren, dan heel vroeg opstaan
- Beloon jezelf met iets leuks / iets lekkers
- Regelmatig pauzes nemen + **NIKS** doen
- Stop! Vergelijk jezelf niet met klasgenoten!

© ThiemeMeulenhoff

© ThiemeMeulenhoff

Informatie over het CE geschiedenis en staatsinrichting 2022

De onderwerpen
Het centraal schriftelijk examen geschiedenis en staatsinrichting 2022 gaat over de onderwerpen:
1 Staatsinrichting van Nederland (vanaf 1848)
2 Historisch Overzicht (vanaf 1900), waarin opgenomen de verrijkingsdelen:
   A Het communisme in de Sovjetunie (1917-1941)
   B Indonesië als voorbeeld van dekolonisatie (1942-1949)

Hoe ziet het centraal examen geschiedenis eruit en hoe lang duurt het examen?
Op het examen krijg je twee boekjes:
1 Een boekje met bronnen (ongeveer 25 bronnen)
2 Een boekje met vragen (ongeveer 50 vragen)

Examen VMBO-GL en TL
2022
GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING CSE GL EN TL
Bij dit examen hoort een bijlage.
Dit examen bestaat uit 50vragen.
Voor dit examen zijn maximaal 65 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.
300005-582-528o

Boekje met vragen.

Bijlage VMBO-GL en TL
2022
tijdvak 1
GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING CSE GL EN TL
Bronnenboekje
300005-582-528b

Boekje met bronnen.

De bronnen en de vragen gaan over beide onderwerpen. Vóór elke vraag staat het aantal te behalen punten. In totaal kunnen er ongeveer 65 punten worden behaald. De te behalen punten (en het aantal vragen) zijn niet gelijk verdeeld over beide onderwerpen: Staatsinrichting circa 25%, Historisch Overzicht en verrijkingsdelen circa 75%. De vragen op het examen beginnen bij 1848 en gaan dan door de tijd heen naar het heden.

Het examen duurt 120 minuten. Je krijgt open vragen, meerkeuzevragen en chronologievragen, die op het examen ‘Door de tijd heen’-vragen worden genoemd. Het examen is over het algemeen pittig en lang. Het is dus belangrijk dat je goed doorwerkt. Controleer als je klaar bent of je alle vragen hebt beantwoord.

Let op: bij vorige examens werden vooral de open vragen en de chronologievragen slecht gemaakt. Besteed aan dit soort vragen dus extra aandacht bij je voorbereiding op het examen. Geef op open vragen antwoord in hele zinnen.

© ThiemeMeulenhoff

De normering van het centraal examen en de vaststelling van je cijfer
Je examen wordt eerst nagekeken door je eigen docent. Daarna kijkt een geschiedenisdocent van een andere school het nog eens na. Samen stellen zij het puntentotaal vast. Afhankelijk van de landelijke examenresultaten wordt door de centrale examencommissie de omrekening van punten naar cijfers vastgesteld.

Voorbereiding op het centraal examen geschiedenis en staatsinrichting
Om goed voorbereid te zijn op het centraal examen zijn twee dingen belangrijk:
1 Je moet uit je leerboek of uit een speciaal examenkatern de historische overzichten van de examenonderwerpen heel goed bestuderen. Bij het leren van de historische overzichten is het handig na elk geleerd hoofdstuk gebruik te maken van de Samengevat voor geschiedenis.
2 Je moet de in het examenprogramma voorgeschreven vaardigheden beheersen.

Hulpmiddel
Bij het centraal examen geschiedenis is een eendelig verklarend woordenboek Nederlands toegestaan.
Een verklarend woordenboek Nederlands kan je gebruiken als je twijfelt aan de betekenis van een woord. Gebruik het niet te vaak, anders kom je misschien in tijdnood. Als een omschrijving in het woordenboek afwijkt van de vakterm in het examenprogramma geschiedenis, mag je er niet op rekenen dat die omschrijving goed gerekend wordt.

© ThiemeMeulenhoff

Vaardigheden voor het examen

Als het goed is, heb je al veel vaardigheden aangeleerd en geoefend. Voor het examen zijn er belangrijke vaardigheden die je zeker moet beheersen:

1 Je moet weten hoe je een bron moet bekijken en beoordelen. Om je hierbij te helpen zijn hieronder een groot aantal aandachtspunten op een rijtje gezet.

2 Oefen met de verschillende vraagtypen. Veelvoorkomende vraagstellingen hebben we als voorbereiding voor je examen in Examentraining praktijk hierna op een rijtje gezet.

Waarop moet je letten bij het beoordelen van informatie/bronnen?

1 Bron en vraagstelling

Het is niet mogelijk het verleden te bestuderen zonder daarbij gebruik te maken van bronnen. Door het bestuderen van zo veel mogelijk verschillende bronnen kan een gebeurtenis uit het verleden zo betrouwbaar mogelijk worden weergegeven.
Omdat er heel veel soorten bronnen bestaan, zetten we hieronder wat punten op een rijtje die je kunnen helpen bij het beoordelen van de waarde en de betrouwbaarheid van een bron.

a Wat voor soort bron is het?
- geschreven/ongeschreven
- prenten/kaarten/foto's/cartoons/affiches/grafieken/tabellen

b Uit welke tijd is de bron afkomstig?
- Is de bron gemaakt in de tijd waarover de bron gaat?
- Is de bron later gemaakt? Zo ja, wanneer?

c Waaruit is de bron afkomstig?
- boek/tijdschrift/krant
- overheidsbron of geen overheidsbron

d Wat is er bekend over de maker van de bron?
- Wie/wat voor iemand?
- Was de maker aanwezig bij de gebeurtenis die in de bron wordt weergegeven?
- Met welke bedoeling heeft de maker de bron gemaakt?
- Was de maker emotioneel betrokken bij de gebeurtenis?
- Wat weet je van de standplaatsgebondenheid van de maker? Een arbeider bijvoorbeeld zal anders over loonsverlaging denken dan een fabrikant.

e Wat is er bekend over de inhoud van de bron?
- Waarover gaat de informatie?
- Voor wie is de informatie in de bron bestemd?
- Wat is het doel van de informatie: voorlichting, propaganda?
- Welke feiten, meningen, (voor)oordelen worden gegeven?
- Gelden deze feiten, meningen, (voor)oordelen voor een groep, een volk of een persoon?

© ThiemeMeulenhoff

f Hoe betrouwbaar is de bron?
- Wordt de bron door andere bronnen bevestigd of tegengesproken?
- Staan er bij de mening in de bron argumenten die controleerbaar zijn?
- Is de maker van de bron representatief voor de groep waarvan hij/zij deel uitmaakt? Een bron van een aanhanger van het liberale Tweede Kamerlid Van Houten kan representatief zijn voor het standpunt van zijn aanhangers, maar dat wil niet zeggen dat de inhoud van zo'n bron representatief is voor alle liberalen.
- Wat kun je met de bron bewijzen?
- Op welke vraag geeft de bron een antwoord?

2 Feit en mening

Je moet weten wat het verschil is tussen een feit en een mening.
Een feit is in het vak geschiedenis een algemeen erkende waarheid, bijvoorbeeld dat de industriële revolutie is begonnen in Engeland. Een mening is een standpunt, waarmee niet iedereen het eens zal zijn, bijvoorbeeld dat kinderarbeid onmisbaar is voor een goedlopende economie.

3 Oorzaak en gevolg

Je moet weten wat het verschil is tussen oorzaak en gevolg.
Een voorbeeld: door de verwoestingen in de Tweede Wereldoorlog (= oorzaak), ontstond er in Nederland woningnood in de jaren vijftig (= gevolg).

4 Interpretatie

Dit wil zeggen dat je na het bestuderen van een bron, of meerdere bronnen, de gegevens uit die bron(nen) kunt verwerken in een uitleg.

5 Inleving en standplaatsgebondenheid

Er wordt van je verwacht dat je jezelf kunt inleven in een andere tijd in de geschiedenis. Bij het onderwerp Staatsinrichting van Nederland moet je je bijvoorbeeld kunnen inleven in de gedachten en gevoelens van de Nederlanders die streden voor algemeen kiesrecht.
Bij het bestuderen van bronnen moet je ook rekening houden met de standplaatsgebondenheid van een persoon. Een directeur van de spoorwegen bijvoorbeeld zal weinig positiefs te melden hebben over spoorwegstakers.

6 Veranderingen (discontinuïteit) en dingen die hetzelfde zijn gebleven (continuïteit)

Wanneer je een langere periode uit de geschiedenis bestudeert, moet je weten welke dingen veranderen en welke dingen hetzelfde zijn gebleven.
In de negentiende eeuw kregen steeds meer Nederlandse mannen kiesrecht (= continuïteit). Vrouwen mochten in de negentiende eeuw niet stemmen (= continuïteit). In 1917 kregen vrouwen passief kiesrecht en in 1919 actief kiesrecht (= discontinuïteit).

© ThiemeMeulenhoff

Oefenen met vraagtypen

Na bestudering van de examentraining theorie ga je nu leren welke typen vraagstellingen je op het centraal examen kunt verwachten met daarbij een of meer vragen uit de praktijk van de laatste jaren. We gebruiken vraagformuleringen die je ook op het examen mag verwachten.
Let op: bij vorige examens werden vooral de open vragen en ‘Door de tijd heen’-vragen (chronologievragen) slecht gemaakt. Besteed aan dit soort vragen dus extra aandacht bij het oefenen.

Vraagtypen in het centraal examen

I Vragen die duidelijk maken dat je de ‘relevante personen’ goed hebt bestudeerd
II Vragen die duidelijk maken of je gebeurtenissen goed kunt plaatsen in de tijd
III Vragen waarbij je moet laten zien dat je weet wat een historisch onderzoek inhoudt
IV Vragen die duidelijk maken dat het belangrijk is dat je staatkundige kaarten en gebeurtenissen die daar invloed op hebben goed hebt bestudeerd
V Meerkeuzevragen zonder bron
VI Meerkeuzevragen met bron
VII Open vragen zonder bron
VIII Vragen waarbij je na een keuze een argumentatie moet geven
IX Chronologie- en volgordevragen ’Door de tijd heen’.
X Combinatievragen type 1
XI Combinatievragen type 2
XII Combinatievragen type 3
XIII Gesloten vragen
XIV Vragen met meerdere bronnen
XV Vragen met een invultekst
XVI Vragen met een tijdbalk
XVII Vragen met een grafiek of tabel
XVIII Vragen waarin het gaat om kenmerken
XIX Open vragen waarin het gaat om redenen of verklaringen
XX Vragen met juist/onjuist of goed/fout
XXI Open vragen waarin het gaat om ontwikkelingen
XXII ‘Door de tijd heen’-vragen die over en door perioden heen gaan
XXIII Vragen waarin het gaat om het leggen van verbanden

© ThiemeMeulenhoff

I Vragen die duidelijk maken dat je de ‘relevante personen’ goed hebt bestudeerd

bron 1 Over een politiek leider rond 1900.

In de Sociaal Democratische Bond (SDB) kreeg hij al spoedig de leiding. Hij was eerder predikant geweest. Hij was radicaal en fel; niemand kon met meer hartstocht het volk in beweging brengen dan hij. Veel socialisten vereerden hem als een heilige. In het Noorden én in Amsterdam had hij grote invloed op de arbeiders. In 1886 werd hij tot een jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens het beledigen van de koning. In 1888 werd hij door een district in Friesland naar de Tweede Kamer afgevaardigd. Hij had eigenlijk geen vertrouwen in het parlement. Er was maar één weg: die van revolutie. Een deel van de socialisten keerde zich van hem af en stichtte een nieuwe partij.

Gebruik bron 1.
1 → Over welke politiek leider gaat de bron?

II Vragen die duidelijk maken of je gebeurtenissen goed kunt plaatsen in de tijd. Hiervoor moet je het chronologisch overzicht met de belangrijkste jaartallen goed kennen.

bron 2 Een bijeenkomst van vrouwen

Gebruik bron 2.
2 Wanneer is deze foto gemaakt?
A rond 1860
B rond 1900
C rond 1940
D rond 1980

© ThiemeMeulenhoff

3 Hieronder staan enkele titels van hoofdstukken uit een boek over Nederland in de twintigste eeuw:
Hoofdstuk 1: 1900-1920
Hoofdstuk 2: 1920-1940
Hoofdstuk 3: 1940-1960
Hoofdstuk 4: 1960-1980
Hoofdstuk 5: 1980-2000
→ Bij welk hoofdstuk hoort de Eerste Feministische Golf en bij welk hoofdstuk de Tweede Feministische Golf?

	Eerste Feministische Golf	Tweede Feministische Golf
A	Hoofdstuk 1	Hoofdstuk 3
B	Hoofdstuk 1	Hoofdstuk 4
C	Hoofdstuk 2	Hoofdstuk 3
D	Hoofdstuk 2	Hoofdstuk 5
E	Hoofdstuk 3	Hoofdstuk 4
F	Hoofdstuk 3	Hoofdstuk 5

III Vragen waarbij je moet laten zien dat je weet wat een historisch onderzoek inhoudt

bron 3 **Voorpagina van een blad (1930)**

DE R.K. RADIO-GIDS
OFFICIEEL ORGAAN VAN DEN NEDERLANDSCHEN BOND VAN R.K. RADIO VEREENIGINGEN EN VAN DEN KATHOLIEKEN DRAADLOOZEN OMROEP

bron 4 **Een poster van de ANWB (=Algemene Nederlandse Wielrijdersbond) uit 1916**

bron 5 **Eerste uitbetaling van de AOW (1957)**

bron 6 **Affiche van de Bond van Arbeiderszangverenigingen (1921)**

bron 7 **Viering van Bevrijdingsdag (1945)**

Gebruik bron 3, 4, 5, 6 en 7.

4 Stel, je doet onderzoek naar de verzuiling in Nederland en je hebt deze vijf bronnen tot je beschikking.
→ Welke **twee** bronnen zijn kenmerkend voor de Nederlandse verzuiling?
Verklaar je keuze.
Doe het zo:
Bron …(vul nummer van de bron in) is kenmerkend, want …(verklaar je keuze).
Bron …(vul nummer van de bron in) is kenmerkend, want …(verklaar je keuze).

bron 8 **Een bijeenkomst van Nederlandse bisschoppen (1870)**

bron 9 **Voorpagina van een tijdschrift van een politieke partij (1890)**

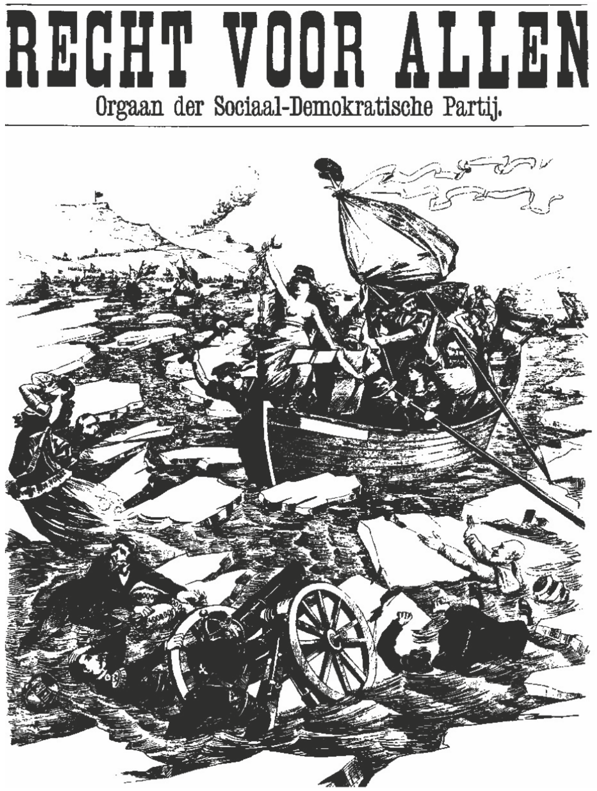

bron 10 **De 'Christelijke Jongelings Vereniging Daniël' in Gouda (1924)**

bron 11 **Een getuige van een gebeurtenis (1918)**

Hij riep de arbeiders op om te gaan demonstreren. Op 11 november maakte hij zijn programma bekend. Diezelfde avond hield hij een hartstochtelijke toespraak waarbij hij de arbeidersklasse in Nederland opriep de politieke macht te grijpen.

bron 12 **Een tekst over de Vrije Universiteit (1920)**

De 'kleine luyden' tellen mee! Door de toegenomen welvaart kunnen mensen die zelf niet meer dan lager onderwijs hebben gehad, hun zonen naar de Vrije Universiteit sturen. De 'kleine luyden' spelen in Nederland een belangrijke rol in de kerk, in de politiek en in de maatschappij.

Gebruik bron 8, 9, 10, 11 en 12.

5 Stel, je doet onderzoek naar de geschiedenis van de ARP in Nederland en je vindt deze vijf bronnen.
→ Welke **twee** bronnen geven informatie over de geschiedenis van de ARP?
Schrijf alleen de nummers op.

IV Vragen die duidelijk maken dat het belangrijk is dat je staatkundige kaarten en gebeurtenissen die daar invloed op hebben goed hebt bestudeerd. Alle kaarten en schema's die je in de leerstof tegenkomt moet je daarom aandachtig bekijken.

bron 13 **Een kaart van Europa.**

© ThiemeMeulenhoff

Gebruik bron 13.

6 → Welke gebeurtenis hoort bij deze afbeelding?
- **A** de invoering van de euro
- **B** de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap
- **C** de oprichting van de Europese Unie
- **D** de uitbreiding van de Europese Gemeenschap

V Meerkeuzevragen zonder bron

7 → Welke bewering over Europese wetgeving is juist?
Europese wetgeving
- **A** gaat boven de nationale wetgeving van lidstaten.
- **B** is gericht op lidstaten die de euro hebben ingevoerd.
- **C** is voor de lidstaten niet van betekenis.
- **D** wordt opgesteld door het Europese Hof van Justitie.

8 Aletta Jacobs werd ook bekend door haar strijd voor meer politieke rechten voor vrouwen.
Welke bewering over de oprichting van de VvVK (= de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht) is juist?
- **A** Aan het einde van de negentiende eeuw werd de VvVK opgericht om de strijd te steunen voor de financiële gelijkstelling van jongens en meisjes in het onderwijs.
- **B** Aletta Jacobs en Wilhelmina Drucker zorgden met de oprichting van de VvVK voor het begin van de Tweede Feministische Golf.
- **C** De oprichting van de VvVK was een belangrijke gebeurtenis tijdens de Eerste Feministische Golf, waarbij het verkrijgen van vrouwenkiesrecht het belangrijkste doel was.
- **D** Nadat vrouwen algemeen kiesrecht hadden gekregen, richtten Aletta Jacobs en Wilhelmina Drucker de VvVK op.

© ThiemeMeulenhoff

VI Meerkeuzevragen met bron

bron 14 **Een spotprent uit 1993**

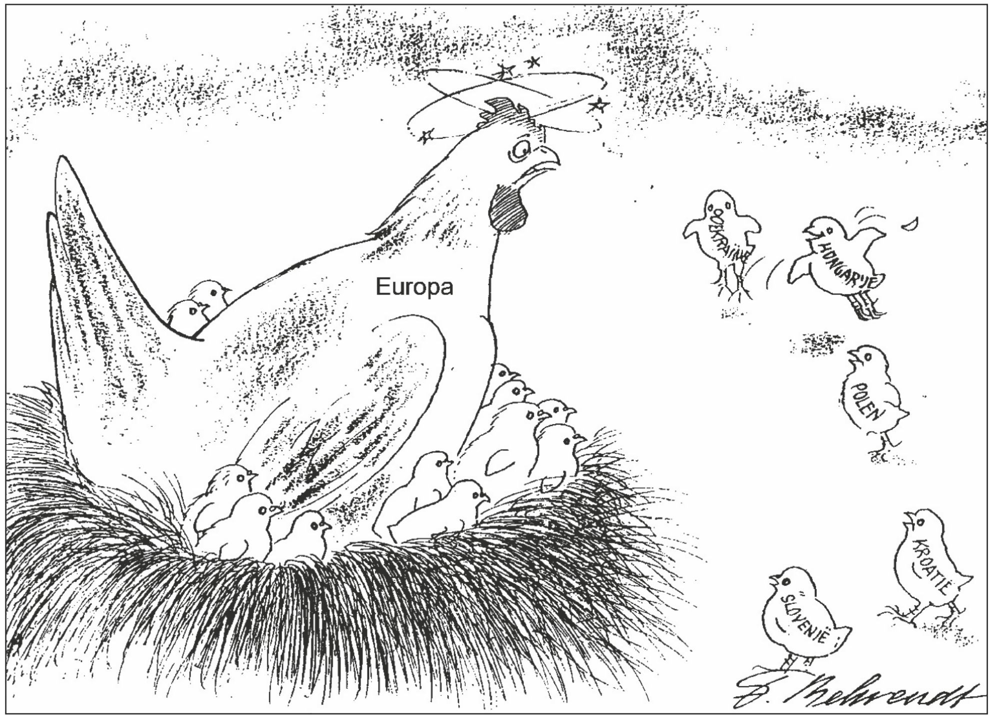

Toelichting
Op de kip staat Europa.
Op de kuikens staat: Oekraïne, Hongarije, Polen, Kroatië en Slovenië.

Gebruik bron 14.

9 → Welke omschrijving hoort bij de prent?

A De NAVO biedt bescherming aan haar West-Europese lidstaten die bedreigd worden door de communistische landen uit Oost-Europa.

B Door de Marshallhulp van de Verenigde Staten kan een aantal Europese landen weer op eigen benen staan.

C Door het wegstemmen van de Europese grondwet is de Europese Unie in een crisis terechtgekomen en wordt nu uitgelachen door de Europese landen die geen EU-lid zijn.

D Na het uiteenvallen van de Sovjetunie streven de landen uit het voormalig Oostblok naar het lidmaatschap van de Europese Unie.

VII Open vragen zonder bron

10 → Welke taak heeft de nationale ombudsman in de Nederlandse rechtsstaat?

11 De confessionelen wilden in de Grondwet van 1917 financiële gelijkstelling van het bijzonder en het openbaar onderwijs opnemen. De socialisten wilden daaraan meewerken in ruil voor confessionele steun bij een ander onderdeel van de grondwet.
→ Voor welk onderdeel van de grondwet wilden de socialisten steun?

© ThiemeMeulenhoff

VIII Vragen waarbij je na een keuze (bijvoorbeeld wel of niet, terecht of onterecht, voor- of tegenstander) een argumentatie moet geven

12 Regelmatig laait in Nederland de discussie op over de rechten van gevangenen die levenslang hebben gekregen.
→ Vind jij dat levenslanggestraften dezelfde grondrechten moeten hebben als alle andere Nederlandse burgers? Geef een politiek of juridisch argument.
Doe het zo:
Ik vind dat levenslanggestraften wel/niet (maak een keuze) dezelfde grondrechten moeten hebben als alle andere Nederlandse burgers, omdat … (geef een politiek of juridisch argument).

bron 15

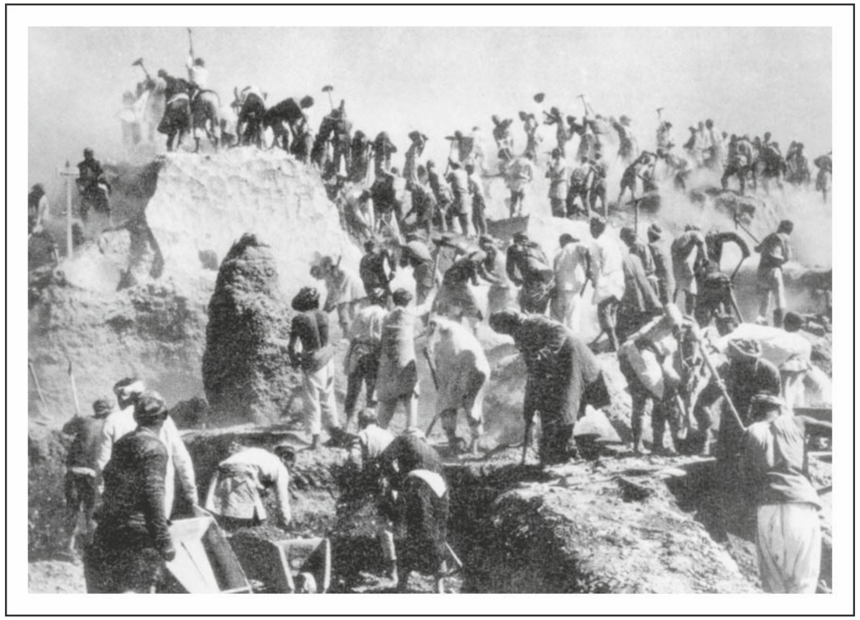

Gebruik bron 15.

13 De bron laat arbeiders zien die een kanaal uitgraven. Stel je voor dat een voorstander en een tegenstander van het beleid van Stalin de bron bekijken. Er wordt aan beiden gevraagd een propaganda-onderschrift te maken bij de bron.
Bedenk bij de bron een propaganda-onderschrift van een mogelijke voorstander en tegenstander van het beleid van Stalin.
Doe het zo:
voorstander: …
tegenstander: …

© ThiemeMeulenhoff

IX Chronologie- en volgordevragen. Op het examen worden dit "Door de tijd heen"-vragen genoemd. Je moet een aantal stappen van een ontwikkeling in de juiste volgorde zetten of je moet een aantal onderwerpen, gebeurtenissen, bronnen of fragmenten in de juiste tijdsvolgorde, vroeger naar later, zetten. Bij volgordevragen is het belangrijk dat je de chronologische overzichten goed hebt bestudeerd.

14 Enkele stappen die worden gezet voordat een wetsvoorstel een wet wordt:
1 De Eerste Kamer gaat akkoord met het wetsvoorstel.
2 De Koningin zet haar handtekening onder de wet.
3 De Minister maakt een wetsvoorstel.
4 De Tweede Kamer gaat akkoord met het wetsvoorstel.
→ Wat is de juiste volgorde voor het totstandkomen van een wet?
Schrijf alleen de nummers op.
Doe het zo:
Eerst …, dan … , vervolgens … en ten slotte …

bron 16 Drie fragmenten van grondwetten uit verschillende perioden

fragment 1:
De leden van de Tweede Kamer worden rechtstreeks gekozen door alle mannelijke inwoners van Nederland vanaf 23 jaar. Iedere mannelijke inwoner mag slechts één stem uitbrengen.
fragment 2:
De leden van de Tweede Kamer worden in de kiesdistricten gekozen door meerderjarige mannen. Deze mannen mogen stemmen wanneer zij een bepaald bedrag aan belasting betalen.
fragment 3:
De leden van de Tweede Kamer worden rechtstreeks gekozen door de Nederlanders die de leeftijd van 18 jaar hebben bereikt.

Gebruik bron 16.
15 De drie fragmenten gaan over de wijze waarop de Tweede Kamer wordt gekozen.
→ Zet de fragmenten in de juiste tijdsvolgorde, van vroeger naar later.
Doe het zo:
Eerst … , dan … en ten slotte … (vul nummers in)

16 Enkele gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog:
1 de aanval op Pearl Harbor
2 de atoombom op Hiroshima
3 de Duitse inval in Polen
4 de invasie in Normandië
→ Zet de gebeurtenissen in de juiste volgorde, van vroeger naar later.
Doe het zo:
Eerst …, dan …, vervolgens … en ten slotte … (vul nummers in).

© ThiemeMeulenhoff

X Combinatievragen type 1. Je moet een beschrijving geven of een bron combineren met een bepaald begrip. Bij deze vragen is het belangrijk dat je de begrippenlijst van elk onderwerp goed in je hoofd hebt.

17 Enkele beschrijvingen van rechten van de Tweede Kamer:
a De Kamer heeft het recht om de begroting van een minister af te wijzen, te veranderen en aan te nemen.
b De Kamer heeft het recht om een commissie in te stellen die onderzoek doet naar de rol van de overheid in een bepaalde kwestie.
c De Kamer heeft het recht om een minister ter verantwoording te roepen.
d De Kamer heeft het recht om in een wetsvoorstel van de minister een verandering aan te brengen vóórdat het voorstel wordt aangenomen.
e De Kamer heeft het recht om zelf met een wetsvoorstel te komen.
Enkele rechten van de Tweede Kamer:
1 het budgetrecht
2 het recht van amendement
3 het recht van enquête
4 het recht van initiatief
5 het recht van interpellatie
→ Welke beschrijving hoort bij welk recht?
Doe het zo:
Beschrijving a hoort bij recht … (vul nummer in)
(enz. tot en met beschrijving e)

bron 17 Affiche van een omroep uit de jaren twintig

Gebruik bron 17.
18 In 1930 nam de Nederlandse regering het 'zendtijdenbesluit'. Daarmee werd alle beschikbare radiozendtijd eerlijk in vieren gedeeld. Zo werden de vier omroepverenigingen (NCRV, VARA, AVRO en KRO) allemaal gelijk behandeld.
Welk begrip past bij de bron?
A mobilisatie
B ontzuiling
C secularisatie
D verzuiling

© ThiemeMeulenhoff

XI Combinatievragen type 2. Je moet kiezen in welke periode een bron geplaatst moet worden.

bron 18 **Kroonprins Frans Ferdinand van Oostenrijk/Hongarije**

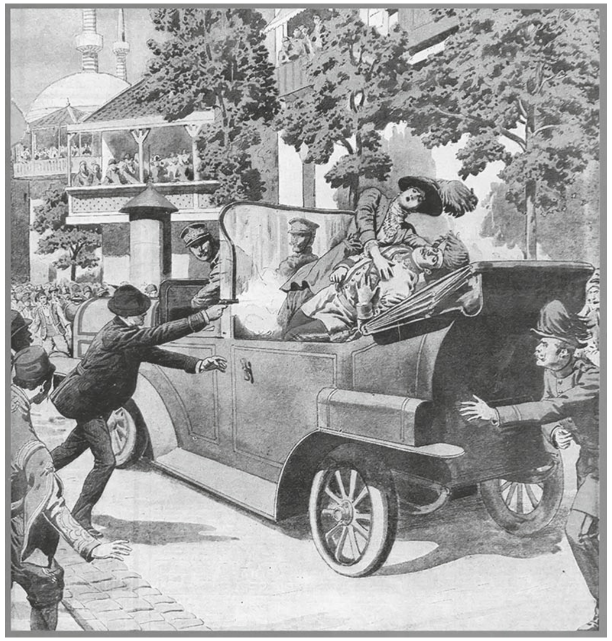

bron 19 **Een Nederlandse verzetsgroep brengt een explosieve lading aan in de strijd tegen de Duitse overheersing**

© ThiemeMeulenhoff

bron 20 **De opvang van Belgische vluchtelingen in het neutrale Nederland**

bron 21 **Koningin Wilhelmina keert terug naar Nederland**

Gebruik bron 18, 19, 20 en 21.

19 Hieronder staan drie periodes:
periode A: de Eerste Wereldoorlog
periode B: het Interbellum
periode C: de Tweede Wereldoorlog
→ Geef per bron aan bij welke periode die hoort.
Doe het zo:
Bron 18 hoort bij periode: … (vul in: periode A, B of C).
(enz. tot en met bron 21)

© ThiemeMeulenhoff

bron 22 **Uit een troonrede**

De handhaving van het financiële evenwicht is de laatste jaren bevorderd door de Marshallhulp. Toch is op economisch gebied waakzaamheid geboden. De regering moet maatregelen nemen op het gebied van de loon- en prijspolitiek en vraagt daarvoor eerst advies aan de samenwerkende organisaties van werkgevers en werknemers.
De bevordering van de industrialisatie blijft een kernpunt van de economische politiek. Nederland heeft zich de afgelopen vijf jaar uit de diepste ellende opgetrokken. Daaruit mag vertrouwen worden geput dat ons volk krachtig genoeg is om haar taak te vervullen.

Gebruik bron 22.

20 → Uit welke tijd is deze troonrede afkomstig: de jaren dertig, vijftig of zeventig van de vorige eeuw? Geef daarna **twee** voorbeelden uit de bron waarom de troonrede afkomstig moet zijn uit die tijd.
Doe het zo:
De troonrede is afkomstig uit de jaren … (vul in: dertig, vijftig of zeventig), omdat … en omdat … (geef twee voorbeelden uit de bron).

XII Combinatievragen type 3. Vragen waarbij je een gebeurtenis moet combineren met het gevolg op die gebeurtenis.

21 Enkele gebeurtenissen:
1 de Russische Revolutie
2 oprichting van de NAVO
3 uitvinding van de atoombom in de Verenigde Staten
Enkele gevolgen:
a de oprichting van het Warschaupact
b het begin van een jarenlange wedloop in kernwapens
c westers wantrouwen ten opzichte van de Sovjetunie
→ Welk gevolg hoort bij welke gebeurtenis? Let op! Elke gebeurtenis en elk gevolg mag maar één keer gebruikt worden.
Doe het zo:
Bij gebeurtenis 1 hoort gevolg … (vul een letter in)
(enz. tot en met gebeurtenis 3)

XIII Gesloten vragen over een bepaald onderwerp, waarbij je uit een lijst van beschrijvingen of enkele bronnen een keuze moet maken. Soms moet je kiezen welke beschrijvingen of bronnen wel met het onderwerp te maken hebben of welke er juist niet mee te maken hebben.

22 Enkele belangrijke politieke onderwerpen:
a abortus en euthanasie
b bestrijding van de criminaliteit
c energie en transport
d softdrugs en coffeeshops
e toerisme
→ Over welke **twee** onderwerpen zijn binnen de Europese Unie belangrijke afspraken gemaakt? Vul alleen de letters in.

© ThiemeMeulenhoff

XIV Vragen met meerdere bronnen, waaruit je een keuze moet maken of ze passen bij een bepaald onderwerp, een bepaalde periode of een bepaald kenmerk

De bronnen 23 tot en met 27 gaan over vijf gebeurtenissen in de periode 1860-1920 en staan in willekeurige volgorde.

bron 23

Het laatste doodvonnis in Nederland wordt voltrokken in 1860. In 1870 wordt de doodstraf uit het strafrecht geschrapt. In het militair recht blijft de doodstraf bestaan.

bron 24

Door de uitbreiding van het kiesrecht in 1917 krijgt Nederland eindelijk het algemeen kiesrecht. Elke man vanaf 23 jaar mag nu stemmen. Vrouwen mogen wel worden gekozen, maar mogen zelf niet stemmen.

bron 25

In Nederland wordt in 1898, twee jaar na de introductie van de eerste auto, de rijvergunning verplicht. Daarmee is Nederland het eerste land dat een nationaal nummerbord invoert.

bron 26

Bij de invoering van de Woningwet in 1901 krijgen de gemeenten onder meer de mogelijkheid om woningen onbewoonbaar te verklaren. De gemeenten worden ook verantwoordelijk gehouden voor de naleving van de bouwvoorschriften.

bron 27

Multatuli publiceert in 1860 de roman Max Havelaar. Daarin schrijft hij over de slechte behandeling van de inlandse bevolking in Indonesië.

Gebruik bron 23 t/m 27.

23 → In welke twee bronnen staan gebeurtenissen die Nederlandse arbeiders het meest hebben geholpen bij het verbeteren van hun leefomstandigheden in de periode 1860-1920? Geef ook aan waarom dat een verbetering was.
Doe het zo:
Bron …(vul een nummer in), omdat …(volgt verklaring).
Bron …(vul een nummer in), omdat …(volgt verklaring).

© ThiemeMeulenhoff

XV Vragen met een invultekst

24 Vier Europese instellingen:
1 de Europese Commissie
2 de Europese Raad van Ministers
3 het Europees Parlement
4 het Europese Hof van Justitie
Invultekst over de besluitvorming in de Europese Unie:
Nieuwe wetten worden voorgesteld door …(a)… . Wanneer het voorstel is besproken en goedgekeurd door …(b)… wordt het daarna besproken en als besluit vastgesteld door …(c)… .
→ Vul op de drie opengelaten plaatsen de juiste naam in van de Europese instelling. Let op! Er blijft één instelling over.
Doe het zo:
a = … (vul nummer in)
(enz. tot en met c)

XVI Vragen met een tijdbalk

25 Hieronder staat een tijdbalk.

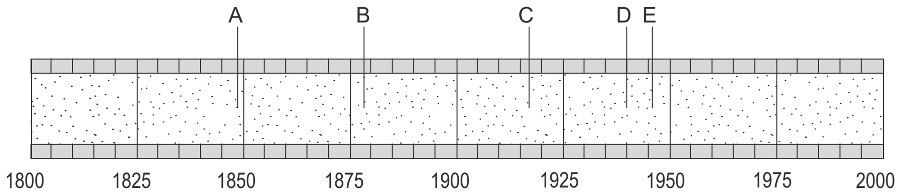

Enkele belangrijke politieke gebeurtenissen in Nederland in de periode van 1800 tot 2000:
1 De PvdA wordt opgericht om de verzuiling te doorbreken.
2 De regering vlucht vanuit Nederland naar Londen.
3 Het districtenstelsel wordt vervangen door het stelsel van evenredige vertegenwoordiging.
4 Kuyper richt de eerste politieke partij (ARP) in Nederland op.
5 Thorbecke krijgt opdracht tot herziening van de grondwet.
→ Geef per gebeurtenis aan bij welke letter in de tijdbalk (A, B, C, D of E) deze gebeurtenis hoort. **Let op!** Elke letter mag maar één keer gebruikt worden.
Doe het zo:
Bij gebeurtenis 1 hoort letter … (vul letter in).
(enz. tot en met gebeurtenis 5)

© ThiemeMeulenhoff

26 Vijf gebeurtenissen tussen 1915 en 1945:
1 D-day
2 de beurscrisis op Wallstreet
3 het sluiten van de Vrede van Versailles
4 het uitbreken van de Russische revolutie
5 Hitler komt aan de macht in Duitsland

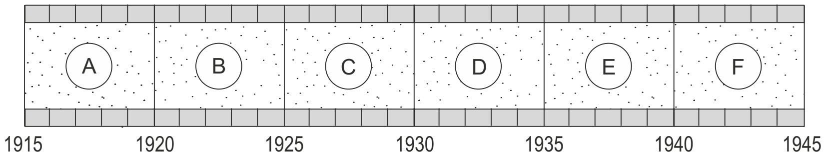

→ Geef per gebeurtenis aan bij welke periode van de tijdbalk (A, B, C, D, E of F) die hoort. **Let op!** Een periode kan meer dan één keer gebruikt worden.
Doe het zo:
Gebeurtenis 1 hoort bij periode … (vul letter in).
(enz. tot en met gebeurtenis 5)

XVII Vragen met een grafiek of tabel

bron 28 **Twee grafieken met informatie over de Nederlandse samenleving tussen 1900 en 1990**

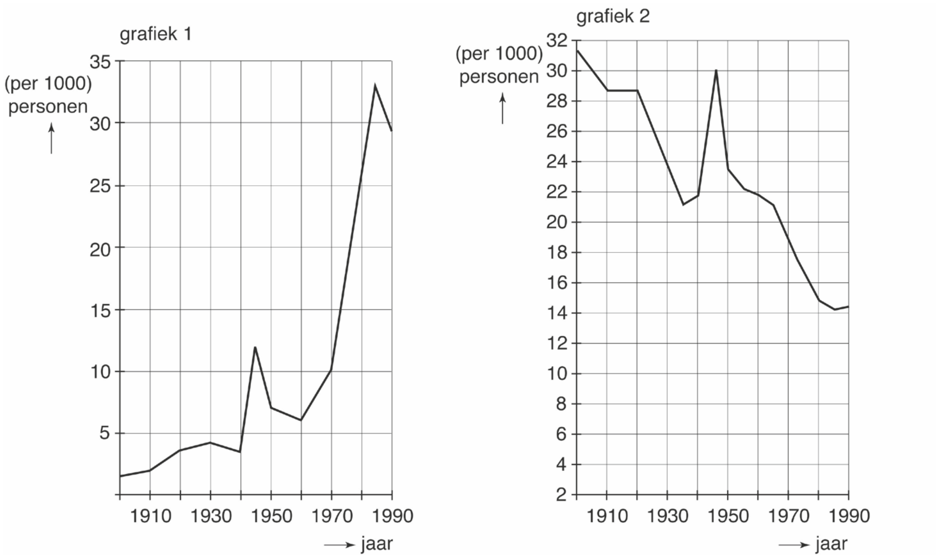

Gebruik bron 28.
27 Drie onderwerpen:
a echtscheidingen
b emigratie
c geboortecijfer
→ Welke grafiek past bij welk onderwerp? **Let op!** Er blijft één onderwerp over.
Doe het zo:
Bij grafiek 1 past onderwerp … (vul letter in).
Bij grafiek 2 past onderwerp … (vul letter in).

© ThiemeMeulenhoff

bron 29 Kerkelijkheid en niet-kerkelijkheid in Nederland vanaf 1960 in procenten van de totale bevolking

	kolom 1	kolom 2	kolom 3	kolom 4
jaartal	....	....	....	**niet-christelijke godsdiensten**
1960	18%	40%	38%	4%
1975	26%	38%	32%	4%
1980	27%	38%	30%	5%
1985	30%	37%	28%	5%
1990	37%	33%	25%	5%
1995	39%	33%	21%	7%
2000	40%	32%	20%	8%
2007	43%	28%	19%	10%

Gebruik bron 29.

28 → Bij welke kolom hoort het opschrift 'niet-kerkelijkheid'?

A kolom 1
B kolom 2
C kolom 3

© ThiemeMeulenhoff

XVIII Vragen waarin het gaat om kenmerken

bron 30 Verkiezingsaffiche van de NSB (in de jaren dertig)

Toelichting
Bovenaan het affiche staat de tekst: 'Geen verdeeldheid door partijen, maar volkseenheid'.

Gebruik bron 30.

29 In de bron zijn kenmerken van het nationaal-socialisme te herkennen.
→ Noem er **twee**.

bron 31 Een spotprent over de Sovjetunie

Toelichting
Als een van de weinige leiders van de Sovjetunie bereikte Mikojan de pensioengerechtigde leeftijd (op zijn koffer staat: 'met pensioen').

© ThiemeMeulenhoff

Gebruik bron 31.

30 In de bron wordt de spot gedreven met een kenmerk van het stalinisme.
→ Welk kenmerk is dat?
A censuur
B indoctrinatie
C persoonsverheerlijking
D propaganda
E zuiveringen

XIX Open vragen waarin het gaat om het geven van een (of meer) reden(en) of verklaring(en). Let bij dit soort vragen heel goed op, want soms wordt er speciaal gevraagd naar een historische, internationale, politieke, economische, sociale of culturele verklaring/reden.

31 In 1917 werd het districtenstelsel vervangen door het stelsel van evenredige vertegenwoordiging.
→ Noem een **politieke** reden waarom besloten is tot invoering van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging.

32 De Verenigde Staten werden in hun strijd tegen het terrorisme gesteund door Nederland.
→ Noem één **historische** reden waarom veel Nederlanders de Verenigde Staten steunden in hun strijd tegen het terrorisme.

33 In 1943 riep een belangrijk Engels tijdschrift Stalin uit tot man van het jaar.
→ Geef een **politieke** of **militaire** verklaring waarom een **Engels** tijdschrift **in 1943** Stalin uitriep tot man van het jaar.

XX Vragen met juist/onjuist of goed/fout

bron 32 **Een tekst over grondrechten**

Klassieke grondrechten zijn anders dan sociale grondrechten. Sociale grondrechten werden het eerst in de grondwet opgenomen.
Een ander verschil is dat klassieke grondrechten zorgen voor de bescherming van burgers tegen de overheid.
Voorbeelden van klassieke grondrechten zijn het recht op rechtsbijstand en vrijheid van meningsuiting.
Voorbeelden van sociale grondrechten zijn het recht op werk en vrijheid van godsdienst.

Gebruik bron 32.

34 In de tekst zitten drie fouten.
→ Welke **drie** fouten zitten in de tekst? Schrijf de fouten op en verbeter ze.
Doe het zo:
De eerste fout is … (noem de fout).
Het moet zijn … (schrijf de verbetering op).
(enz. tot en met de derde fout)

35 Enkele beweringen over de Eerste Wereldoorlog:
1 Bij het uitbreken van de oorlog waren Rusland en de Verenigde Staten de belangrijkste geallieerde landen.
2 De aanleiding voor de oorlog was de aanval van Oostenrijk-Hongarije op Joegoslavië.
3 De Duitse aanval liep in België en Noord-Frankrijk vast in een loopgravenoorlog.
4 Duitsland en Oostenrijk-Hongarije waren bondgenoten van elkaar.
5 Het communisme en het nationalisme waren twee belangrijke oorzaken van de Eerste Wereldoorlog.
→ Geef per bewering aan of deze **juist** of **onjuist** is.

XXI Open vragen waarin het gaat om ontwikkelingen

36 **Rond 1900** waren veel mensen in Europa van mening dat het leven in de toekomst alleen maar beter zou worden.
→ Noem een ontwikkeling rond 1900 die zorgde voor dit grote vertrouwen in de toekomst.

bron 33 **Een krantenbericht over Oudejaarsnacht 2008**

Twee raadsleden van GroenLinks uit Rotterdam en Den Haag zijn een burgerinitiatief begonnen om het afsteken van vuurwerk voortaan te verbieden. Als zij veertigduizend handtekeningen verzamelen moet de Tweede Kamer het voorstel behandelen.

Gebruik bron 33.

37 → Bij welke maatschappelijke ontwikkeling hoort het initiatief van de beide raadsleden?
A democratisering
B emancipatie
C ontzuiling
D secularisatie
E verstedelijking

XXII 'Door de tijd heen'-vragen over en door perioden heen

38 Hieronder staan vijf gebeurtenissen die vanaf 1848 in Nederland hebben plaatsgevonden:
1 In Amsterdam breekt de Februaristaking uit.
2 In de omgeving van Arnhem vindt operatie Market Garden plaats.
3 In Den Haag heeft Willem III een conflict met het parlement over de Luxemburgse kwestie.
4 In Rotterdam houdt Troelstra een toespraak waarin hij de arbeiders oproept in opstand te komen.
5 In Rotterdam wordt de binnenstad gebombardeerd door de Duitse luchtmacht.

→ Zet de gebeurtenissen in de juiste tijdvolgorde, van vroeger naar later.
Doe het zo:
Eerst …, dan …, dan …, vervolgens … en ten slotte … (vul alleen de nummers in).

XXIII Vragen waarin het gaat om het leggen van verbanden

bron 34 De Duitse geheime politie schrijft op 11 november 1938 in een rapport:

Afgelopen nacht zijn er 191 synagogen en 11 buurthuizen in brand gestoken. Nog eens 76 synagogen zijn tot de grond toe verwoest. Daarnaast zijn er zo'n 20.000 Joden opgepakt. Er vielen 36 doden en er waren ook 36 zwaargewonden. Deze doden en gewonden zijn Joden.

39 *Gebruik bron 34*.
→ Leg uit dat de gebeurtenis in de bron past bij een kenmerk van het nationaal-socialisme.
Doe dit door:
- eerst het kenmerk te noemen van het nationaalsocialisme, en
- daarna met een voorbeeld uit de bron dat kenmerk aan te tonen.

© ThiemeMeulenhoff

Oefenen met vraagtypen, antwoorden

1 Over (Ferdinand) Domela Nieuwenhuis

2 B

3 B

4
- Bron 3 is kenmerkend, want er is sprake van een aparte katholieke radio-omroep/ radioblad.
- Bron 6 is kenmerkend, want er is sprake van een aparte (socialistische) arbeiders-zangvereniging.

5
- Bron 10
- Bron 12

6 B

7 A

8 C

9 D

10 Uit het antwoord moet blijken dat de taak van de nationale ombudsman bestaat uit het (onafhankelijk en onpartijdig) behandelen van klachten van burgers over de (instanties van de) overheid / het optreden van de overheid.

11 Uit het antwoord moet blijken dat de socialisten steun vroegen voor het algemeen kiesrecht (voor mannen).

12 *Voorbeeld van een juist antwoord is:*
Ik vind dat levenslanggestraften wel dezelfde grondrechten moeten hebben als alle andere Nederlandse burgers, omdat iedereen in Nederland voor de wet gelijk is / het gelijkheidsbeginsel voor iedereen geldt.
of
Ik vind dat levenslanggestraften niet dezelfde grondrechten moeten hebben als alle andere Nederlandse burgers, omdat het gelijkheidsbeginsel alleen van toepassing zou moeten zijn op mensen die de grondwet respecteren / niet de grondrechten van anderen schenden.

13 *Voorbeeld van een juist antwoord is:*
- Voorstander: Sovjetburgers werken samen aan een goede toekomst van het land / door ons allemaal goed in te zetten, zal de Sovjetunie economisch machtig worden.
- Tegenstander: Sovjetburgers betalen de prijs voor Stalins succes / economische vooruitgang over de ruggen van de Sovjetburgers.

Opmerking:
Het antwoord dient een duidelijk propagandistisch karakter te hebben.

14 Eerst 3, dan 4, vervolgens 1 en ten slotte 2
Opmerking:
Er is maar één juiste volgorde.

15 Eerst 2, dan 1 en ten slotte 3

© ThiemeMeulenhoff

16 Eerst 3, dan 1, vervolgens 4 en ten slotte 2

17 *Maximumscore 3*
Beschrijving a hoort bij recht 1
Beschrijving b hoort bij recht 3
Beschrijving c hoort bij recht 5
Beschrijving d hoort bij recht 2
Beschrijving e hoort bij recht 4

18 D

19 Bron 18 hoort bij periode A
Bron 19 hoort bij periode C
Bron 20 hoort bij periode A
Bron 21 hoort bij periode C

20 *Voorbeeld van een juist antwoord is:*
- De troonrede is afkomstig uit de jaren vijftig, omdat er sprake is van (twee van de volgende):
- Marshallhulp.
- Geleide loon- en prijspolitiek.
- Samenwerking tussen werkgevers en werknemers.
- Bevordering van industrialisatie.
- Wederopbouw van Nederland.

21 Bij gebeurtenis 1 hoort gevolg c
Bij gebeurtenis 2 hoort gevolg a
Bij gebeurtenis 3 hoort gevolg b

22
- Onderwerp b
- Onderwerp c

23 Uit het antwoord moet blijken:
- In bron 24, omdat arbeiders kiesrecht kregen / invloed konden uitoefenen op het politieke beleid van partijen.
- In bron 26, omdat arbeiders betere woonomstandigheden/woningen kregen (door de invoering van de Woningwet).

24 a = 1
b = 3
c = 2

25 Bij gebeurtenis 1 hoort letter E
Bij gebeurtenis 2 hoort letter D
Bij gebeurtenis 3 hoort letter C
Bij gebeurtenis 4 hoort letter B
Bij gebeurtenis 5 hoort letter A

26 Gebeurtenis 1 hoort bij periode F
Gebeurtenis 2 hoort bij periode C
Gebeurtenis 3 hoort bij periode A
Gebeurtenis 4 hoort bij periode A
Gebeurtenis 5 hoort bij periode D

27 Bij grafiek 1 past onderwerp a (=echtscheidingen).
Bij grafiek 2 past onderwerp c (=geboortecijfer).

© ThiemeMeulenhoff

28 A

29 Voorbeeld van een juist antwoord is (twee van de volgende):
- het brengen van de nazigroet.
- leidersbeginsel.
- de aanhangers zijn in het zwart gekleed / zwarthemden / uniformen.
- streven naar volkseenheid door middel van één partij / NSB.
- afkeer van de verdeeldheid door partijen / afkeer van democratie.
- er staan alleen maar mannen afgebeeld / vooral mannen houden zich bezig met politiek.

30 E

31 Voorbeeld van een juist antwoord is:
- Bij evenredige vertegenwoordiging maken ook kleinere politieke partijen kans gekozen te worden in vertegenwoordigende organen, zoals de Tweede Kamer.
- Bij evenredige vertegenwoordiging is er een eerlijker afspiegeling van de politieke voorkeur van de bevolking.

32 Uit het antwoord moet blijken dat veel Nederlanders de Verenigde Staten steunden, omdat (één van de volgende):
- toen Nederland werd aangevallen door Duitsland (tijdens de Tweede Wereldoorlog) de Amerikanen Nederland hebben geholpen en mede hebben bevrijd.
- Nederland en de Verenigde Staten beide lid zijn van de NAVO.
- beide landen vrije westerse/kapitalistische landen zijn met nauwe economische en politieke banden.
- Nederland economisch afhankelijk is van de Verenigde Staten.

33 Voorbeeld van een juist antwoord (één van de volgende):
- politieke verklaring: Stalin / de Sovjet-Unie was in 1943 in de strijd tegen Nazi-Duitsland een bondgenoot van Groot Brittannië.
- militaire verklaring: Stalin / de Sovjet-Unie hoorde bij de geallieerden / beschikte over een groot leger / had met zijn leger een grote krachtsinspanning geleverd (bijvoorbeeld de overwinning in de slag bij Stalingrad).

34 Uit het antwoord moet blijken dat:
De eerste fout is dat sociale grondrechten het eerst in de grondwet zijn opgenomen.
Het moet zijn: later / het laatst of klassieke grondrechten werden voor het eerst opgenomen in de grondwet.

De tweede fout is dat het recht op rechtsbijstand een klassiek grondrecht is.
Het moet zijn: een sociaal grondrecht.

De derde fout is dat vrijheid van godsdienst een sociaal grondrecht is.
Het moet zijn: een klassiek grondrecht.

35 Bewering 1 is onjuist
Bewering 2 is onjuist
Bewering 3 is juist
Bewering 4 is juist
Bewering 5 is onjuist

© ThiemeMeulenhoff

36 Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):
- De industrialisatie / de technologische ontwikkelingen/uitvindingen had(den) de mensen een groot vertrouwen in de toekomst gegeven.
- De opkomst van het socialisme leek / de vakbonden leken de nadelen van de industrialisatie, zoals de sociale kwestie, op te lossen.

37 A

38 Eerst 3, dan 4, dan 5, vervolgens 1 en ten slotte 2.

39 Voorbeeld van een juist antwoord is:
- kenmerk: antisemitisme/jodenhaat
- voorbeeld uit de bron: er wordt geweld gebruikt tegen joden / joodse winkels / joodse gebedshuizen / joden worden gearresteerd/gedood of raken gewond.

© ThiemeMeulenhoff

Algemene begrippen geschiedenis en staatsinrichting

In de volgende lijst staan omschrijvingen van belangrijke historische begrippen die je in examenvragen kunt tegenkomen. Elk begrip wordt kort uitgelegd, soms met behulp van een voorbeeld. De lijst van begrippen is niet volledig. Samen met je docent kun je de lijst uitbreiden met andere algemene historische begrippen die je in vragen of bronnen tegenkomt.

Aanleiding Een gebeurtenis die iets in beweging zet. Een bekend voorbeeld is het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Er waren verschillende oorzaken waardoor de spanningen in Europa in 1914 hoog opliepen. De moord op Frans Ferdinand was de aanleiding van de oorlog tussen Oostenrijk-Hongarije en Servië. Gevolg was een kettingreactie die leidde tot de Eerste Wereldoorlog.
Een aanleiding kan ook gezien worden als de meest directe of laatste oorzaak in een serie opeenvolgende oorzaken. Dit geldt bijvoorbeeld voor het ineenstorten van de beurs in Wallstreet (1929) als meest directe oorzaak voor de financieel-economische crisis die erop volgde.

Argument Reden om een standpunt of mening te bewijzen. Om te bewijzen dat de nazi’s grote wreedheden hadden begaan werden veel Duitse burgers gedwongen een concentratiekamp te bezoeken.

Beleid Maatregelen van een minister, een regering of andere bestuurders om een bepaald doel te bereiken.

Bron Een overblijfsel uit het verleden waardoor je meer over het verleden te weten komt. Er zijn veel soorten bronnen en niet elke bron is even waardevol.

Continuïteit Wanneer iets in de loop van de tijd niet wezenlijk verandert, is er sprake van continuïteit. Het woord continu betekent hetzelfde blijven. Bijvoorbeeld de groei van de bevolking in Nederland in de twintigste eeuw.

Discontinuïteit Wanneer er sprake is van een duidelijke breuk en verandering in de loop van de tijd, dan is er sprake van discontinuïteit. Bijvoorbeeld de invoering van algemeen kiesrecht.

Doel Datgene wat een persoon, regering, minister enzovoort wil bereiken.

Feit Een feit wordt door vrijwel iedereen gezien als iets dat werkelijk is gebeurd of werkelijk bestaat. Bijvoorbeeld de grote betekenis van de lopende band voor de industriële productie.

Functie Een officiële positie die iemand bekleedt, bijvoorbeeld de minister-president van het Koninkrijk der Nederlanden of de president van de Verenigde Staten.

Gebeurtenis Een gebeurtenis is een (belangrijk) voorval, zoals de twee atoombommen op Hiroshima en Nagasaki in augustus 1945, of de aanslag op de Twin Towers in New York op 11 september 2001.

Gevolg Past in het rijtje oorzaak-aanleiding-gevolg. Belangrijke gebeurtenissen hebben soms grote gevolgen. De aanslag op Frans Ferdinand in 1914 leidde tot het uitbreken van een oorlog tussen Oostenrijk-Hongarije en Servië. Dit was een gevolg op korte termijn (een maand na de aanslag). Uiteindelijk leidde deze oorlog tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Dit was een gevolg op langere termijn. De daders van de aanslag

© ThiemeMeulenhoff

op Frans Ferdinand hebben waarschijnlijk geen rekening gehouden met het feit dat hun daad een wereldoorlog tot gevolg zou hebben. Dit was dus een onbedoeld gevolg. Er zijn natuurlijk ook bedoelde gevolgen. Het afwerpen van twee atoombommen had tot bedoeld gevolg dat de Japanse regering zich overgaf.

Inleving Jezelf verplaatsen in de gedachten en leefwereld van personen uit het verleden en het heden.

Interpretatie Wanneer er meer historische bronnen zijn, is het belangrijk verbanden te leggen tussen de verzamelde gegevens. Op die manier kan een historische situatie gereconstrueerd worden. Wanneer je dat gedaan hebt, ben je bezig de gegevens te verwerken en te komen tot een interpretatie (uitleg) van een historische situatie.

Kenmerk Herkenningsteken (de Duitse soldaten in de Eerste Wereldoorlog bijvoorbeeld waren te herkennen aan de punthelmen) of eigenschap waardoor iets (bijvoorbeeld het Stalinisme) of iemand (bijvoorbeeld Aletta Jacobs) zich onderscheidt. Bij het Stalinisme kan als kenmerk de persoonsverheerlijking van Stalin worden genoemd. Een van de kenmerken van Aletta Jacobs is haar strijd voor het vrouwenkiesrecht.

Mening Opvatting die gebaseerd is op persoonlijke motieven.

Middel Datgene wat je gebruikt om je doel te bereiken.

Motief Reden om iets juist wel of niet te doen.

Normen Regels die gelden in de persoonlijke omgang tussen mensen in de maatschappij. In de loop van de tijd kunnen de normen in een maatschappij veranderen.

Objectief Waarheidsgetrouw.

Ontwikkeling Voortgang of groei, bijvoorbeeld de ontwikkeling van de Nederlandse economie in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Een ander woord voor ontwikkeling is (historisch) proces.

Oordeel Mening, waarbij het vaak gaat om goedkeuring of afkeuring.

Oorzaak Voor grote historische gebeurtenissen, zoals de Tweede Wereldoorlog in Europa, zijn (achteraf) vaak de oorzaken aan te geven waarom ze plaats vonden.
Er zijn directe en indirecte oorzaken en er zijn oorzaken van meer en van minder belang.

Opvatting Mening.

Orgaan In de politieke geschiedenis gaat het meestal om een college van bestuur, bijvoorbeeld de Tweede Kamer of de Verenigde Naties.

Periode Tijdvak tussen een aantal jaren of gebeurtenissen. Bijvoorbeeld de regeerperiode van minister-president Colijn of de Tweede Wereldoorlog.

Rechtvaardiging Verdediging van een persoon of groepering waarom die bepaalde daden doet. Een staking bijvoorbeeld kan in de ogen van de stakers een gerechtvaardigd middel zijn om betere werkomstandigheden af te dwingen.

Reden Een grond of motief om iets te doen. Voorbeeld: voor de Amerikanen waren er verschillende redenen om Marshallhulp te verlenen.

© ThiemeMeulenhoff

Representatief Door middel van kenmerken een goed beeld geven van een bepaalde groep of een bepaalde periode in de geschiedenis. Andere woorden: kenmerkend, typerend. Voorbeelden van zulke groepen met bepaalde kenmerken zijn studenten, scholieren of voetbalfans.

Standplaatsgebondenheid of gebondenheid aan tijd en plaats Ieder mens denkt en handelt vanuit zijn eigen ervaringen. Op die ervaringen zijn van invloed: leeftijd, sekse, maatschappelijke positie, de tijd waarin men leeft, godsdienst of levensbeschouwing, de natie, staat of het volk waartoe iemand behoort en de politieke overtuiging die iemand heeft.

Standpunt Opvatting gebaseerd op persoonlijke motieven.

Stereotype Vaststaand beeld of oordeel over een groep, een volk of een ras. Zo'n oordeel is meestal gebaseerd op gevoelens en niet op feiten. Een stereotype kan positief maar ook negatief zijn. Bijvoorbeeld: alle ondernemers willen alleen maar hun werknemers uitbuiten.

Subjectief Niet waarheidsgetrouw, omdat er vooral vanuit een persoonlijk standpunt wordt gekeken.

Tijdgeest De manier waarop de meerderheid van de mensen denken en handelen in een bepaalde periode.

Verschijnsel Iets dat vaak voorkomt in de geschiedenis bij min of meer gelijke omstandigheden. Een ander woord is fenomeen. De consumptiemaatschappij kent bijvoorbeeld welvaartsverschijnselen.

Vooroordeel Oordeel dat niet is gebaseerd op feiten maar op persoonlijke gevoelens gericht op (een individu van) een groep, een volk, of een ras. Voorbeeld van een vooroordeel: alle Duitsers waren vóór de Tweede Wereldoorlog aanhangers van de ideeën van de nazipartij.

Waarden Opvattingen over goed en kwaad, belangrijk en onbelangrijk, mooi en lelijk die iemand als leidraad in zijn of haar leven gebruikt. Voorbeelden van waarden zijn trouw, eerlijkheid, vriendschap en solidariteit. Naties of staten kunnen ook waarden uitdragen. De Verenigde Staten van Amerika bijvoorbeeld hebben vrijheid en democratie als belangrijke waarden.

© ThiemeMeulenhoff

Hoe zou je het nu al doen op een examen? De oriëntatietoets geeft je een eerste indruk. De antwoorden vind je op mijn.examenbundel.nl.

Oriëntatietoetsen

Oriëntatietoets 1: Staatsinrichting van Nederland (vanaf 1848)

1 In 1848 werd de grondwet van Nederland gewijzigd. Koning Willem II wilde eigenlijk niets van deze wijziging weten. Tóch stemde hij in met de grondwetswijziging, omdat hij bang was zijn macht te verliezen. Hij was bang geworden door een politieke ontwikkeling die zich in verschillende Europese steden voordeed.

→ Welke politieke ontwikkeling maakte de koning bang?

2 De Nederlandse grondwet is in de loop van de tijd verschillende keren gewijzigd. Hieronder staan zes wijzigingen:
1 De koning wordt onschendbaar.
2 De koning wordt politiek verantwoordelijk voor de ministers.
3 De regering wordt gecontroleerd door het parlement.
4 De Tweede Kamer wordt indirect gekozen.
5 Het recht op bewoonbaarheid van het land wordt ingevoerd.
6 Het recht van vereniging en vergadering wordt ingevoerd.

→ Welke **drie** wijzigingen zijn in de Grondwet van 1848 opgenomen?
Schrijf alleen de nummers op.

3 Door de Luxemburgse kwestie veranderde rond 1867 de politieke verhouding tussen het kabinet en het parlement. Bij deze verandering waren de volgende stappen belangrijk:
1 Alle leden van het kabinet dienden hun ontslag in.
2 Het kabinet kreeg een conflict met de Tweede Kamer over de aanpak van de Luxemburgse kwestie.
3 De Tweede Kamer keurde de begroting van het kabinet af.

→ Wat is de juiste volgorde van stappen in deze verandering, van vroeger naar later?
A Luxemburgse kwestie → 2 → 1 → 3 → nieuwe politieke verhouding
B Luxemburgse kwestie → 2 → 3 → 1 → nieuwe politieke verhouding
C Luxemburgse kwestie → 3 → 1 → 2 → nieuwe politieke verhouding
D Luxemburgse kwestie → 3 → 2 → 1 → nieuwe politieke verhouding

4 Op welke manier werd de Tweede Kamer tussen 1848 en 1917 samengesteld?
A De leden werden benoemd door de koning.
B De leden werden benoemd door Provinciale Staten.
C De leden werden gekozen door middel van algemeen kiesrecht.
D De leden werden gekozen door middel van censuskiesrecht.

5 In 1895 werd in Nederland een telefoonverbinding met het buitenland tot stand gebracht. De overheid werd eigenaar van deze telefoonverbinding.

→ Past dit besluit bij de politieke uitgangspunten van de liberalen? Verklaar je antwoord.
Doe het zo: Dit besluit past wel/niet (maak keuze) bij de politieke uitgangspunten van de liberalen, want ... (geef verklaring).

© ThiemeMeulenhoff

bron 1 Een briefkaart (omstreeks 1910)

Gebruik bron 1.

6 Deze briefkaart werd gebruikt om propaganda te maken voor het vrouwenkiesrecht.
→ Geef een reden waarom een briefkaart een geschikt propagandamiddel is.

7 Hieronder staan drie uitspraken over de Nederlandse samenleving rond 1900:
1 De overheid moet zich alléén bezighouden met onderwijs en veiligheid. Voor de rest moet de overheid zich zo weinig mogelijk bemoeien met de samenleving.
2 Het kapitalisme zorgt ervoor dat de meerderheid van de bevolking het slecht heeft. De overheid moet mensen die het slecht hebben, ondersteunen.
3 Het onderwijs aan 'kleine luyden' is vrij, maar de 'scholen met de Bijbel' zijn arm. Dat komt doordat de overheid de christelijke scholen ten onrechte niet financiert.

Hieronder staan vier maatschappelijke groeperingen:
a katholieken
b liberalen
c protestanten
d socialisten

→ Geef per uitspraak aan welke maatschappelijke groepering daarbij hoort. Let op! Er blijft één maatschappelijke groepering over.
Doe het zo: Bij uitspraak 1 hoort maatschappelijke groepering ... (vul letter in), (enz. tot en met uitspraak 3)

bron 2 Uit een krantenartikel over de invoering van de Leerplicht (1899):

'In een vergadering werd aan de heer Troelstra door een arbeider de volgende vraag gesteld: "Gaan de Kamerleden van uw partij akkoord met de invoering van de Leerplichtwet? Wij worden als arbeiders door de leerplicht gedwongen inkomen in te leveren. Maar als vergoeding krijgen we helemaal niets, zelfs geen gratis schoolmaaltijden of schoolkleding." De heer Troelstra antwoordde hierop: "We hebben als partij nog geen besluit genomen. We zijn het eens met de leerplicht. Maar we zijn het oneens met het wetsvoorstel voor de leerplicht dat er nu ligt, vanwege de reden die u noemt."'

© ThiemeMeulenhoff

Gebruik bron 2.

8 Uit de bron blijkt dat de partijleider het eens is met het voorstel om de leerplicht in te voeren. Maar er is ook discussie binnen de partij, omdat het inkomen van de arbeiders afneemt door de invoering van de leerplicht.

→ Geef een argument waarom de partijleider het eens is met het voorstel om de leerplicht in te voeren.
→ Geef ook een argument waarom het inkomen van de arbeiders afneemt door invoering van de leerplicht.
Doe het zo: De partijleider was het eens met het voorstel om de leerplicht in te voeren, omdat ... (geef argument). Het inkomen van de arbeiders neemt af, omdat ... (geef argument)

9 In 1917 kregen de confessionelen steun van de socialisten om het bijzonder onderwijs financieel gelijk te stellen aan het openbaar onderwijs. De socialisten waren eigenlijk tegen, maar stemden tóch vóór, omdat de confessionelen de socialisten steunden bij hún streven.
→ Welke wens van de socialisten ging in vervulling dankzij de steun van de confessionelen?

10 Hieronder staat een schema over wetgeving:

Een wetsvoorstel wordt ingediend door ...**1**...	→	Het voorstel wordt eerst goedgekeurd door ...**2**...	→	Het voorstel wordt daarna goedgekeurd door ...**3**...	→	Het voorstel wordt ten slotte ondertekend door koning(in) en ...**4**...

In het schema ontbreken de politieke instanties of personen die een rol spelen bij wetgeving.
→ Vul per nummer de juiste politieke instantie of persoon in.
Doe het zo: Bij 1 hoort ... (noem een politieke instantie of een persoon), (enz. tot en met 4)

bron 3 Hieronder staan in totaal vijf afbeeldingen van voormalige Nederlandse staatshoofden.

afbeelding 1 Koningin Beatrix bezoekt een dag na haar inhuldiging de agenten die gewond raakten bij rellen.

© ThiemeMeulenhoff

afbeelding 2 Koningin Juliana tijdens de soevereiniteitsoverdracht van Indonesië.

afbeelding 3 Koningin Wilhelmina is weer terug in Nederland.

afbeelding 4 Koningin Beatrix leest haar eerste troonrede voor.

 © ThiemeMeulenhoff

afbeelding 5 Koningin Juliana krijgt van Dolle Mina's een affiche aangeboden in verband met de viering van het Internationale Jaar van de Vrouw.

Gebruik bron 3.

11 Zet de vijf afbeeldingen uit de bron in de juiste volgorde, van vroeger naar later. Doe het zo: Eerst ..., dan ..., daarna ..., vervolgens ... en ten slotte ... (vul nummers in).

bron 4 In een landelijke krant stond het volgende bericht naar aanleiding van een uitspraak van [toen nog] prinses Máxima over het ontbreken van de Nederlandse identiteit (2007).

> 'De voorzitter van de Oranjebond had zich geërgerd aan prinses Máxima. Volgens hem maakte zij een vergissing door tijdens een toespraak openlijk te twijfelen aan het bestaan van de Nederlandse identiteit. Volgens ons staatsrecht had de voorzitter zijn kritiek niet moeten richten tot Máxima, maar tot de premier [toen] Balkenende.'

Gebruik bron 4.

12 De voorzitter van de Oranjebond had zich met zijn kritiek volgens de grondwet tot premier Balkenende moeten richten.
→ Noem één reden waarom.

13 Er zijn landen met een koning als staatshoofd. Die landen noemen we een monarchie. Er zijn ook landen met een president als staatshoofd. Die landen noemen we een republiek.

→ Welke staatsvorm vind jij beter? Verklaar je keuze met behulp van één politiek argument dat daarbij past.
Doe het zo: Ik vind een ... (vul in: monarchie of republiek) een betere staatsvorm, omdat ... (noem één politiek argument).

14 Stel: terwijl een rechtszaak tegen een verdachte nog bezig is, geeft een minister zijn of haar mening over de hoogte van de straf die deze persoon verdient.
→ Met welk uitgangspunt van de Nederlandse rechtsstaat is het optreden van de minister in strijd?

© ThiemeMeulenhoff

15 In Nederland gaan voor- en tegenstanders van een referendum regelmatig met elkaar in discussie.

→ Noem een argument dat een voorstander van een referendum zal gebruiken.
→ Noem ook een argument dat een tegenstander van een referendum zal gebruiken.
Doe het zo: Argument voorstander: ... (noem argument)
Argument tegenstander: ... (noem argument)

16 Welke bewering over de Nationale Ombudsman is juist?

De Nationale Ombudsman neemt klachten in behandeling van burgers die bijvoorbeeld vinden dat
A de dienstregeling van het openbaar vervoer niet goed is.
B de inhoud van een pas aangenomen wet in strijd is met de grondwet.
C een gemeenteambtenaar hen onbehoorlijk heeft behandeld.
D een rechter een voor hen ongunstige uitspraak heeft gedaan.

17 Een grondrecht: Iedereen in Nederland die een advocaat nodig heeft, maar deze advocaat niet kan betalen, heeft recht op een bijdrage in de kosten. Over welk grondrecht gaat het hier? Is dat een klassiek of een sociaal grondrecht?

Het gaat hier over het recht op
A gelijke behandeling; dat is een klassiek grondrecht.
B gelijke behandeling; dat is een sociaal grondrecht.
C rechtsbijstand; dat is een klassiek grondrecht.
D rechtsbijstand; dat is een sociaal grondrecht.

bron 5 Aantal zetels van een coalitie in de Staten-Generaal:

aantal zetels van een coalitie		maximaal aantal zetels
Tweede Kamer	76	150
Eerste Kamer	30	75

Gebruik bron 5.
18 Uit de bron blijkt dat de coalitie een probleem kan krijgen om haar beleid uit te voeren.
→ Welk probleem wordt bedoeld?

© ThiemeMeulenhoff

Oriëntatietoets 2: Historisch overzicht (vanaf 1900)

bron 1 Een Franse spotprent over het Duitse leger met als titel:

'Hun manier van oorlog voeren' (1914)

Gebruik bron 1.
1 Deze spotprent mocht tijdens de Eerste Wereldoorlog niet gepubliceerd worden van de Nederlandse regering. Geef een politiek argument voor de Nederlandse regering om deze spotprent te verbieden.

2 Hieronder staan vijf gebeurtenissen die te maken hebben met de Eerste Wereldoorlog:
1 De eerste Belgische vluchtelingen werden in Nederland opgevangen.
2 De wapenstilstand tussen Duitsland en Frankrijk werd getekend.
3 Duitsland verklaarde de oorlog aan Frankrijk.
4 In Rusland brak de revolutie uit.
5 Kroonprins Frans Ferdinand werd in Sarajevo vermoord.
Zet deze gebeurtenissen in de juiste volgorde, van vroeger naar later. Schrijf alleen de nummers op. Doe het zo:
Eerst …, dan …, daarna …, vervolgens ... en ten slotte … (vul nummers in).

© ThiemeMeulenhoff

bron 2 Hieronder staan vijf berichten uit een Nederlandse krant (1914):

bericht 1: De koningin heeft opdracht gegeven om haar eigen paarden ter beschikking te stellen aan het Nederlandse leger.
bericht 2: De minister van Buitenlandse Zaken is niet van plan de goede handelsbetrekkingen met de buurlanden op het spel te zetten.
bericht 3: De tuinbouwers lijden enorme verliezen, omdat er geen groenten meer naar Duitsland kunnen worden uitgevoerd.
bericht 4: In deze periode van spanning wil de Nederlandse regering vasthouden aan de neutraliteitspolitiek.
bericht 5: Vanmorgen zijn de opgeroepen militairen met spoed naar de kazernes vertrokken. Ook worden er oorlogsschepen versneld gereedgemaakt.

Gebruik bron 2.

3 In 1914 riep de Nederlandse regering op tot mobilisatie. Sommige zaken veranderden daardoor, andere zaken bleven hetzelfde.
Welke twee krantenberichten gaan over zaken die hetzelfde bleven? Schrijf alleen de nummers op.

4 In de jaren na de Eerste Wereldoorlog kwam de filmindustrie tot ontwikkeling. Opvallend daarbij is dat er in Duitsland tot halverwege de jaren twintig bijna geen speelfilms over de Eerste Wereldoorlog werden gemaakt. Geef een historische verklaring waarom er toen bijna geen Duitse speelfilms over de Eerste Wereldoorlog werden gemaakt.

bron 3

Een medewerker van het nationale nieuwsbureau in de Sovjet-Unie vertelt over zijn werk (1934): Ik wilde een reportage maken over de aanleg van kanalen. Daarvoor moest ik eerst een tekst schrijven die ik daarna kon gebruiken voor de radio, voor de kranten en voor tijdschriften. Die tekst moest vooraf gecontroleerd worden. Toen ik de tekst terugkreeg, was bijna alles weggestreept. Ik mocht niet zomaar schrijven over de manier waarop er in de Sovjet-Unie gewerkt werd.

Gebruik bron 3.

5 Welke begrippen horen bij de bron?
A censuur en totalitair
B censuur en zuivering
C collectivisatie en totalitair
D collectivisatie en zuivering

6 In juli 1934 werd een leider van de SA vermoord in München, in opdracht van de regering.

Stel: je doet onderzoek naar deze moord en je hebt de keuze uit de volgende drie bronnen:
1 Een dagboek van een vrouw. Ze was in de zomer van 1935 in Berlijn en heeft daar gezien dat leden van de SA werden vervolgd. Ze schrijft in haar dagboek dat ze verschillende geruchten over de moord heeft gehoord.
2 Een Duitse krant. De krant schrijft op 3 juli 1934 op de voorpagina dat Hitler krachtig is opgetreden tegen een gevaar in de samenleving. Het artikel is geschreven op basis van officiële bronnen van de Duitse overheid.

3 Een boek over het leven van Hitler. Dit boek is geschreven in 2008 door een beroemd historicus. Hij beschrijft de moord na onderzoek van vele bronnen, zoals archieven, brieven en ooggetuigenverslagen.

Geef met een argument aan welke bron de meest betrouwbare informatie bevat voor je onderzoek. Geef daarna met een argument aan welke bron minder betrouwbare informatie bevat voor je onderzoek.
Doe het zo:
De meest betrouwbare informatie: bron … (vul in: 1, 2 of 3), want … (geef een argument).
Minder betrouwbare informatie: bron … (vul in: 1, 2 of 3), want … (geef een argument).

bron 4 Een verkiezingsposter van de NSB (1935)

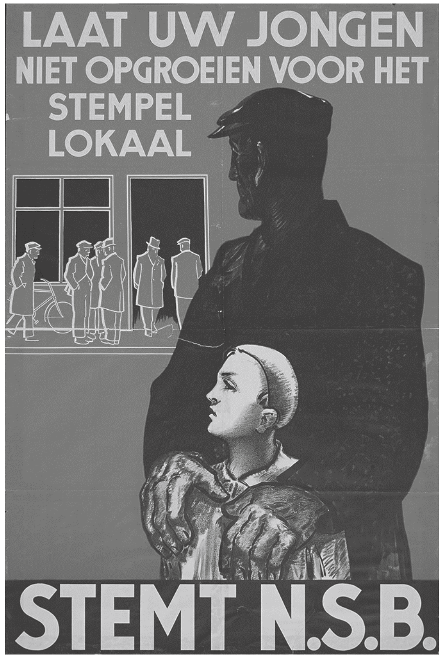

Toelichting
Op de poster staat: Laat uw jongen niet opgroeien voor het stempellokaal. Stemt N.S.B.

Gebruik bron 4.

7 Blijkt uit de bron dat de NSB het eens of oneens is met de aanpak van de crisis door de regering? En waaruit blijkt dat?
A eens, want de NSB geeft de Joden de schuld van de werkloosheid
B eens, want de NSB is op dat moment een regeringspartij
C oneens, want de NSB wil de werkloosheid aanpakken
D oneens, want de NSB wil niet ingrijpen bij een economische crisis

bron 5 Een fragment uit een dagboek van iemand uit de Sovjet-Unie (1937)

Wat hier gebeurt, kun je alleen maar verraad noemen. De belangrijkste dingen worden tijdens rechtszaken niet gezegd. Het pijnlijkst is het gedrag van vroegere partijleiders. Eigenlijk zouden ze zich moeten verdedigen, maar ze zeggen 'het spijt me'. Ze vertellen de rechter alles wat die wil horen. Daarna worden ze naar een strafkamp gestuurd.

Gebruik bron 5.

8 Welke begrippen passen bij het dagboekfragment?
A censuur en persoonsverheerlijking
B censuur en zuiveringen
C showprocessen en persoonsverheerlijking
D showprocessen en zuiveringen

bron 6

In november 1940 moest een minister uit de Sovjet-Unie tijdens een bezoek aan Berlijn schuilen voor een bombardement. Hij sprak hier een naziminister op aan: "U zegt dat u (…) heeft verslagen. Waarom zitten we dan in deze schuilplaats?"

Gebruik bron 6.

9 In de bron ontbreekt de naam van het land dat volgens de nazi's was verslagen. Welk land moet worden ingevuld?
A de Verenigde Staten
B Frankrijk
C Groot-Brittannië
D Polen

bron 7 Een bord uit de Tweede Wereldoorlog

Gebruik bron 7.

10 Welk begrip hoort bij de bron?
A capitulatie
B collaboratie
C deportatie
D distributie

11 In 1951 werd de EGKS opgericht. Het economisch doel van deze oprichting was de productie van kolen en staal. Er was ook een politiek doel. Welk politiek doel had de oprichting van de EGKS?

bron 8 Een kaart van Europa met acht genummerde landen (1955)

Gebruik bron 8.

12 Na de Tweede Wereldoorlog werd een aantal Europese landen door het Westen gezien als satellietstaten van de Sovjet-Unie. Welke vier landen op de kaart werden gezien als satellietstaten? Schrijf alleen de nummers op.

bron 9

Een omschrijving van een gebeurtenis tijdens de Koude Oorlog: De Russische troepen vielen met volle kracht aan en stootten onmiddellijk door naar het centrum van de stad. De vrijheidsstrijders beschoten de Russen vanaf de daken en uit de vensters. Maar de Russen waren keihard. Voor elk schot dat uit een huis kwam, antwoordde een tank met kanonvuur.

Gebruik bron 9.

13 Over welke gebeurtenis gaat de bron?
A over de Blokkade van Berlijn
B over de Cubacrisis
C over de Hongaarse Opstand
D over de Slag om Engeland

bron 10 Een politieke poster (1977)

Gebruik bron 10.

14 In de twintigste eeuw was er sprake van een Eerste en een Tweede Feministische Golf.
Geef één reden waarom de oproep in de prent mogelijk werd gemaakt dankzij de Eerste Feministische Golf.
Geef ook één reden waarom de prent past bij de doelen van de Tweede Feministische Golf.
Doe het zo:
De oproep in de prent is mogelijk gemaakt dankzij de Eerste Feministische Golf, omdat … (geef reden). De prent past bij de doelen van de Tweede Feministische Golf, omdat … (geef reden).

bron 11 Uitgaven van het ministerie van Defensie in Nederland

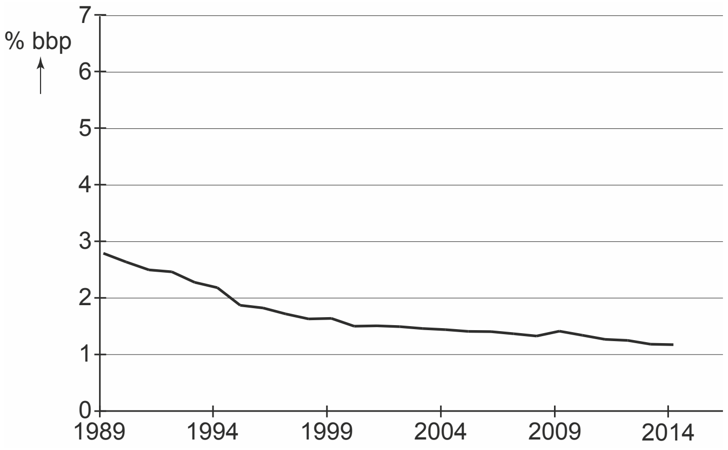

(bbp = bruto binnenlands product, dat betekent: alle goederen en diensten die in een land worden geproduceerd, uitgedrukt in geld.)

Gebruik bron 11.

15 In de bron is een ontwikkeling te zien.
Noem een historische gebeurtenis als oorzaak van die ontwikkeling.

16 In de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties zitten landen die het vetorecht hebben.
Welke landen hebben het vetorecht?
A alle landen van de Veiligheidsraad
B de landen die de Verenigde Naties hebben opgericht
C de vijf permanente leden van de Veiligheidsraad
D het grootste land van elk werelddeel

17 In 2001 werd de euro ingevoerd.
Noem één economische reden en één politieke reden voor de invoering van de euro.

bron 12 Uit een persbericht van het Centraal Bureau voor de Statistiek (2015):

Het totaal aantal mensen dat behoort tot een religieuze groepering in Nederland, is in 2014 opnieuw gedaald. Het bedraagt nu 51 procent. Van de niet-westerse allochtonen is 79 procent godsdienstig. Oudere mensen zijn over het algemeen vaker godsdienstig dan jongeren. Ruim 70 procent van de 75-plussers behoort tot een religieuze groepering

Gebruik bron 12.

Hieronder staan twee begrippen die gaan over Nederland na 1990:
1 multiculturele samenleving
2 secularisatie

18 Geef per begrip één reden waarom dit past bij het persbericht.
Doe het zo:
Begrip 1 past bij het persbericht, omdat … (noem reden).
Begrip 2 past bij het persbericht, omdat … (noem reden).

Examenopgaven per onderwerp en uitleg bij de antwoorden. Ook handig bij de voorbereiding op je schoolexamens!

Deel 1 Oefenen op onderwerp

1 Staatsinrichting van Nederland (vanaf 1848)

Schematisch overzicht oefenvragen Staatsinrichting van Nederland (vanaf 1848)

De omschrijving van het hoofdonderwerp *Staatsinrichting van Nederland (vanaf 1848)* is ingedeeld in hoofdstukken. In onderstaand schema zijn alle hoofdstukken uit de Syllabus geschiedenis en staatsinrichting vmbo centraal examen 2021 onder elkaar gezet met daarachter de bijbehorende oefenvragen. Zo kun je ook vragen oefenen per hoofdstuk.

Hoofdstukken		Vragen
0	Staatsinrichting van Nederland algemeen	1, 2, 3, 4, 5, 52, 61, 62
1	1848-1914	6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 26, 27
2	1914-1918	18, 19, 20, 21, 22, 28, 29, 30
3	1918-1939	23, 24, 25, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41
4	1939-1945	42, 43, 44, 45, 46
5	1945-1989	47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56
6	na 1989	57, 58, 59, 60

© ThiemeMeulenhoff

Staatsinrichting van Nederland (vanaf 1848)

Van alle begrippen in kleur vind je een uitleg in de begrippenlijst bij dit onderwerp op blz. 90 t/m 97 of het overzicht van relevante personen op blz. 98 t/m 100.

Oefenvragen

bron 1

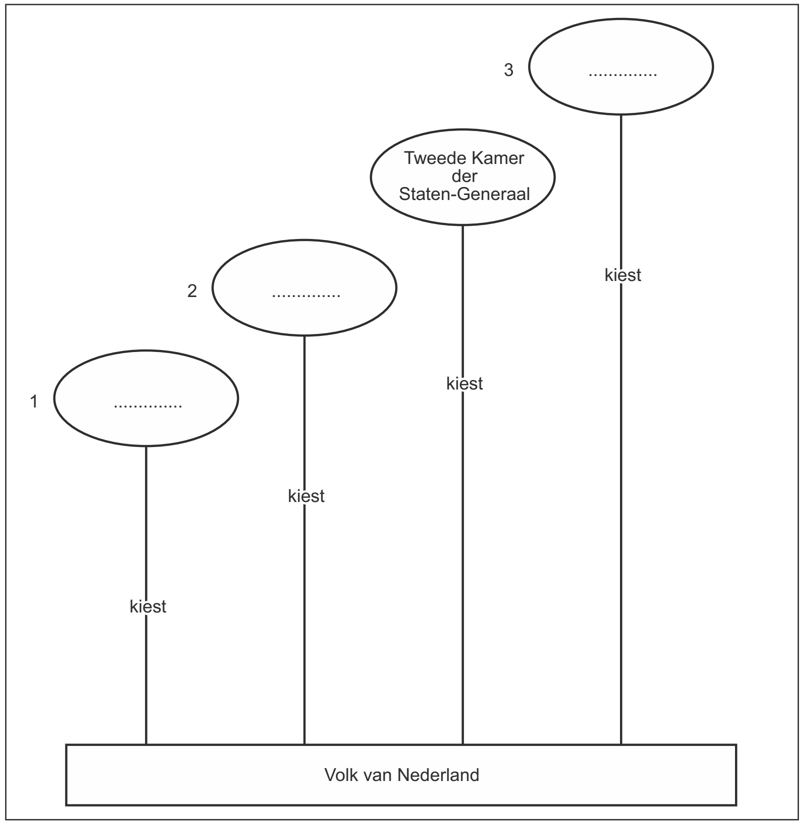

1 In Thorbeckes grondwetswijziging van 1848 stond al dat het volk voortaan rechtstreeks zijn vertegenwoordigers in de Tweede Kamer der Staten-Generaal mocht kiezen. Maar daarbij is het niet gebleven. In het schema zie je drie open plekken waar Nederlandse volksvertegenwoordigers tegenwoordig na rechtstreekse verkiezingen in Nederland terecht kunnen komen.
→ Welke vertegenwoordigende organen moeten worden ingevuld op de open plaatsen 1, 2 en 3 in het schema van bron 1? Let goed op de volgorde!
Doe het zo:
Op plaats 1 heet het vertegenwoordigend orgaan: …
Op plaats 2 heet het …
Op plaats 3 …

© ThiemeMeulenhoff

2 → Noem twee burgerlijke vrijheden (al in de grondwet van 1848 opgenomen).
Leg vervolgens uit dat er zonder deze vrijheden geen sprake kan zijn van echte democratie.
Doe het zo:
Twee burgerlijke vrijheden uit de grondwet van 1848 zijn: …
Zonder deze vrijheden kan er van echte democratie geen sprake zijn, omdat …

bron 2

(mede)wetgevende taak van het parlement	controlerende taak van het parlement (voorbeeld: vraagrecht)
______________________	______________________
______________________	______________________
______________________	______________________
______________________	______________________
______________________	______________________

3 Sinds de grondwet van 1848 heeft het Nederlandse parlement zowel een (mede)wetgevende als een controlerende taak, tegenwoordig ook nog eens in het kader van het Europese Parlement. Voor het vervullen van deze taken heeft de volksvertegenwoordiging een aantal bevoegdheden of rechten gekregen. Hier staat daarvan een overzicht.
→ Neem het schema van bron 2 over. Deel alle rechten in de kolommen in.
(Enkele rechten passen in beide kolommen. 'Vraagrecht' is al ingevuld.)
- vraagrecht
- budgetrecht
- recht van motie
- recht van amendement
- recht van initiatief
- recht van enquête
- recht van interpellatie

4 Al heel lang en nu nog steeds betekenen de aanduidingen 'links' en 'rechts' meer dan alleen een plaatsaanduiding in de vergaderzaal ten opzichte van de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.
→ Wat betekenen 'links' en 'rechts' in de politieke verhoudingen van tegenwoordig in de Nederlandse politiek?

5 Sinds 1983 zijn er zogenoemde sociale grondrechten in de grondwet opgenomen.
Noem er hier twee.

© ThiemeMeulenhoff

bron 3 **Thorbecke kijkt terug op 1848**

In 1860 keek Thorbecke terug op de stille revolutie in Nederland van 1848. Hij noemde in zijn herinneringen de koning een geboren autocraat, aan wie vóór 1848 de regering was overgelaten alsof het 'zijne huisselijke aangelegenheid was'. Volgens Thorbecke was 'vrije discussie toen nog strijd tegen het koninklijk welbehagen of gezag; en verantwoordelijkheid was toen nog nergens te vinden dan bij den Vorst'. Die kon deze verantwoordelijkheid niet goed aan en dus maar beter niet dragen.
Bron: Volkskrant-rubriek Als de dag van gisteren, Jan Blokker, 3 december 2004 (bewerkt).

6 Bron 3 gaat vooral over
A de hofhouding van de Oranjevorst.
B Koning Willem I.
C de invoering van de ministeriële verantwoordelijkheid.
D de herinneringen van Thorbecke.

7 De revolutie van 1848 is bekend onder de naam 'stille revolutie', omdat
A er weinig aandacht aan werd besteed in de pers.
B er van een revolutie geen sprake was, maar slechts van een staatsgreep.
C er op straat weinig lawaai was.
D de gevolgen wel verstrekkend waren, maar het gebeuren op zich rustig verliep.

8 → Was Thorbecke in 1860 tevreden over wat er in 1848 was gebeurd? Motiveer je antwoord met een gegeven uit de bron.
Doe het zo:
Thorbecke was (wel/niet) tevreden in 1860 over wat er in 1848 was gebeurd, want hij schrijft dat …

9 Stel, je doet een historisch onderzoek naar het socialisme in Nederland.
→ Is bron 3 dan bruikbaar of niet? Verklaar je keuze.
Doe het zo:
Deze bron is (wel/niet) bruikbaar, want …

bron 4 **Burgerheren discussiëren**

Thom Roep en Lo Loerakker, Van nul tot nu, deel 3, De vaderlandse geschiedenis van 1815 tot 1940, Heemstede, 1995[5], pagina 14.

10 Nadat Koning Willem II in 1840 de troon had bestegen, raakten de burgers al snel ontevreden over de manier waarop Nederland werd bestuurd. Dat waren volgens bron 4 vooral
A liberalen.
B conservatieven.
C socialisten.
D feministen.

11 De motieven van deze ontevreden burgers waren
A politiek en maatschappelijk.
B maatschappelijk en financieel.
C financieel en politiek.
D financieel en economisch.

bron 5 **Ook een koning slaapt wel eens slecht**

Thom Roep en Lo Loerakker, Van nul tot nu, deel 3, De vaderlandse geschiedenis van 1815 tot 1940, Heemstede, 1995[5], pagina 15.

12 → Noem het motief voor het optreden van koning Willem II in 1848 dat uit bron 5 blijkt en nog een ander motief.
Doe het zo:
Uit bron 5 blijkt het motief … Een ander motief is …

13 Koning Willem II werd volgens een van de buigende burgers in de strip in één nacht
A van conservatief tot liberaal.
B van antirevolutionair tot conservatief.
C van conservatief tot sociaaldemocraat.
D van vorst tot burger.

14 In één nacht veranderde de Oranjevorst in 1848 van politieke opvatting. Een van de burgers in de strip heeft daarover een uitgesproken mening.
→ Is dit een positief of een negatief oordeel?
Doe het zo:
Dit is een (positief/negatief) oordeel, want …

bron 6 Briefpost uit 1852

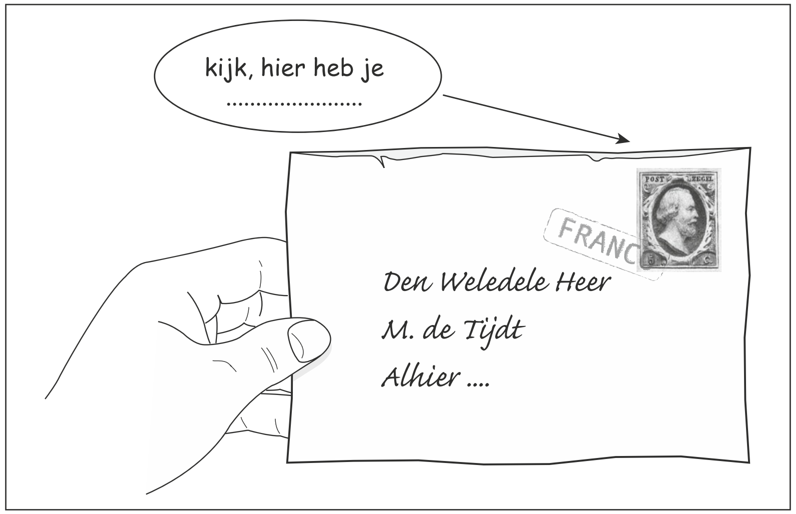

15 Op de envelop zit de eerste postzegel van Nederland, uit 1852. 'Kijk, hier heb je koning … .'
A Willem I.
B Willem II.
C Willem III.
D Thorbecke.

bron 7 Over grondwetten en hun betekenis

'Grondwetten geven natuurlijk wel de omvang van de koningsrol aan, maar elke vorst diende zelf aan zijn constitutionele positie gestalte te geven en deed dat op zijn eigen manier… Grondwetten vormen het kader waarbinnen de activiteit van de koning zich manifesteert; zij stellen de grenzen aan de koningsmacht waarbij die grenzen soms zo eng zijn, dat van macht in de eigenlijke zin van het woord niet meer gesproken kan worden en men beter de term invloed kan gebruiken.'
Bron: C.A. Tamse e.a., De Monarchie van Nederland, Amsterdam/Brussel 1980, pagina 70 en 71 (bewerkt).

bron 8 Een anonieme aanklacht tegen koning Willem III

Koning Willem III had vaak zoveel moeite zich neer te leggen bij de grenzen die de Nederlandse constitutie hem stelde – en dus bij verloren invloed – dat het uiteindelijk 'geen wonder was dat iemand (nog omstreeks 1878) uit het volk geïnspireerd werd tot het schrijven van een anonieme brochure met een felle aanklacht tegen het handelen van de vorst onder de titel: Uit het leven van koning Gorilla'.
Bron: C.A. Tamse e.a., De Monarchie van Nederland, Amsterdam/Brussel 1980, pagina 77 (bewerkt).

16 Na lezing en vergelijking van de tekstfragmenten bronnen 7 en 8 is de conclusie te trekken dat
A de Oranjevorsten altijd erg populair waren.
B de Oranjevorsten zonder uitzondering blij waren met de grondwetten.
C de Oranjevorsten sinds 1848 direct verschil maakten tussen macht en invloed.
D de Oranjevorsten sinds 1848 niet direct verschil maakten tussen macht en invloed.

bron 9 Oproer op de Dam te Amsterdam, 24 maart 1848

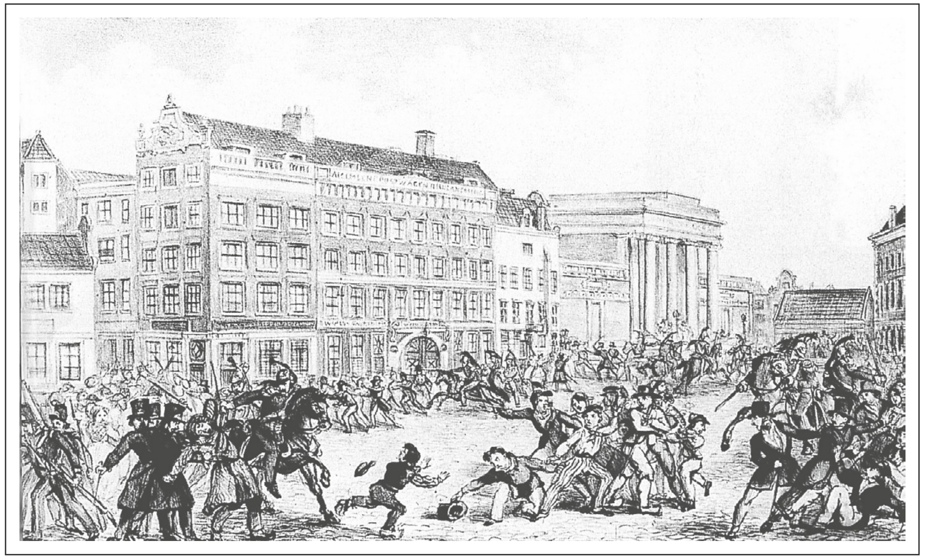

J.C. Boogman, Rondom 1848. De politieke ontwikkeling van Nederland 1840-1858, Bussum 1978, pagina 64.

17 Als reactie op de burgerrevoluties in Parijs en Frankfurt in 1848 kwam er ook enig oproer in Amsterdam. Koning Willem II trok er snel zijn conclusies uit, maar daarover was kroonprins Willem zo boos dat hij naar het buitenland vertrok.
→ Wat zou hij, de latere koning Willem III, in maart 1848 waarschijnlijk voor oplossing hebben gekozen? Gebruik een beeldelement.

bron 10 **'Links' en 'rechts' in de politiek**

Thom Roep en Lo Loerakker, Van nul tot nu, deel 3, De vaderlandse geschiedenis van 1815 tot 1940, Heemstede, 1995^5, pagina 18.

18 Aan het eind van de negentiende eeuw regeerden de Oranjevorsten steeds meer binnen de grenzen van het constitutioneel parlementair regeringsstelsel.
→ Noem twee linkse en twee rechtse politieke partijen uit de tijd van koning Willem III en koningin Wilhelmina.
Doe het zo:
Twee linkse politieke partijen zijn de … en de …
Twee rechtse politieke partijen zijn de … en de …

19 Stel, je bent gemeenteambtenaar. Binnenkort is er een nieuwe woonwijk af, maar de straten daar moeten nog namen krijgen. Er is al een bloemenbuurt en een componistenwijk, maar er is nog geen staatsliedenbuurt met straten vernoemd naar grote Nederlandse politieke leiders van eind negentiende en begin twintigste eeuw.
→ Jij gaat drie voorstellen voor het vernoemen van straten indienen, met argumentatie.
Doe het zo:
Straat 1 zou ik willen vernoemen naar …, omdat hij …
Straat 2 zou ik willen vernoemen naar …, omdat hij …
Straat 3 …, omdat hij …

 © ThiemeMeulenhoff

bron 11 **Uit een familiealbum**

Inge de Wilde, ed., Brieven van Aletta H. Jacobs aan de familie Broese van Groenen, Zutphen 1992, pagina 35.

20 In je rol van gemeenteambtenaar ontvang je een brief met kritiek op het alleen maar vernoemen van straten naar mannen. In de envelop zit, behalve een krantenknipsel over Wilhelmina Drucker, ook een afbeelding van nog een andere vrouw, gedrukt op een menukaart.
→ Wie is deze andere vrouw en waarom moet volgens de brief alsnog een straat naar haar worden vernoemd?
Doe het zo:
… verdient ook een straat naar haar vernoemd te krijgen, omdat zij …

© ThiemeMeulenhoff

bron 12 **Een commentaar uit het tijdschrift De Wereld, begin twintigste eeuw**

Overgenomen uit het Weekblad „DE WERELD".

Boeven en vrouwen, zoo zegt de wet,
Zal 't recht tot stemmen worden belet.
Het groote onderscheid tusschen die twee,
Deel ik hieronder U duidelijk mee:

HIJ, de misdadiger mag vrij,
Zoodra zijn straftijd is voorbij,
Gaan stemmen — niemand, die 't verbiedt.
ZIJ, die nooit kwaad deed, mag dit niet.

Karin Winkel, ed., IIAV-beeldarchief, zoals opgenomen in Vrouwengeschiedenis in beeld, Den Haag 1989, pagina 49.

21 → Is deze prent met gedicht afkomstig van een voorstander of van een tegenstander van het vrouwenkiesrecht? Gebruik voor je uitleg geen beeldelement, maar een tekstfragment.

Doe het zo:
Deze prent met gedicht is afkomstig van een (voorstander/tegenstander) van het vrouwenkiesrecht, want de tekst maakt duidelijk dat …

© ThiemeMeulenhoff

bron 13 **Een aanplakbiljet uit juni 1916**

Vereeniging v. Vrouwenkiesrecht

HOOFDBUREAU:
Wouwermanstraat 37,
Amsterdam.

Telefoon Intercommunaal
4965 Zuid.

Landelijke
Optocht en Meeting
te AMSTERDAM,
op ZONDAG 18 JUNI 1916,
voor
KIESRECHT voor de VROUW
op dezelfde
voorwaarden als voor den man,
wat thans beteekent:
Algemeen Vrouwenkiesrecht
vastgelegd in de Grondwet.

Samenkomst tusschen 12 en 1 uur
op het terrein van de IJsclub achter
het Rijksmuseum.
Vertrek van den stoet 1.45.

Karin Winkel, ed., IIAV-beeldarchief, zoals opgenomen in Vrouwengeschiedenis in beeld, Den Haag 1989, pagina 49.

22 Afgebeeld aanplakbiljet roept op tot gebruikmaking van het recht op
A vrijheid van inrichting.
B vrijheid van vergadering.
C vrijheid van onderwijs.
D vrijheid van godsdienst.

© ThiemeMeulenhoff

bron 14 **De uitvaartstoet ter gelegenheid van de begrafenis van Domela Nieuwenhuis op 22 november 1919 voor het Amsterdamse Centraal Station**

Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem.

23 → Wat kun je aan de hand van de foto concluderen ten aanzien van Domela's leven?

24 In de uitvaartstoet liepen vooral
A arbeiders.
B hoogwaardigheidsbekleders.
C feministen.
D rooms-katholieken.

25 De spandoeken zijn afkomstig geweest van de
A Sociaaldemocratische Arbeiderspartij.
B Antirevolutionaire Partij.
C Rooms-katholieke Staatspartij.
D Sociaaldemocratische Bond.

© ThiemeMeulenhoff

bron 15 **School in Workum, Friesland, ongeveer 1900**

L. Dasberg en J.W.G. Jansing, Meer kennis, meer kans. Het Nederlands onderwijs, 1843-1914, Haarlem 1978, pagina 61.

26 De school op de foto hoort bij het
A bijzonder onderwijs.
B speciaal onderwijs.
C openbaar onderwijs.
D bijzonder neutraal onderwijs.

27 Voor de financiering en bouw van deze school is vooral hard gewerkt door de
A socialisten.
B liberalen.
C antirevolutionairen.
D rooms-katholieken.

28 → Leg uit dat de zogenaamde 'kleine luyden' erg blij waren met de financiële gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder onderwijs.

© ThiemeMeulenhoff

bron 16 **Vanmiddag geen school wegens geboorte van prinses Juliana in 1909**

L. Dasberg en J.W.G. Jansing, Meer kennis, meer kans. Het Nederlands onderwijs, 1843-1914, Haarlem 1978, pagina 85.

29 → Bewijs dat deze foto is gemaakt vóór de financiële gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder onderwijs.
Doe het zo:
Deze foto is vóór de financiële gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder onderwijs gemaakt, want …

30 Naar deze school gingen vooral kinderen van
A hogere burgers.
B arbeiders.
C rooms-katholieken.
D kleine luyden.

bron 17 **Een reclame voor wasmachines**

STUT, ed., Nee, dan wij vroeger. Verhalen van het gezinsleven in de buurt, vroeger en nu, Utrecht 1981, pagina 68.

31 → Trek aan de hand van deze reclame twee conclusies over de rolverdeling in het begin van de twintigste eeuw tussen mannen en vrouwen.

bron 18 **De geest van Abraham Kuyper**

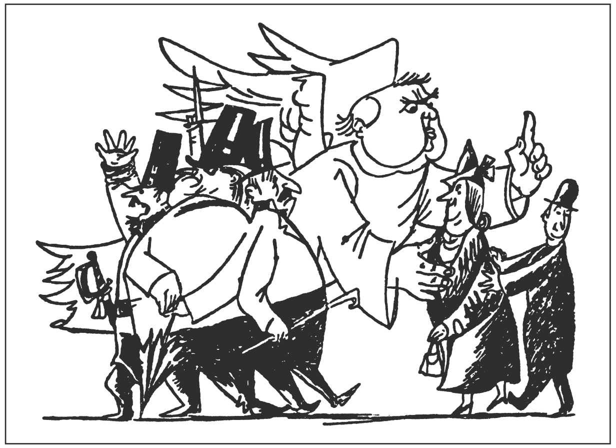

Henkjan Bootsma en L. van de Pluym-van Eijkeren, Vrouwengeschiedenis. Acht essays, Tilburg 1990, pagina 70.

32 De spotprent laat zien dat
A de RKSP niet voor de invoering van vrouwenkiesrecht was.
B het feminisme iets van de socialisten was.
C de ARP na de dood van Kuyper moeite had met deelname van vrouwen aan de politiek.
D de ARP na de dood van Kuyper wel voor kiesrechtuitbreiding was.

bron 19 **Jan Nauta, geboren in 1930 als achtste kind in een rooms-katholiek gezin en als 750.000ste Amsterdammer, gaat voor het eerst naar school.**

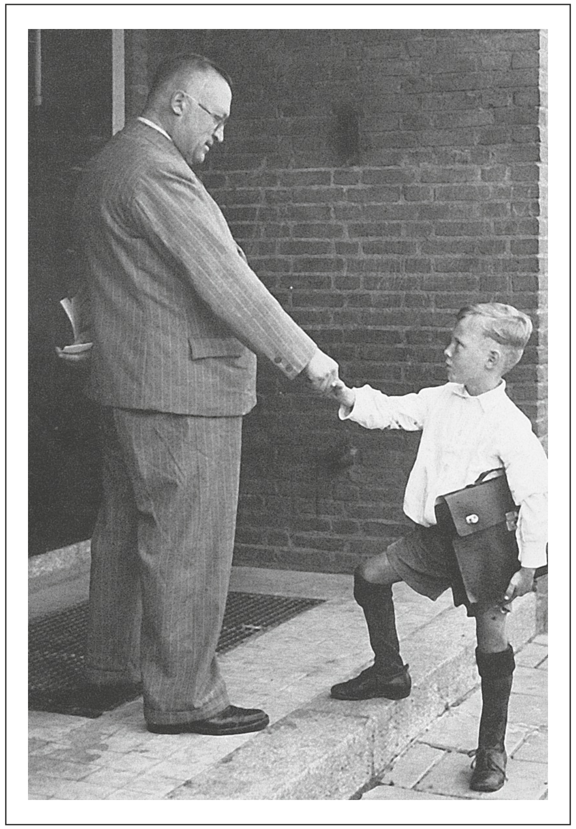

Michel van der Plas, red., Uit het rijke Roomsche leven. Een documentaire van de jaren 1925-1935, Baarn 1977, pagina 28.

33 Jan Nauta ging hoogstwaarschijnlijk naar
A de zondagsschool.
B het bijzonder onderwijs.
C het speciaal onderwijs.
D het huishoud- en nijverheidsonderwijs.

34 Jan Nauta's vader was bij de geboorte van Jan al jaren onvrijwillig werkloos. Geholpen door de media-aandacht voor de geboorte van zijn zoon vond hij weer werk.
Stel, dat Jan goed kon en wilde leren, waar zou hij dan vermoedelijk na de lagere school naartoe zijn gegaan?
A naar het gymnasium
B naar de hogereburgerschool (hbs)
C naar het huishoud- en nijverheidsonderwijs
D naar een baas om al werkend een vak te leren

bron 20

onderdeel 1: kop van Onze Courant

Zevende Jaargang Zaterdag 19 November 1932 No. 7
ONZE COURANT
GEÏLLUSTREERD WEEKBLAD VOOR DE KATHOLIEKE JEUGD

onderdeel 2: kop van Het Weekblaadje voor de Roomsche Jeugd

8 NOVEMBER 1930 NUMMER 45 VIJFTIENDE JAARGANG
HET WEEKBLAADJE VOOR DE ROOMSCHE JEUGD
GEILLUSTREERD KINDERTYDSCHRIFT
ONDER REDACTIE VAN: Z. EERW. RECTOR W. VAN DEN HENGEL, UTRECHT; EERW. BROEDER MARTINUS, MAASTRICHT; A. M. VAN DEN DONK, VENLO
PRIJS F 2.60 PER JAAR OF 5 CENTS PER WEEK
PER POST F 3.12 PER JAAR - POSTREKENING No. 5970
UITGAVE: N.V. DRUKKERIJ „DE SPAARNESTAD" - HAARLEM

onderdeel 3: kop van Roomsch Strijdlied

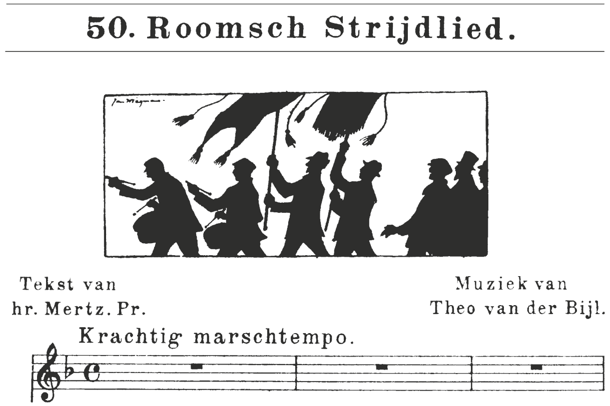

Michel van der Plas, red., Uit het rijke Roomsche leven. Een documentaire van de jaren 1925-1935, Baarn 1977, pagina 54.

35 → Welk verband is er tussen de drie onderdelen van bron 20?

bron 21

onderdeel 1: voorpagina van Het Volk

HET VOLK
DAGBLAD VOOR DE ARBEIDERSPARTIJ
EERSTE BLAD.
Het Volkspetitionnement.

Ger Bruin, Op socialisten sluit de rijen!, Amsterdam, z.j., pagina 41.

onderdeel 2: verkiezingsaffiche

D.J. Elzinger en G. Voerman, Onze stembus … Verkiezingsaffiches 1918-1989, Den Haag 1992, pagina 22.

onderdeel 3: prent ter gelegenheid van positief advies over zendvergunning

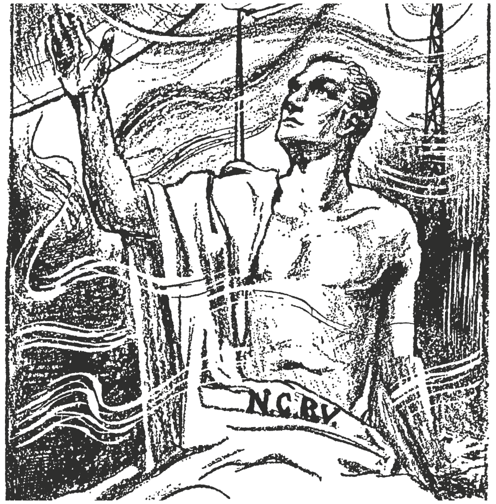

Nederland in het Interbellum 1917-1940. De verhouding staat en maatschappij. Syllabus studiedag 5 oktober 1991, pagina 81.

36 Stel, je doet onderzoek naar het verschijnsel verzuiling in de jaren dertig van de twintigste eeuw.
→ Van welke zuilen zie je in bron 21 dan bronmateriaal?

37 De drie onderdelen van bron 21 beschrijven onderdelen van het maatschappelijk leven van deze zuil.
→ Noem nog een ander onderdeel van het maatschappelijk leven van deze zuilen dan in bron 21 afgebeeld.

38 Onderdeel 3 van bron 21 gaat over de
A VARA.
B AVRO.
C NCRV.
D KRO.

bron 22

onderdeel 1: fragment uit een interview

En op een gegeven moment zei ik dat tegen mijn moeder. 'Wie is dat dan? Die en die.' 'Ach god, die ken ik. Die vader en moeder zijn zwaar katholiek. En wij waren zwaar van de rooien, dus dat was mis. Dat mocht helemaal niet, van allebei de kanten niet. Nou, toen kwam ik voor het eerst bij mijn schoonmoeder. Maar die zei: Jij komt hier niet binnen, want ik ken jouw ouders ook. Jij hebt geen geloof! Of heb je soms wel een geloof?' Ik zei: 'Wat ik geloof, is dat het vlees beter is dan de benen.' Toen kreeg ik een klap midden in mijn gezicht en ik moest eruit.
Bron: STUT, ed., Nee, dan wij vroeger. Verhalen van het gezinsleven in de buurt, vroeger en nu, Utrecht 1981, pagina 34.

onderdeel 2: een opvoedend tweegesprekje met een blokkendoos ‘christendom’ en een blokkendoos ‘socialisme’ op tafel

Nederland in het Interbellum 1917-1940. De verhouding staat en maatschappij. Syllabus studiedag 5 oktober 1991, pagina 77.

39 → Welk probleem komt in dit interview (onderdeel 1 van bron 22) naar voren?

40 → Leg uit wanneer het toch mogelijk is dat een blokje (uit onderdeel 2 van bron 22) in beide blokkendozen past.

41 In de industriële samenleving die Nederland in de tweede helft van de negentiende eeuw aan het worden was, probeerden alle politieke partijen stemmen bij arbeiders te winnen. Stel, jij bent net zelf direct gekozen als nieuwe volksvertegenwoordiger.
→ Noem twee onderwerpen waarmee jij je gaat bezighouden om op te komen voor de belangen van de arbeiders, zodat je bij de volgende verkiezingen wordt herkozen.

© ThiemeMeulenhoff

42 Tijdens de meidagen van 1940 verplaatste de Nederlandse regering haar zetel naar Londen. Ook koningin Wilhelmina verbleef in ballingschap.
→ Leg uit dat deze situatie gevolgen heeft gehad voor het democratisch gehalte van deze regering.

43 Bovengemelde merkwaardige situatie duurde in de praktijk natuurlijk maar kort.
→ Leg dit uit.

44 → Voor welk probleem zag het Nederlandse ambtenarenapparaat zich vervolgens geplaatst?

45 De Nederlandse regering in ballingschap onderhield het contact met Nederland via
A Radio Free Europe.
B Radio Oranje.
C Radio Vrij Nederland.
D Radio Holland.

46 Stel, je doet onderzoek voor het Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD) te Amsterdam naar het ‘goed’ of ‘fout’ zijn van Nederlandse bestuurders op Nederlands grondgebied tijdens de bezetting.
→ Op welk probleem denk je dan te stuiten als het gaat om het als ‘goed’ of ‘fout’ beoordelen van burgemeesters in oorlogstijd?

47 Na de bevrijding van (het zuiden van) Nederland door de geallieerden wilde men zo snel mogelijk terugkeren naar voor Nederland normale democratische bestuurlijke verhoudingen. Toch benoemde de regering een tijdelijk parlement, het zogenaamde ‘rompparlement’.
→ Noem twee redenen waarom de regering voor deze ‘buitenmodel’-oplossing heeft gekozen.

bron 23 **Een spotprent (links Drees van de PvdA, rechts Romme van de KVP)**

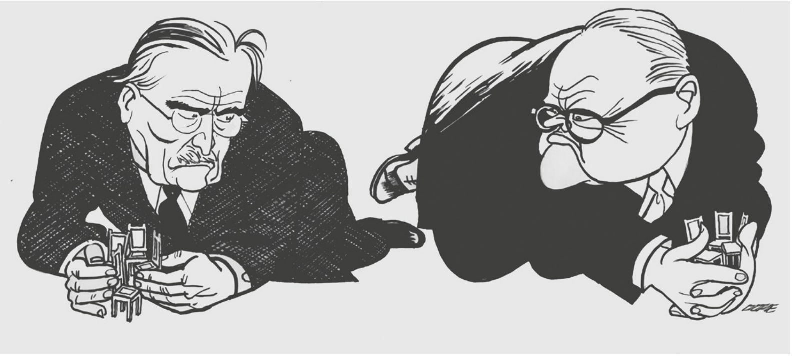

Eppo Doeve, Persmuseum.

48 → Welke politieke samenwerking is het onderwerp van deze spotprent van bron 23?
A de ontzuiling
B de samenwerking van progressieven en conservatieven
C het monsterverbond
D de rooms-rode coalitie

© ThiemeMeulenhoff

49 → Noem twee naoorlogse problemen waarmee de politieke samenwerking van bron 23 heeft geworsteld.

50 In maart 1980 stond de Nederlandse hoofdstad Amsterdam flink op z'n kop. Nederlandse emigranten uit Canada of Australië belden zelfs met hun familieleden in Nederland om die over te halen ook te emigreren 'als het niet meer ging in Nederland'.
→ Leg uit waarop deze telefonerende emigranten doelden met hun ongeruste belletjes.

51 Een van de leuzen die toen geroepen werden is: 'Geen woning, geen kroning'.
→ Leg aan de hand van deze leus uit dat in maart 1980 niet zozeer sprake was van anti-Oranje gezindheid als wel van sociaaleconomisch protest.

52 → Leg uit dat bij deze situatie van maart 1980 een Nederlands democratisch recht hard botste met een verantwoordelijkheid van de Nederlandse overheid.

bron 24 **Een spotprent (de Volkskrant is vanouds katholiek, Trouw protestants)**

Extra media, 2004.

53 → Leg uit of het onderwerp van deze prent van bron 24 meer verzuiling of meer ontzuiling is.

bron 25 **Logo van het CDA**

www.cda.nl.

54 → Het Christen-Democratisch Appèl uit bron 25 is een voorbeeld van
A verzuiling.
B protestantse politieke samenwerking.
C protestants-katholieke politieke samenwerking.
D oud zeer.

bron 26 **Nieuwsfoto uit begin van de jaren tachtig**

Nationaal Archief.

55 → Leg uit wat er zo bijzonder geweest is aan de gebeurtenis die op deze zwart-wit foto van bron 26 is afgebeeld.

56 In de jaren tachtig had Nederland een probleem om voldoende werknemers te vinden voor het zwaarste en vuilste fabriekswerk.
→ Geef aan welke oplossing voor dit probleem bedacht is en dat deze oplossing een ander, toen nog onbekend probleem later met zich meebracht.
Doe het zo:
De oplossing die men voor dit probleem bedacht is … (vul in). Deze oplossing bracht in de toekomst een nieuw probleem, namelijk … (vul in).

bron 27 **Een bijzondere muntslag**

Stadsarchief gemeente Maastricht.

57 → Wat werd er besloten op de gelegenheid waarvan deze bijzondere muntslag op bron 27 getuigt?

58 Bekijk je bron 27 heel secuur, dan heb je meer dan alleen de erop vermelde jaartallen als gegevens om zeker te weten dat dit muntstuk niet past in een verzamelboek voor euromunten.
→ Wat heb je dan nog meer voor aanwijzing?

59 In 2017 verscheen het boek *De populistische revolutie* van Hans Wansink, een politiek commentator van *de Volkskrant*.
→ Met welke Nederlandse politicus breng jij deze titel direct in verband?

bron 28 **Een krantenkop uit de Volkskrant van 13 februari 2017**

Partijen, de doorgekookte groenten van deze tijd

60 → Wat zegt de krantenkop van bron 28 over de staat waarin de Nederlandse democratie zich zou bevinden, onder meer volgens het in vraag 59 genoemde boek?

bron 29 **Zetelverdeling na de Tweede Kamerverkiezingen van maart 2017, ingetekend in de plattegrond van de Tweede Kamer.**

Op woensdag 15 maart 2017 hebben ongeveer 10,5 miljoen kiesgerechtigde personen hun stem uitgebracht voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer. Het opkomstpercentage van deze verkiezing was daarmee 81,9.

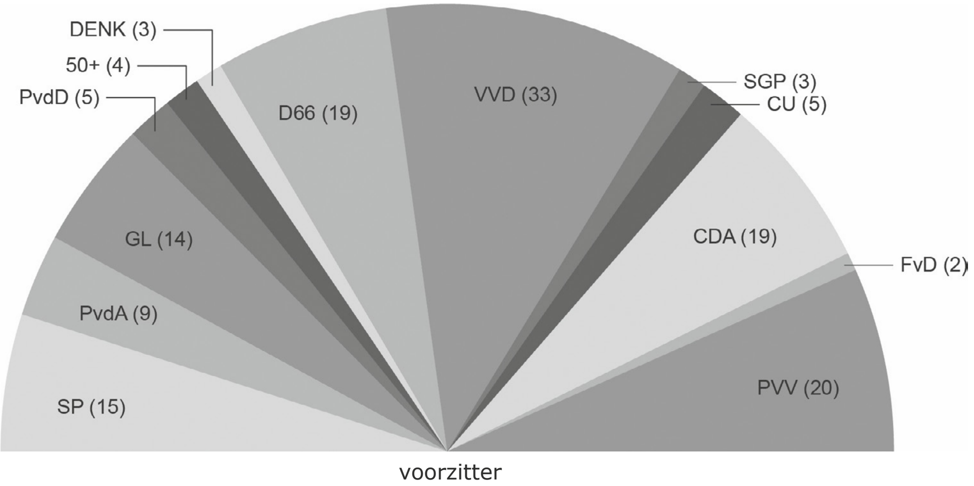

61 De (leden van de) kamerfracties hebben in bron 29 vaste plaatsen in de Tweede Kamer. Kijk goed naar de plaats van de verschillende fracties.
→ Hoe worden de plaatsen van de fracties bepaald?

62 De rol van het staatshoofd tijdens de kabinetsformatie is sinds de verkiezingen van 2012 anders dan na eerdere verkiezingen voor de Tweede Kamer.
→ Wat is er in de rol van het staatshoofd veranderd en wie hebben tot die verandering besloten?

Uitwerkingen bij Staatsinrichting van Nederland (vanaf 1848)

1 Op plaats 1 heet het vertegenwoordigend orgaan: de gemeenteraad.
Op plaats 2 heet het vertegenwoordigend orgaan: de Provinciale Staten.
Op plaats 3 heet het vertegenwoordigend orgaan: het Europees Parlement.

2 Twee (van de volgende) burgerlijke vrijheden (al in de grondwet van 1848 opgenomen):
- de vrijheid van meningsuiting
- het recht van vereniging en vergadering
- de vrijheid van drukpers.

Zonder deze vrijheden kan er van echte democratie geen sprake zijn, omdat deze vrijheden voorwaarden zijn op grond waarvan een burger zinnig geïnformeerd kan worden en zinnig kan meepraten en meebeslissen.

3

(mede)wetgevende taak van het parlement	**controlerende taak van het parlement**
budgetrecht	vraagrecht
recht om moties in te dienen	budgetrecht
recht van amendement	recht van motie
recht van initiatief	recht van enquête
	recht van interpellatie

4 Tegenwoordig betekent links vooral sociaaldemocratisch of progressief (vooruitstrevend) en rechts vooral liberaal of conservatief (behoudend).

5 Bijvoorbeeld (twee uit meer):
Het recht op bewoonbaarheid, het recht op huisvesting, het recht op onderwijs.

6 C
Toen (vóór 1848) waren regeren en verantwoordelijkheid nog koninklijke 'huisselijke aangelegenheid', maar na 1848 gold de ministeriële verantwoordelijkheid.

7 D
Koning Willem II ging met de van hem bekende mening slapen, maar stond met nieuwe opvattingen op. Die omslag was voor iedereen onmerkbaar geweest en dus een stille revolutie.

8 Thorbecke was wel tevreden in 1860 over wat er in 1848 was gebeurd, want hij schrijft
- dat vrije discussie toen nog (in 1848 dus) strijd betekende;
- dat de verantwoordelijkheid toen nog bij de Vorst berustte.

In 1860 was dit alles voorbij en daarover was hij tevreden.

9 Deze bron is niet bruikbaar, want hij bevat alleen tekst van een liberaal voorman die niets over het socialisme zegt.

10 A
Woord en beeld van het stripgedeelte tonen liberale burgerheren.

11 C
De tekstverwijzing naar 'goud' houdt een financieel motief in, terwijl de opvatting dat de koning het 'niet alléén' voor het zeggen moet hebben een politiek motief verraadt.

12 Uit bron 5 blijkt het motief 'Een revolutie kan ik nu net niet gebruiken…'.
Een ander motief is dat koning Willem II de troon wilde veiligstellen voor zijn zoon, de latere Willem III. Ook goed is dat koning Willem II bang was voor revolutie op grond van wat hij uit andere Europese hoofdsteden aan narigheid had vernomen. Ook goed is dat koning Willem II gechanteerd werd door een groepje journalisten, vanwege zijn biseksuele geaardheid.

13 A
Zo is het praatje: van een behoudend alleenheerser werd hij in één nacht een vooruitstrevend vorst die bereid was een herziene grondwet te ondertekenen.

14 Dit is een negatief oordeel, want een van de burgers gebruikt het woord *nachtmerrie*.

15 C
Koning Willem II trad af in 1849 en werd opgevolgd door zijn zoon Willem III. Het ligt voor de hand dat op de (eerste) postzegel (uit 1852) de toen regerende vorst is afgebeeld.

16 D
1878 is 30 jaar na 1848 en als er dan nog een felle aanklacht tegen de koning verschijnt, is dat een teken dat de ministeriële verantwoordelijkheid na dertig jaar nog altijd niet goed functioneert.

17 Waarschijnlijk had hij het oproer laten neerslaan, zoals hier te zien is in het optreden van troepen te paard met getrokken sabels.

18 Twee linkse politieke partijen zijn de SDAP en de SDB.
Twee rechtse politieke partijen zijn de ARP en de RKSP.
(Andere keuzes zijn ook mogelijk, bijvoorbeeld voor links de CPH en voor rechts de CHU. Bespreek je antwoord met je docent(e).)

19 Er zijn meer keuzes mogelijk. Hier staan voorbeelden van goede combinaties.
Straat 1 zou ik willen vernoemen naar Kuyper, omdat hij voorman was van 'de kleine luiden', oprichter van de eerste politieke partij in Nederland: de ARP en pleiter (tegen wil en dank) voor algemeen kiesrecht.
Straat 2 zou ik willen vernoemen naar Troelstra, omdat ook hij pleitte voor invoering van het algemeen kiesrecht, streed voor verbetering van het leven van de arbeiders, leider van de SDAP was en zelfs bereid was tot het wagen van een revolutiepoging.
Straat 3 zou ik willen vernoemen naar Schaepman, omdat hij als leider van de RKSP voorvechter was van de katholieke emancipatie.
Je zou ook een straat kunnen vernoemen naar Domela Nieuwenhuis, omdat hij voorman was van de SDB en radicaal opkwam voor de arbeidersbelangen.
(Heb jij nog andere namen gekozen? Vraag dan of je docent(e) je antwoord wil nakijken.)

20 Aletta Jacobs verdient ook een straat naar haar vernoemd te krijgen, (onder andere) omdat zij met de *Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht* als feministe voor vrouwenrechten opkwam. Als eerste vrouwelijke arts in Nederland zette zij zich ook in voor de belangen van arbeidersvrouwen.

21 Deze prent met gedicht is afkomstig van een voorstander van het vrouwenkiesrecht, want de tekst maakt duidelijk dat er een tegenstelling is tussen Hij en Zij, waarbij Hij als crimineel fout was, maar na zijn straf wel weer mag stemmen, maar Zij, die nooit iets fout deed, niet mag stemmen.

© ThiemeMeulenhoff

22 B
Het aanplakbiljet kondigt een optocht met aansluitend een bijeenkomst aan. In het rijtje keuzes gaat dit dus het meest over de vrijheid van vergadering.

23 Gelet op het grote aantal belangstellenden, heeft hij voor veel mensen kennelijk iets betekend. Zijn leven is dus betekenisvol geweest.

24 A
Domela Nieuwenhuis kwam vooral op voor de belangen van arbeiders.

25 D
Domela Nieuwenhuis was voorzitter van de Sociaaldemocratische Bond.

26 A
Een 'School met den Bijbel' hoort bij het bijzonder onderwijs.

27 C
Een 'School met den Bijbel' was protestants. De keuze is hier dus voor de antirevolutionairen.

28 De protestantse 'kleine luyden' moesten tot de financiële gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder onderwijs (1917) hun eigen (= bijzonder) onderwijs zelf betalen.
Tot 1917 werd alleen het openbaar onderwijs (staatsonderwijs) betaald door de overheid.

29 Deze foto is vóór de financiële gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder onderwijs (1917) gemaakt, want in het bijschrift staat dat de kinderen vrij kregen van school wegens de geboorte van prinses Juliana in 1909. Dat schrijft een meester met krijt op de schooldeur.

30 B
Er is hier sprake van openbaar gewoon lager onderwijs, dat het meest door arbeiderskinderen werd gevolgd, omdat er geen schoolgeld betaald hoefde te worden.

31 (1) De vrouw deed in die tijd vrijwel altijd de was (met de hand). Als de man bij uitzondering eens de was moest doen, was er ineens wel geld beschikbaar voor een wasmachine.
(2) De man ging dus over het geld.

32 C
De geest van Kuyper (de overleden Kuyper dus) houdt een waarschuwend vingertje in de lucht voor de man en de vrouw, onderweg naar een mannenclubje hoogwaardigheidsbekleders, tegen.

33 B
De meeste rooms-katholieken plaatsten hun kinderen op een roomse school en die hoort bij het bijzonder onderwijs.

34 D
Kinderen van (ex-)werklozen waren toen niet erg kansrijk. Maar omdat Jan goed kon en wilde leren, zal hij misschien niet in een fabriek terechtkomen, maar bij een eigen baas om een vak te leren.

35 Alle drie zijn ze afkomstig uit de rooms-katholieke zuil.

36 Van de socialistische zuil (onderdeel 1 en 2) en van de protestants-christelijke zuil (onderdeel 3).

© ThiemeMeulenhoff

37 Voorbeelden die kunnen worden genoemd (een van onderstaande):
- het leven van alledag (hoe het er in een arbeidersgezin aan toeging)
- arbeidsparticipatie
- onderwijsdeelname
- lidmaatschap van een vakbond, sportvereniging of bibliotheek
- de AJC-jeugdbeweging
- enzovoort.

38 A
De zendgemachtigde van de socialistische zuil is de Vereniging van Arbeiders-radio-amateurs (VARA).

39 Het probleem van omgang, verkering en huwelijk tussen mensen van verschillende zuilen. (‘Twee geloven op één kussen, daar slaapt de duivel tussen’, is een Nederlands gezegde dat hierop betrekking heeft.)

40 Dat kan wanneer iemand christen is en socialist tegelijk: een christensocialist.

41 Als parlementariër voor de arbeiders is het je taak voor arbeidersbelangen op te komen. Je zult bijvoorbeeld scherp letten op regeringsplannen betreffende sociale voorzieningen, inkomens, arbeidstijd, huursubsidie of een soortgelijke tegemoetkoming enzovoort.

42 Regering en staatshoofd zaten dan wel in Londen, maar het parlement niet. De regering in ballingschap maakte nu zelf de wetten buiten de volksvertegenwoordiging als wetgevende macht om.

43 Al snel heeft de Duitse bezetter in de persoon van Rijkscommissaris Seyss-Inquart in Nederland het bestuur overgenomen. Daar maakte het Nederlandse parlement evenmin deel van uit.

44 Dit was het dilemma: aan wie moest het Nederlandse ambtenarenapparaat tijdens de bezetting gehoorzamen: aan de regering in ballingschap of aan de Rijkscommissaris?

45 B

46 Burgemeesters in oorlogstijd hebben steeds moeten schipperen tussen aan de ene kant gehoorzamen aan het gezag van de regering in ballingschap in Londen en aan de andere kant het gezag van het Rijkscommissariaat in Den Haag. En dat laatste was wel zo dichtbij natuurlijk.

47 Normale democratische bestuurlijke verhoudingen betekenden eigenlijk of het herstellen van het parlement van vóór de oorlog – maar dat was incompleet, door overlijden en ‘vaderlandsonlievendheid’ – of het houden van verkiezingen – maar dat kon nog niet, omdat nog niet heel Nederland bevrijd was. Daarom koos de regering ervoor zelf een parlement samen te stellen, met onder meer mensen die zich in het verzet verdienstelijk hadden gemaakt.

48 D

49 Met de wederopbouw van Nederland na de oorlog en met de Nederlandse dekolonisatie in voormalig Nederlands-Indië.

50 Die doelden op de hevige rellen in Amsterdam tijdens en na de kroning van prinses Beatrix tot koningin der Nederlanden. De marechaussee reed met pantserwagens in de straten die door demonstranten waren opengebroken, op zoek naar stenen om mee te gooien.

© ThiemeMeulenhoff

51 De rellen in Amsterdam vonden hun basis in de krakersbeweging en heetten ook wel krakersrellen. Krakers waren vaak studenten die geen geld hadden om op de schaarse woningmarkt van Amsterdam een kamer of flat te betalen. De uitzending van de kroning van prinses Beatrix tot koningin zagen zij als een kans om landelijk publiciteit te krijgen voor hun zaak – betaalbare woningen.

52 In Nederland heb je vrijheid van meningsuiting en mag je voor je zaak demonstreren. Maar in maart 1980 liep dat in Amsterdam zo uit de hand dat de overheid wel moest opkomen voor een van haar taken en verantwoordelijkheden: het handhaven van de openbare orde.

53 Meer ontzuiling dan verzuiling, want de twee kranten zijn van twee verschillende zuilen – de katholieke en de protestantse zuil – maar poseren hier gebroederlijk als christelijke dagbladen. Het protestantse dagblad houdt zelfs gedienstig het katholieke kruis even vast, zodat het katholieke dagblad even het vingertje kan heffen om een punt te maken.

54 C

55 Het was de grootste naoorlogse demonstratie in Nederland ooit tegen de plaatsing van NAVO-kruisraketten op Nederlands grondgebied. In de demonstratie liepen jong en oud van alle politieke partijen, levensovertuigingen en sociaal-culturele groeperingen mee.

56 De oplossing die men voor dit probleem bedacht is *het werven van gastarbeiders / aantrekken van immigratie / aantrekken van trekarbeid*. Deze oplossing bracht in de toekomst een nieuw probleem, namelijk dat *van moeizame integratie / van onverwacht niet terugkeren naar thuislanden / van laten overkomen van gezinsleden / van een multiculturele samenleving*.

57 De aan de Europese Gemeenschap (EG) toen verbonden landen besloten bij het Verdrag van Maastricht in 1993 tot verdere politieke integratie van Europa in de vorm van de Europese Unie (EU).

58 Het jaartal 1993 met de tekst Verdrag van Maastricht is goed afleesbaar. Maar de soort munt die op dit muntstuk is afgebeeld is de G van de Nederlandse gulden en die past inderdaad niet in een verzameling euromunten. De euro dateert in Nederland van 2002.

59 Met Pim Fortuyn, de grondlegger van het huidige populisme in Nederland.

60 Die staat is niet best. Zoals doorgekookte groenten hun voedingswaarde en frisheid hebben verloren, zouden de klassieke Nederlandse volkspartijen de kiezers ook niet meer appetijtelijk voorkomen.

61 De zogeheten linkse partijen (SP, Groen Links en PvdA) zitten, gezien vanuit de plaats van de voorzitter van de Tweede Kamer, aan de linkerkant van de Tweede Kamer, de zogeheten rechtse partijen (PVV, SGP en FvD) zitten aan de rechterkant van de Tweede Kamer.

62 Bij vorige (kabinets)formaties was het het staatshoofd die, in overleg met de fractievoorzitters en adviseurs, de informateur(s) en later formateur(s) benoemde.
Het initiatief voor de (kabinets)formatie ligt nu in handen van de Tweede Kamer zelf. Zij benoemen uiteindelijk de informateurs die de onderhandelingen tussen de partijen leiden. Tot deze verandering in de (kabinets)formatie was door de Tweede Kamer zelf besloten.

© ThiemeMeulenhoff

Chronologisch overzicht Staatsinrichting van Nederland (vanaf 1848)

Regeerperiode Willem I 1813–1840

1813 Inhuldiging van Willem I als eerste Oranjevorst van Nederland.
1814 Willem I krijgt het gezag over België en Nederland als één grondgebied.
1815 Willem I roept zichzelf uit tot Koning der Nederlanden. Alleen aan hem zijn de ministers verantwoording schuldig. De Tweede Kamer wordt indirect gekozen.
1830 Oproer in België, gericht tegen Nederland en koning Willem I.
1831 Tiendaagse Veldtocht. Nederland wint, maar mag van Frankrijk en Engeland niet het koninklijke gezag van het Oranjehuis herstellen.
1839 Afscheiding België van Nederland.
1840 Beperkte grondwetsherziening met al enige liberale inbreng.

Regeerperiode Willem II 1840–1849

1840 Koning Willem I doet afstand van de troon. Zijn zoon volgt hem op als koning Willem II.
1848 Europees Revolutiejaar. Willem II geeft de liberaal Thorbecke ruimte voor een grondwetsherziening die onder meer rechtstreekse verkiezing van de Tweede Kamer en ministeriële verantwoordelijkheid regelt.
1849 Koning Willem II overlijdt.

Regeerperiode Willem III 1849–1890

1849-1868 Willem III probeert als nieuwe Oranjevorst bij herhaling de grondwetsherziening van 1848 te frustreren met koninklijke in plaats van parlementaire kabinetten, maar legt zich uiteindelijk bij de uitvoering van de grondwet van 1848 neer.
1868 Het Mandement van de (sinds 1853 weer functionerende) Nederlandse rooms-katholieke bisschoppen wijst openbaar onderwijs af en zet de roomsen aan tot samenwerking met de protestanten in plaats van met de liberalen.
1870 Aletta Jacobs mag naar de hbs en een jaar later naar de universiteit. Dit geldt als het begin van de vrouwenemancipatie in Nederland.
1871 De opheffing van het Nederlandse gezantschap bij het Vaticaan maakt de breuk tussen roomsen en liberalen definitief. Tegelijk verbreken de conservatieven en de antirevolutionairen hun samenwerking.
1878 De Wet op het Lager Onderwijs brengt de antirevolutionaire leider Kuyper samen met de rooms-katholieke voorman Schaepman. Beiden strijden voor de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs.
1879 Oprichting van de Antirevolutionaire Partij (ARP) door Kuyper.
1881 Oprichting van de Sociaaldemocratische Bond (SDB) van Ferdinand Domela Nieuwenhuis.
1887 Grondwetsherziening waarbij het censuskiesrecht wordt afgeschaft en de Tweede Kamer op honderd leden wordt gebracht.
1888 F. Domela Nieuwenhuis wordt als eerste socialist gekozen in de Tweede Kamer.

© ThiemeMeulenhoff

Regeerperiode koningin-regentes Emma 1890–1898

1890 Willem III overlijdt. Zijn weduwe Emma wordt koningin-regentes voor haar tienjarige dochter prinses Wilhelmina.
1894 Stichting van de Sociaaldemocratische Arbeiderspartij (SDAP) en oprichting van de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht.
1896 De roomsen verenigen zich politiek in de Rooms-katholieke Staatspartij (RKSP).

Regeerperiode koningin Wilhelmina 1898–1948

1898 Inhuldiging van Wilhelmina als koningin op 6 september.
1903 Spoorwegstakingen.
1909 Geboorte van prinses Juliana.
1914-1918 De Eerste Wereldoorlog. Nederland is neutraal en vangt veel Belgische vluchtelingen op.
1917 Grondwetsherziening waarbij algemeen mannenkiesrecht wordt ingevoerd en het stelsel van evenredigheid het districtenstelsel vervangt. Ook wordt de schoolstrijd beëindigd met de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs.
1918 Mislukte revolutiepoging van SDAP-leider Troelstra.
1919 Invoering van het algemeen vrouwenkiesrecht.
1920 Nederland treedt toe tot de Volkenbond.
1922 Vrouwen kunnen voor het eerst gebruikmaken van hun kiesrecht. Invoering van volledig vrouwenkiesrecht.
1929 Nederland treedt toe tot het Briand-Kelloggverdrag en verklaart daarmee af te zien van oorlog als middel van internationale politiek.
1938 Geboorte van prinses Beatrix.
1940-1945 De Tweede Wereldoorlog en bezetting van Nederland.

Regeerperiode koningin Juliana (1948-1980)

1948 Troonsafstand van koningin Wilhelmina en inhuldiging van koningin Juliana.
1949 Beëindiging van het Indonesisch-Nederlands conflict 1945-1949 met de officiële soevereiniteitsoverdracht aan Soekarno van de Republiek Indonesia.
1951 Oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal waarvan Nederland ook deel uitmaakt.
1953 De watersnoodramp in Zeeland en Holland.
1956 De Hongaarse Opstand wordt door de USSR neergeslagen. Als gevolg daarvan komt een stroom vluchtelingen naar Nederland.
1966 Rellen in Amsterdam bij het huwelijk van prinses Beatrix en prins Claus.
1979-1983 Diverse acties tegen de plaatsing van kruisraketten in Nederland.

Regeerperiode koningin Beatrix (1980-2013)

1980 Inhuldiging van koningin Beatrix in de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Rellen.
1980 Begin van de afbouw van de verzorgingsstaat.
1983 Algehele herziening van de Nederlandse grondwet en opneming daarin van de sociale grondrechten
1991-1993 Verdere Europese eenwording na het Verdrag van Maastricht. De Europese Gemeenschap (EG) verandert in de Europese Unie (EU).
2002 Invoering van de euro. Moord op Pim Fortuyn. Overlijden van de prinsgemaal Claus von Amsberg.
2013 Troonsafstand op 30 april ten behoeve van prins Willem-Alexander.

Regeerperiode koning Willem-Alexander (2013-heden)

© ThiemeMeulenhoff

Begrippen
Staatsinrichting van Nederland (vanaf 1848)

Kennis van de volgende begrippen, namen en termen is nodig om dit hoofdonderwerp goed te kunnen begrijpen.

ACTIEF KIESRECHT Het recht om een stem uit te brengen.

ALGEMEEN KIESRECHT Recht om te stemmen voor alle Nederlanders boven de achttien jaar.

ANTIREVOLUTIONAIRE PARTIJ De ARP was de eerste politieke partij van Nederland, in 1879 opgericht door Abraham Kuyper, de leider van de orthodox-protestanten (gereformeerden). Het belangrijkste strijdpunt van de ARP was de gelijkstelling van het openbaar en bijzonder onderwijs. Kuyper begreep dat hij meer zetels nodig had om invloed uit te oefenen en pleitte daarom voor uitbreiding van het kiesrecht, wat daadwerkelijk gebeurde in 1917.

ARBEIDERS(KLASSE) Mensen die in loondienst werken in een fabriek. Deze groep behoorde rond 1900 tot de onderste sociale laag. Arbeiders hadden lange werktijden (tien tot twaalf uur per dag) en kregen weinig loon.

ARBEIDSOMSTANDIGHEDEN De omstandigheden waaronder arbeiders werken. Tot ongeveer 1900 waren de arbeidsomstandigheden in fabrieken vaak slecht. Daarna kwam er geleidelijk verbetering in.

ARMENWET De zorg voor arme mensen werd tot in de negentiende eeuw overgelaten aan de kerk en aan rijke burgers, die via eigen organisaties de armen voedsel en kleding gaven. Thorbecke schreef in 1848 dat de staat (overheid) een rol moest gaan spelen in de zorg voor de grote groep armen. Na veel maatschappelijke discussie en kerkelijk protest tegen het plan van de overheid werd in 1854 de eerste Armenwet aangenomen. Hierin stond dat de armenzorg in handen bleef van particuliere organisaties en de kerk. De overheid kreeg niets te zeggen over de armenzorg. Door de Bijstandswet in 1963 werd de zorg voor arme burgers voor het eerst een taak van de overheid.

BUDGETRECHT Het parlementaire recht om begrotingen van de regering als geheel of van een minister te bespreken en goed of af te keuren.

CAOUTCHOUC-ARTIKEL Dit is artikel 80 (het rubber-artikel, vanwege zijn rekbaarheid) van de grondwetsherziening van 1887, waarbij kiesrecht niet meer werd gegeven op basis van censuskiesrecht, maar aan alle volwassen mannelijke inwoners die aan bepaalde voorwaarden voldeden.

CENSUSKIESRECHT Dit kiesrecht was alleen bestemd voor mensen die, volgens door de overheid gestelde regels, voldoende bezit hadden of genoeg belasting betaalden (census betekent letterlijk grens).

CONFESSIONELEN Een confessie is een geloofsbelijdenis. Confessionelen vinden dat het geloof centraal moet staan in het dagelijks leven, dus ook in de politiek. Daarom hebben zij hun eigen politieke partijen opgericht. Rooms-katholieken en protestanten behoren in Nederland tot de confessionelen.

CONSTITUTIE Zie grondwet.

© ThiemeMeulenhoff

DEMOCRATIE Een bestuursvorm waarbij het volk of zelf stemt over de wetten (in een volksvergadering = directe democratie, zoals in de kantons van Zwitserland) of (zoals in Nederland) vertegenwoordigers kiest die de wetten maken (in een volksvertegenwoordiging = indirecte democratie).

DICTATUUR Een bestuursvorm haaks op die van een democratische staatsinrichting, waarbij een land geregeerd wordt door één persoon (= dictator) of een selecte groep mensen die alle macht in handen hebben.

DIRECTE VERKIEZINGEN Zie rechtstreekse verkiezingen.

DISTRICTENSTELSEL Bij het districtenstelsel worden alle geldige uitgebrachte stemmen per district geteld. Per district wordt één kandidaat als winnaar gekozen die als afgevaardigde van dat district naar de Tweede Kamer gaat.

EERSTE FEMINISTISCHE GOLF Periode aan het einde van de negentiende en begin twintigste eeuw waarin vrouwen zich steeds meer bewust worden dat ze worden achtergesteld ten opzichte van mannen. Zij gaan protesteren en actie voeren voor bijvoorbeeld algemeen vrouwenkiesrecht en het recht om te studeren.

EMANCIPATIE Vrijmaking of gelijkstelling: het streven naar of het krijgen van gelijke rechten en gelijke behandeling. Omstreeks 1880 waren er drie groepen in Nederland die zich wilden emanciperen: arbeiders, vrouwen en confessionelen.

EVENREDIGE VERTEGENWOORDIGING Bij dit kiesstelsel is het aantal parlementszetels dat een politieke partij na verkiezingen krijgt evenredig aan het aantal geldige stemmen dat in het hele land op die partij is uitgebracht. (Vergelijk: districtenstelsel.)

FEMINISTEN Mensen, meest vrouwen, die opkomen voor gelijke rechten en gelijke behandeling van vrouwen en mannen. Rond 1900 streden feministen vooral voor invoering van het vrouwenkiesrecht.

GELIJKE BEHANDELING EN DISCRIMINATIEVERBOD Artikel 1 van de Nederlandse grondwet bepaalt dat iedereen voor de wet gelijk is. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.

GESCHOOLDE HANDWERKSLIEDEN Arbeiders en handwerkslieden die een beroepsopleiding hebben gekregen, noemen we geschoold. Zo'n opleiding kreeg je vroeger bij een baas en tegenwoordig op scholen met beroepsopleidingen.

GRONDRECHTEN De basisrechten van elke burger die zijn vastgelegd in de grondwet.

GRONDWET Een document waarin wordt bepaald hoe de machtsverdeling tussen vorst en volk is geregeld. Dit document bevat de basisregels van de Nederlandse rechtsstaat en de rechten en plichten van het volk en zijn bestuurders. De grondwet is regelmatig en soms zeer ingrijpend veranderd. In 1848 vond de belangrijkste grondwetsherziening plaats, omdat toen de basis werd gelegd voor het huidige parlementaire stelsel.

HUISNIJVERHEID Het produceren van goederen thuis.

IDENTITEIT Wie en wat je bent, als persoon of als volk. Dit wordt cultureel bepaald door taal, tradities, gewoonten en geschiedenis.

INDIRECTIE VERKIEZINGEN zijn verkiezingen waarbij het volk een vertegenwoordiging kiest en die vertegenwoordiging vervolgens weer ook

© ThiemeMeulenhoff

vertegenwoordigers kiest. Voorbeeld van indirectie of verkiezingen in Nederland: 1. De kiezers stemmen direct voor de leden van de Provinciale Staten. 2. De leden van de Provinciale Staten kiezen de leden van de Eerste Kamer. De leden van de Eerste Kamer worden dus indirect = getrapt gekozen.

INDUSTRIALISATIE De overgang van een agrarische samenleving naar een industriële samenleving.

INDUSTRIËLE REVOLUTIE De overgang van hand- naar machinewerk en van huisnijverheid naar fabrieksarbeid. De industriële revolutie veranderde de agrarische samenleving in een industriële samenleving. Dit was een geleidelijke maar grote verandering, vandaar het woord revolutie.

INDUSTRIËLE SAMENLEVING Een samenleving waarin de industrie het belangrijkst is.

KIESDELER Het aantal stemmen dat nodig is om één zetel te behalen. Voor verkiezingen van bijvoorbeeld de Tweede Kamer is de kiesdeler het totale aantal uitgebrachte stemmen gedeeld door 150 (aantal Tweede Kamerzetels).

KINDERARBEID Het inzetten van kinderen voor betaalde arbeid.

KINDERWETJE VAN VAN HOUTEN Het liberale kamerlid Van Houten diende een wetsvoorstel in waarin hij de fabrieksarbeid voor kinderen onder de twaalf jaar wilde verbieden. Deze wet werd in 1874 door het parlement aangenomen. Dit was het begin van de sociale wetgeving in Nederland.

KLASSELOZE MAATSCHAPPIJ Een maatschappij waarin geen klassen meer zijn. Volgens de socialisten zijn er in de maatschappij twee klassen, die van de rijken (bezittende klasse) en die van de armen (niet-bezittende klasse). De twee klassen voeren een strijd met elkaar (klassenstrijd), omdat de economische verschillen tussen deze twee klassen erg groot zijn. Het ideaal van de socialisten is dat er een klasseloze maatschappij komt.

KLASSIEKE GRONDRECHTEN Grondrechten die al in de negentiende eeuw en bij de grondwetsherziening van 1848 van Thorbecke in de grondwet zijn opgenomen, zoals de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van godsdienst, vrijheid van drukpers, vrijheid van vereniging en vergadering en vrijheid van onderwijs. Deze rechten beschermen de burgers tegen de overheid.

KLEINE LUYDEN De groep 'kleinburgers' voor wie Kuyper opkwam. 'Kleine luyden' waren eenvoudige protestanten die hun kinderen bijzonder onderwijs wilden laten volgen dat werd betaald door de overheid. De overheid wilde echter alleen openbaar onderwijs betalen, reden waarom de 'kleine luyden' zich achtergesteld voelden.

LAAGGESCHOOLDEN Arbeiders die meestal wel lager onderwijs, maar geen beroepsopleiding hadden gevolgd. Ze hadden vaak onaantrekkelijk werk waarvoor ze slecht betaald werden.

LEERPLICHT Wet uit 1901 die bepaalde dat ieder kind naar de lagere school moest.

LIBERALEN Mensen die de politieke overtuiging hebben dat de overheid zo min mogelijk voor de burgers moet regelen, zodat deze zoveel mogelijk vrijheid hebben. Tot ongeveer 1900 was de politieke macht in Nederland in handen van de liberalen.

LIBERALE UNIE Dit is de oudste liberale politieke partij in Nederland, opgericht in 1885.

© ThiemeMeulenhoff

LUXEMBURGSE KWESTIE Na zijn mislukte plan om Luxemburg te verkopen, ontbond koning Willem III het boze parlement weer eens. Voor het laatst, want het liet zich niet meer ontbinden en sprak zich nog eens uit tegen de vorst en zijn koninklijk kabinet Van Zuylen. Dat stapte toen alsnog op. Nooit meer zou een kabinet aanblijven tegen de wil van een parlementaire meerderheid in. Voortaan functioneerde in Nederland onbedreigd een constitutionele monarchie met een parlementair stelsel.

MIDDENKLASSE De groep mensen die maatschappelijk tussen de arbeidersklasse en de hogere burgerij zit.

MINISTERIËLE VERANTWOORDELIJKHEID De plicht van de ministers om, zowel samen als afzonderlijk, in het parlement, tekst en uitleg te geven over de (beleids)plannen en (wets)voorstellen van de regering. Elke minister is verantwoordelijk voor een deel van het beleid van de regering. De koning is ook lid van de regering, maar hij is, sinds 1848, niet verantwoordelijk voor de wetten en het beleid van de regering.

MONARCHIE Staat met aan het hoofd een erfelijk vorst (=monarch). Nederland is een monarchie met als staatshoofd een koning(in).

MOTIERECHT Het recht dat ieder kamerlid in het parlement heeft om zich tegenover de regering uit te spreken in moties (verklaringen van het parlement). Elke motie wordt in stemming gebracht in de kamer. Met een zogenoemde motie van wantrouwen kan de kamer het vertrouwen in een minister of een kabinet opzeggen. Als zo'n motie een meerderheid krijgt moet de minister of het kabinet aftreden.

NATIONALE OVERHEID De landelijke overheid of regering. Deze wordt geleid door de koning(in) en de ministers.

NIJVERHEID Het zonder machines verwerken van grondstoffen tot eindproducten.

ONGESCHOOLDE ARBEIDERS Arbeiders die nauwelijks hadden leren lezen en schrijven. Ze kregen eenvoudig werk en werden slecht betaald.

ONGEVALLENWET In 1901 werd in Nederland deze eerste sociale verzekeringswet ingevoerd. Dankzij deze wet kregen arbeiders die in gevaarlijke industriële bedrijven werkten, na een ernstig ongeval, ongeveer 70% van hun loon doorbetaald.

ONSCHENDBAARHEID VAN DE KONING Het parlement mag alleen ministers voor het regeringsbeleid ter verantwoording roepen: de koning(in) is, sinds 1848, onschendbaar.

OPPOSITIEPARTIJ Partij die in het parlement een kabinet niet of maar voor een deel steunt. Oppositiepartijen willen liever een kabinet met andere politieke partijen daarin.

ORTHODOX-PROTESTANTEN Confessionelen van protestantse achtergrond. Zij zijn 'streng' in de leer (orthodox of rechtzinnig), dat betekent dat ze naar hun geloof leven. De gereformeerde kerk is een orthodox-protestantse kerk.

PACIFICATIE Pacificatie betekent vrede. De pacificatie van 1917 maakte, door middel van een grondwetswijziging, een einde aan de langdurige schoolstrijd en kiesrechtstrijd.

PARLEMENT De door alle stemgerechtigde burgers gekozen volksvertegenwoordiging. Een ander woord voor parlement is de Staten-Generaal of de Eerste en Tweede Kamer.

PARLEMENTAIR STELSEL De vorm van bestuur waarbij het parlement namens het volk de meeste macht heeft, ook wel parlementaire democratie genoemd. Nederland is een constitutionele monarchie met een parlementair stelsel.

© ThiemeMeulenhoff

PASSIEF KIESRECHT Het recht om gekozen te worden.

RECHT OP GELIJKE BEHANDELING In artikel 1 van de grondwet staat: 'allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld'. Discriminatie is in ons land niet toegestaan.

RECHTSBIJSTAND De Nederlandse rechtsstaat wil, op basis van vrijheid en gelijkstelling voor de wet van alle burgers, conflicten oplossen en wetsovertreders berechten. Iedere burger heeft daarbij, als het nodig is, recht op rechtsbijstand. In een rechtszaak kan iedere burger hulp krijgen van een advocaat.

RECHTSSTAAT Een staat waarin zowel de rechten en plichten van de burgers en de bestuurders, als de manier waarop de staat wordt bestuurd, zijn opgenomen in een grondwet. Rechters zijn onafhankelijk en kunnen niet door de regering of het parlement ontslagen worden.

RECHTSTREEKSE VERKIEZINGEN Bij dit soort verkiezingen, zoals voor de Tweede Kamer (landelijk), de Provinciale Staten (provinciaal) en de gemeenteraad (lokaal niveau) kiezen de stemgerechtigde burgers hun vertegenwoordigers direct door de kandidaat van hun voorkeur – zijn of haar naam staat op het stembiljet – hun stem te geven.

RECHT VAN AMENDEMENT Het recht van de Tweede Kamer om wetsvoorstellen van de regering te wijzigen.

RECHT VAN ENQUÊTE Beide Kamers hebben het recht een onderzoek (enquête) in te stellen naar een bepaald onderwerp om op die manier de regering te controleren. Alle getuigen die bij zo'n onderzoek worden opgeroepen moeten onder ede antwoord geven op de vragen. Vaak worden bij zo'n parlementaire enquête ook ministers en ambtenaren opgeroepen. In 1886-1887 werd er een parlementaire enquête gehouden naar de leef- en werkomstandigheden van de arbeiders.

RECHT VAN INITIATIEF Dit geeft Tweede Kamerleden de mogelijkheid zelf met een wetsvoorstel te komen, als de regering in gebreke blijft of in het geheel niet bereid is een bepaald wetsvoorstel in te dienen.

RECHT VAN INTERPELLATIE Dit recht geeft het parlement de mogelijkheid om een minister uitvoerig over kabinetsplannen te horen. In geval van een interpellatie is de minister verplicht antwoord te geven op vragen uit het parlement. Is het parlement in meerderheid ontevreden over het beleid van een minister, dan kan deze door middel van een motie van wantrouwen of een motie van afkeuring gedwongen worden af te treden.

RECHT VAN VERENIGING EN VERGADERING Het grondrecht van alle burgers om een vereniging op te richten en om in vrijheid bijeen te mogen komen als aanhangers van een bepaalde gedachte, als leden van een politieke partij
enzovoort.

REGERING De koning(in) en zijn of haar ministers vormen samen de regering. Wanneer het gaat over het kabinet, dan zijn dat alle ministers en staatssecretarissen. De ministers samen vormen de ministerraad.

REPUBLIEK Staat met aan het hoofd een gekozen president.

ROOMS-KATHOLIEKE STAATSPARTIJ De RKSP was de politieke partij van de meeste Nederlandse rooms-katholieken van eind negentiende tot begin twintigste eeuw. De RKSP streefde naar katholieke emancipatie.

© ThiemeMeulenhoff

SCHEIDING TUSSEN DE WETGEVENDE, UITVOERENDE EN RECHTERLIJKE MACHT In een democratische staat zijn de wetgevende macht (bij de regering en het parlement), de uitvoerende macht (bij de regering) en de rechtsprekende macht (bij de rechters) van elkaar gescheiden en zij moeten elkaar in evenwicht houden, zodat geen enkele macht oppermachtig kan worden.

SCHOOLSTRIJD De schoolstrijd ging over de vraag of de (liberale) overheid behalve voor het openbaar onderwijs ook voor het bijzonder (confessioneel) onderwijs moest betalen.
Met de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs eindigde de schoolstrijd in 1917.

SOCIAALDEMOCRATISCHE ARBEIDERSPARTIJ (SDAP) Een in 1894 opgerichte politieke partij van sociaal-democraten. De leider was Troelstra. Deze partij kwam op voor de arbeiders. De SDAP streefde naar hogere lonen, betere arbeidsomstandigheden en invoering van algemeen kiesrecht.

SOCIALE GRONDRECHTEN Rechten die bij de grondwetswijziging van 1983 aan de klassieke grondrechten werden toegevoegd, zoals recht op onderwijs, recht op rechtsbijstand, recht op woongelegenheid, recht op bestaanszekerheid, recht op bewoonbaarheid van het land, recht op werk en recht op gezondheidszorg. Hiermee erkende de overheid ook een taak te hebben bij de bescherming van haar burgers tegen bijvoorbeeld slechte woon- en leefomstandigheden.

SOCIALE KWESTIE Het probleem van de armoede onder de bevolking ten gevolge van de industrialisatie. Vanaf het einde van de negentiende eeuw kreeg de overheid meer aandacht voor dit probleem en kwamen de eerste sociale wetten.

SOCIALE WETTEN Wetten die bedoeld zijn om de kwetsbare mensen in de samenleving te helpen.

SOCIALE ZEKERHEID Alle wetten en regelingen die bedoeld zijn om de burgers te beschermen tegen risico's van bijvoorbeeld ziekte, werkloosheid en ouderdom.

SOCIALISTEN Socialisten gaan uit van een klassenstrijd tussen de rijken en de armen. Volgens hen worden de armen door de rijken onderdrukt. Socialisten vinden dat de tegenstelling tussen arm en rijk opgeheven moet worden. Ze streven naar gelijkheid in de samenleving.

STAATSHOOFD De koning of koningin. In een republiek is de president het staatshoofd.

STAKING Het neerleggen van het werk door werknemers om hun eisen (vaak looneisen) kracht bij te zetten.

STEMMEN Het actief aangeven van een eigen keuze (= een 'stem uitbrengen' op een kandidaat van een van de deelnemende partijen) in een stemhokje in een stemlokaal door op een stembiljet één rondje met het stempotlood rood in te kleuren.

VAKBOND Vereniging van werknemers. Een vakbond streeft naar verhoging van de lonen en verbetering van de werkomstandigheden. Hierover onderhandelt de vakbond met de werkgever. Door de verzuiling richten de verschillende zuilen (protestanten/katholieken/sociaal-democraten) vanaf de negentiende eeuw hun eigen vakbonden op.

VERZORGINGSSTAAT De staat garandeert het welzijn van de burgers door een groot aantal sociale voorzieningen. In een verzorgingsstaat heeft iedere burger recht op huisvesting, scholing en arbeid. De staat verzorgt zijn burgers van de wieg tot het graf.

© ThiemeMeulenhoff

VERZUILING In de negentiende eeuw ontstaat er een verdeling waarbij het Nederlandse volk zich opsplitst in vier groeperingen, die vervolgens op verschillende terreinen hun eigen organisaties oprichten. Bijvoorbeeld eigen scholen, vakbonden, politieke partijen, kranten en (sport)verenigingen. Deze verzuiling van de protestanten (1), de rooms-katholieken (2), de socialisten en (3) en de liberalen (4) zette zich voort in de eerste helft van de twintigste eeuw.

VOLKSVERTEGENWOORDIGING Zie parlement.

VRIJE VROUWENVEREENIGING Deze, voor die tijd radicale, feministische vereniging, opgericht in 1889 door Wilhelmina Drucker, streefde naar volledige gelijkstelling van de vrouw aan de man. Aletta Jacobs sloot zich later ook bij deze vereniging aan.

VRIJHEID VAN DRUKPERS Iedereen heeft het recht, zonder toestemming vooraf, iets te laten drukken (bijvoorbeeld een boek of een krant). Dit geldt ook voor het uitkomen voor je eigen mening (vrijheid van meningsuiting).

VRIJHEID VAN GODSDIENST Iedereen heeft het recht, individueel of in groepsverband, zijn godsdienst of levensovertuiging vrij te belijden.

VRIJHEID VAN MENINGSUITING Het recht van de burger ergens iets van te vinden en dit in geschreven of gesproken woord te uiten. Discriminatie is hierbij verboden.

VRIJHEID VAN ONDERWIJS Iedere bevolkingsgroep in Nederland, van welke levensovertuiging of wereldbeschouwing ook, kan haar eigen school (scholen) oprichten.

WETBOEK VAN STRAFRECHT Dit wetboek bevat voorschriften over het recht van de Staat om te bestraffen en omschrijft waaruit de straf bestaat. Er wordt onderscheid gemaakt tussen misdrijven en overtredingen.

WONINGWET Een wet uit 1901 die een aantal minimumeisen stelde aan woningen. Woningen die niet aan deze eisen voldeden, werden onbewoonbaar verklaard. Ze moesten dan worden opgeknapt of gesloopt.

© ThiemeMeulenhoff

Relevante personen
Staatsinrichting van Nederland (vanaf 1848)

Kennis van de volgende personen* is nodig om dit hoofdonderwerp goed te kunnen begrijpen.

DRUCKER, WILHELMINA (1847-1925) groeide onder moeilijke omstandigheden op als kind van een ongehuwde moeder. De problemen in haar jeugd droegen ertoe bij dat Wilhelmina Drucker een radicaal feministe werd. Zij vond dat mannen en vrouwen helemaal gelijkwaardig waren. Dat wilde zij ook in de maatschappij realiseren. In 1889 richtte zij de Vrije Vrouwenvereeniging op. Samen met Aletta Jacobs richtte zij de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht op. De feministische beweging Dolle Mina (jaren zestig) heeft de naam ontleend aan de bijnaam van Wilhelmina Drucker.

JACOBS, ALETTA (1854-1929) groeide op in een groot gezin in het Groningse Sappemeer. Haar vader was huisarts en van jongs af aan wilde zij ook dokter worden. Dat was in die tijd niet gebruikelijk voor een meisje, maar de liberale minister Thorbecke gaf haar toestemming om geneeskunde te studeren. Zo was Aletta Jacobs in 1871 de eerste Nederlandse vrouw die dit aan een universiteit studeerde. In 1878 haalde ze haar artsexamen. Ze vestigde zich in Amsterdam als huisarts. Ze zette zich in voor geboortebeperking binnen het gezin. Verder was ze een voorvechtster van het vrouwenkiesrecht. Na een lange strijd werd het algemeen kiesrecht voor vrouwen in 1919 vastgelegd in de grondwet.

KONING WILLEM II (1843-1849) Na het aftreden van Koning Willem I, in 1840, volgt zijn zoon Willem II hem op. De conservatieve koning Willem II krijgt in 1848 te maken met het zogeheten Europees Revolutiejaar. Uit angst dat er ook in Nederland een liberale revolutie zou uitbreken geeft Willem II liberaal Thorbecke de ruimte een grondwets-herziening op te stellen. In 1848 wordt de ingrijpende grondwetsherziening doorgevoerd, die onder andere zorgt voor rechtstreekse verkiezingen voor de Tweede Kamer, de verandering dat de leden van de Eerste Kamer niet meer benoemd worden door de koning en voor de invoering van de ministeriële verantwoordelijkheid (De ministers zijn verantwoordelijk, de koning is onschendbaar).
De grondwet van 1848 had tot doel de macht van de koning te verminderen en de macht van het parlement te vergroten. Koning Willem II overleed in 1849 en werd opgevolgd door zijn zoon koning Willem III.

* Foto's van Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem, m.u.v. foto Wilhelmina Drucker (copyright onbekend), koning Willem II, Nationaal Archief/Spaarnestad photo/atlas van Stolk, koning Willem III, Rijksdienst voor het cultureel Erfgoed, Amersfoort.

© ThiemeMeulenhoff

KONING WILLEM III (1817-1890) kwam in 1849 op de troon, vanwaar hij enige malen liet blijken van zijn humeurige, eigengereide en wispelturige aard. Ook maakte hij er geen geheim van ontevreden te zijn met een koningschap dat door een grondwet werd ingeperkt. Dat deed Willem III door een aantal keer het parlement te ontbinden, als zich dat in meerderheid tegen een van zijn koninklijke kabinetten had gekeerd. De laatste maal dat dit plaatsvond was in 1867, bij de Luxemburgse kwestie. Maar het parlement liet zich toen niet meer naar huis sturen. Het stemde bij motie tegen haar ontbinding en nogmaals tegen de begroting. Toen stapte de regering van koning Willem III alsnog op. Vanaf dat moment zou in Nederland nooit meer een kabinet aanblijven tegen de wil van het parlement in.

KUYPER, ABRAHAM (1837-1920) was een protestantse dominee. Hij werd hoofdredacteur van de protestants-christelijke krant De Standaard en was vervolgens jarenlang Tweede Kamerlid voor de door hem opgerichte Antirevolutionaire Partij (ARP). Van 1901 tot 1905 was hij minister-president. In deze periode was hij verantwoordelijk voor het breken van de Spoorwegstaking (1903). Kuyper is verder bekend als voorvechter van de 'kleine luiden'. Voor deze confessionele groep achtergestelde 'kleinburgers' (eenvoudige protestanten) diende hij vooral de belangen in de schoolstrijd (de strijd om financiële gelijkstelling van het openbaar en bijzonder onderwijs) en de kiesrechtuitbreiding.

SCHAEPMAN, HERMAN (1844-1903) was als rooms priester de belangrijkste strijder voor de rooms-katholieke emancipatie in Nederland. Als hoofdredacteur van verschillende rooms-katholieke bladen verkondigde hij het standpunt dat niet met de liberalen, maar met de antirevolutionairen moest worden samengewerkt. In het kader van de schoolstrijd en de strijd om uitbreiding van het kiesrecht zocht hij de zijde van Kuyper. Schaepman was bijna een kwart eeuw lid van de Tweede Kamer en grondlegger van de Rooms-katholieke Staatspartij (RKSP).

© ThiemeMeulenhoff

THORBECKE, JOHAN RUDOLF (1798-1872) was een van Nederlands eerste en grootste liberalen. In de jaren na 1840 keerde hij zich als modern en vooruitstrevend staatsrechtsgeleerde met succes tegen het eenmansbewind van de Oranjevorsten. Met een beetje hulp van burgerrevoluties in het buitenland werd Thorbecke de grondlegger van de ingrijpende Nederlandse grondwetswijziging van 1848. Deze grondwet regelde onder meer de zo belangrijke 'ministeriële verantwoordelijkheid' en 'de onschendbaarheid van de koning', en legde daarmee de basis voor het parlementaire regeringsstelsel. Drie keer werd Thorbecke minister-president van door liberalen beheerste kabinetten.

TROELSTRA, PIETER JELLES (1860-1930) was aanvankelijk een medestander van Domela Nieuwenhuis bij de Sociaaldemocratische Bond (SDB). Ook hij kwam op voor de belangen van de arbeiders. Na ruzie met Domela Nieuwenhuis richtte Troelstra in 1894 met anderen de Sociaal-democratische Arbeiderspartij (SDAP) op. Buiten het parlement werden stakingen en demonstraties georganiseerd voor en door de arbeidersbeweging, binnen het parlement probeerde de SDAP als arbeiderspartij invloed op de wetgeving in Nederland te krijgen. Troelstra was ruim dertig jaar leider van de SDAP. Met zijn mislukte revolutiepoging van november 1918 beschadigde hij zijn leiderschap en werd 'zijn' SDAP voor andere politieke partijen onmogelijk om mee samen te werken.

© ThiemeMeulenhoff

Internetsites

Staatsinrichting van Nederland (vanaf 1848)

1 www.parlement.com
Een zeer complete site over het Nederlandse parlement en het Nederlandse regeringsstelsel. Er staan ook nuttige samenvattingen op van heel veel onderwerpen, zoals over de Tweede Kamer, de Eerste Kamer, politieke partijen, de regering en de Europese Unie.

2 www.tweedekamer.nl
Deze site moet je echt meerdere keren bestuderen voor je centraal examen gaat doen. Vooral onder het kopje: hoe werkt het? lees je nog een keer hoe het Nederlandse parlementaire stelsel in de praktijk werkt. De site geeft veel informatie over de rechten van het parlement, hoe een wet tot stand komt en de kabinetsformatie.
Onder het kopje: Over de Tweede Kamer vind je een paar duidelijke films over wat de Tweede Kamer doet.

3 www.denederlandsegrondwet.nl
Deze site geeft een duidelijk overzicht van de geschiedenis en de inhoud van de Nederlandse grondwet vanaf 1798 tot heden.

4 http://adbank.dossiers.knipselkranten.nl/staatsinrichting
Dit is een actuele documentatiebank waarin eenvoudig gezocht kan worden met behulp van een zoekscherm.

Scan bovenstaande QR-codes met je smartphone om de sites direct te kunnen bekijken. Omdat websites regelmatig van het internet verdwijnen, kunnen de auteurs niet garanderen dat de sites nog operationeel zijn op het moment dat je ze oproept.

© ThiemeMeulenhoff

2 Historisch overzicht (vanaf 1900)

Schematisch overzicht oefenvragen Historisch overzicht (vanaf 1900)

De omschrijving van het hoofdonderwerp *Historisch overzicht (vanaf 1900)* is ingedeeld in hoofdstukken. In onderstaand schema zijn alle hoofdstukken uit de syllabus geschiedenis en staatsinrichting vmbo centraal examen 2020 onder elkaar gezet met daarachter de bijbehorende oefenvragen. Zo kun je ook vragen oefenen per hoofdstuk.

Hoofdstukken	**Vragen**
1 Nederland (1848-1914)	1, 2, 3, 4, 5, 6
2 De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)	7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21
3 Het interbellum (1918-1939)	22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36
4 De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)	37, 38, 39, 40, 41, 42
5 Europa en de wereld (1945-1989)	46, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57
6 De nieuwe wereldorde (vanaf 1990)	58, 59, 60

Hoofdstukken verrijkingsdeel	**Vragen**
A Het communisme in de Sovjet-Unie (1917-1941)	19, 20, 34, 35
B Indonesië als voorbeeld van dekolonisatie (1942-1949)	43, 44, 45, 47, 48, 49

© ThiemeMeulenhoff

Historisch overzicht (vanaf 1900)

Van alle begrippen in kleur vind je een uitleg in de algemene begrippenlijst op blz. 37 t/m 39, de begrippenlijst bij dit onderwerp op blz. 143 t/m 155, of het overzicht van relevante personen op blz. 156 t/m 162.

Oefenvragen

bron 1 Een nieuw model: de Benz Elegant

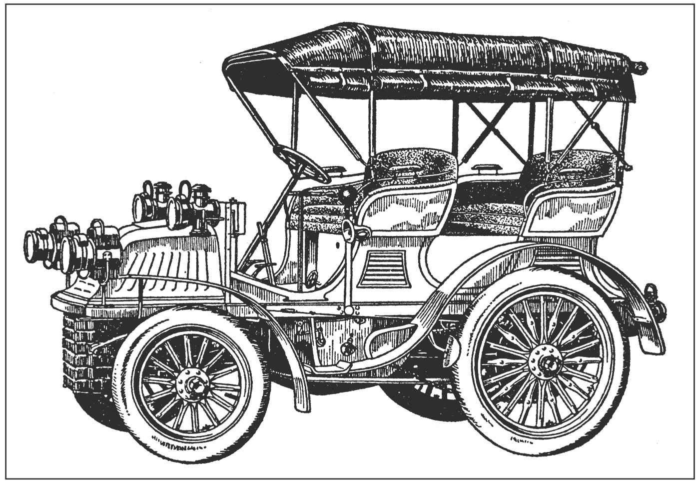

D. de Boer e.a., Nederland rond 1900, Bussum, 1972, pagina 7.

bron 2 Een tekening van kinderarbeid

bron 3 Een straatweg in de eerste helft van de negentiende eeuw

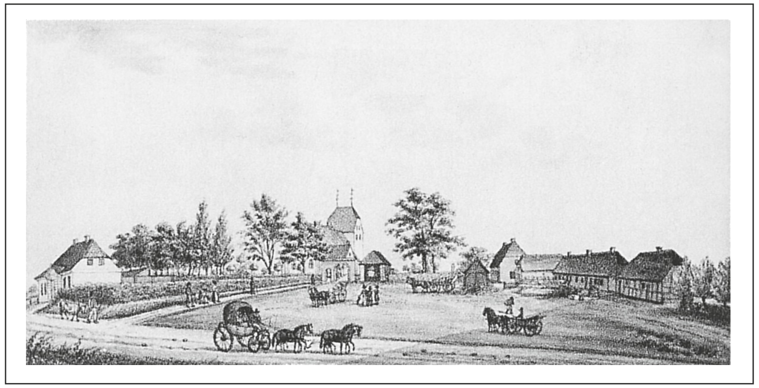

Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, Amsterdam.

bron 4 Een stoomautomobiel

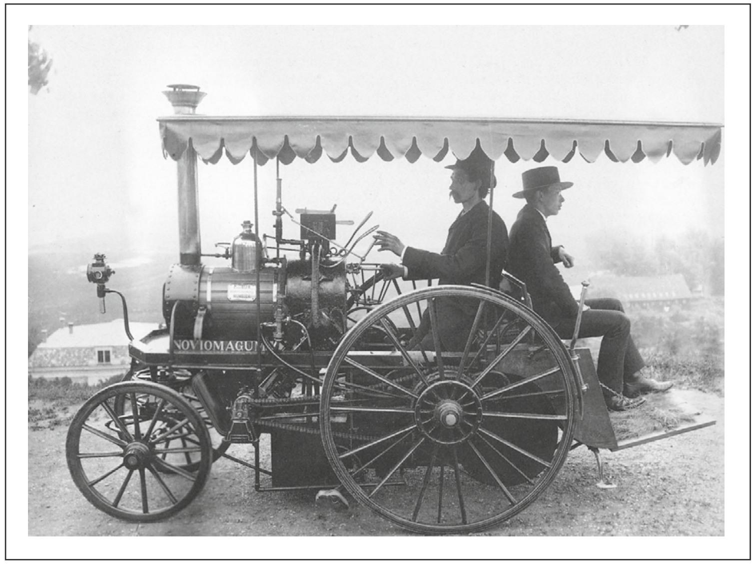

Ach lieve tijd, Twintig eeuwen Nijmegen, de Nijmegenaren en hun rijke verleden, Zwolle, 1986, pagina 168.

1 Stel, een onderzoekster heeft de bronnen 1 tot en met 4 op haar werktafel liggen als illustraties voor een te schrijven boek over het massatransportwezen in Nederland gedurende de afgelopen twee eeuwen. Ze let bij de keuze van illustraties meer op **continuïteit** dan op **verandering** of chronologie.

→ Welke bronnen uit de nummers 1 tot en met 4 zal de onderzoekster zeker niet kiezen? Leg je antwoord uit.

bron 5 **Een modern telefoontoestel rond 1900**

L.O. van Heiningen, Nederland honderd jaar geleden, Rijswijk, 1988, pagina 65.

2 Stel, bron 5 is de tweede foto van een serie van drie met elkaar samenhangende en in juiste tijdsvolgorde afgedrukte foto's.
→ Wat zou er op de eerste en wat op de derde foto kunnen staan?
Doe het zo:
Op de eerste foto zou … (vul in) kunnen staan en op de derde foto … (vul in).

bron 6 **Een Nederlands dagbladenoverzicht rond de eeuwwisseling**

Kuyper stichtte en leidde De Standaard. Al vanaf 1845 hadden de katholieken Dagblad De Tijd en vanaf 1919 verscheen De Volkskrant. Socialisten lazen Het (Vrije) Volk, communisten De Tribune. De liberalen tot slot kozen voor het Algemeen Handelsblad of de Nieuwe Rotterdamse Courant. Buitenbeentje was De Telegraaf, waarvan het eerste nummer op 1 januari 1893 verscheen.

Bron: De 25 dagen van Nederland – Beslissende momenten uit de vaderlandse geschiedenis, aflevering 18, Zwolle 2005.

3 Dit Nederlands dagbladenoverzicht is **kenmerkend** voor
A de arbeidersemancipatie.
B de verzuiling.
C de vrijheid van meningsuiting.
D de persvrijheid.

bron 7 **Een statistisch overzicht**

Stijging van de uitvoer van belangrijke Indische producten (geldwaarde in Nederlandse guldens) 1905 tot 1913

suiker	van 84	naar	156,5	miljoen
rubber	van 14,5	naar	30,8	miljoen
tabak	van 38,5	naar	92,2	miljoen
tin	van 15,8	naar	58,-	miljoen

Bron: John Huige en Sjef Huybregts, Kleine Geschiedenis van de Nederlandse Arbeidersbeweging, 4e druk, Odijk 1978.

bron 8 **Reclame voor Stoomvaart Maatschappij Nederland (opgericht in 1870)**

R. Baetens e.a. (red.), Maritieme geschiedenis der Nederlanden, Bussum, 1978, pagina 234.

4 Stel, je moet samen met een ander een werkstuk maken over het Nederlands imperialisme. Je partner is ziek geworden en laat het aan jou over **verband** te leggen tussen de bronnen 7 en 8.
→ Leg het verband tussen de bronnen 7 en 8 in ongeveer 30 woorden uit.

5 Uitspraak: Imperialistische politiek rond 1900 is een uniek Nederlands verschijnsel geweest.
→ Is deze uitspraak **juist** of **onjuist**? Geef een argument voor je keuze.

6 Industrialisatie is weleens een noodzaak voor welvaart genoemd.
→ Leg uit dat voor Nederland rond 1900 gold dat imperialisme weleens een noodzaak voor industrialisatie is genoemd.

bron 9 **De foto van ABC Press van de arrestatie van Gavrilo Princip op 28 juni 1914**

H. Koning, De dood van Gavrilo Princip, Amsterdam, z.j., voorplat.

7 Hans Koning schreef de roman De dood van Gavrilo Princip. Op de omslag zette de uitgever de wereldberoemd geworden foto van de arrestatie van Princip.
→ Wat was de **aanleiding** voor zijn arrestatie?

8 → Noem twee **oorzaken** voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.

bron 10 **Een Duitse spotprent van vóór 1914**

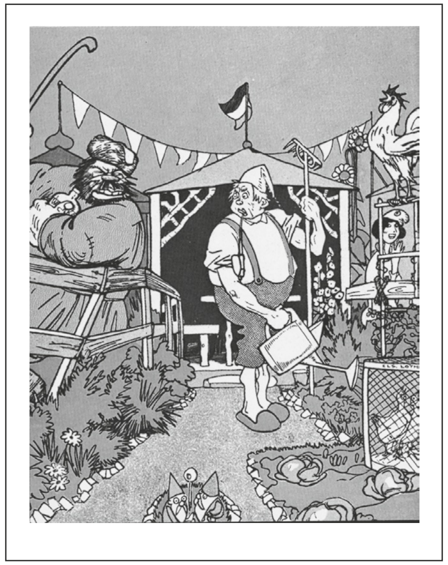

A.J.P. Taylor, Op tijd voor het front. Het begin van de Eerste Wereldoorlog, Leiden, 1971, pagina 86.

bron 11 **Europa halverwege de Eerste Wereldoorlog**

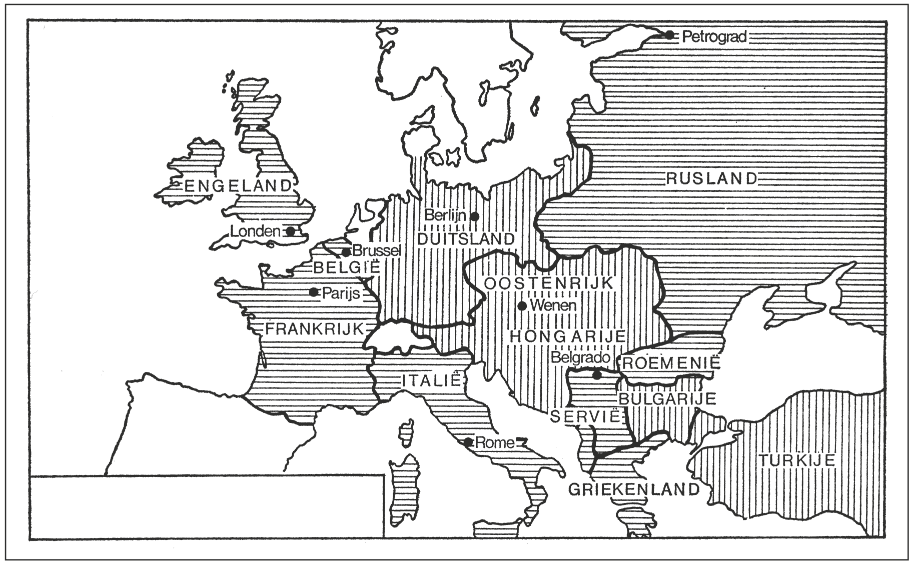

J. Verseput, De Eerste Wereldoorlog, Bussum 1972, pagina 22.

9 Van links naar rechts zijn op bron 10, op de vorige pagina, Rusland (als drinkende barbaar), Duitsland (als watergevend boertje) en Frankrijk (als de nationale maagd Marianne, die samen met de Gallische haan klaagt dat haar kippenhok – de departementen Elzas en Lotharingen – nat wordt) afgebeeld.

Deze prent geeft de schuld voor de Eerste Wereldoorlog vooral aan
A Nederland.
B Duitsland.
C Rusland.
D Frankrijk.

10 Volgens bron 10 'hadden' Rusland en Frankrijk 'iets met elkaar' (en ook nog met een hier niet-afgebeelde grote mogendheid). Bestudeer de kaart van bron 11.
→ Hoe heten de drie hier bedoelde landen gezamenlijk? Tegen welk bondgenootschap voerden zij strijd in de Eerste Wereldoorlog?
Doe het zo:
De drie hier bedoelde landen gezamenlijk heten de … (vul in). Zij voerden in de Eerste Wereldoorlog strijd tegen de … (vul in).

11 Op de kaart van bron 11 is Nederland letterlijk blanco gebleven en niet ingevuld.
→ Geef hiervoor een verklaring.

bron 12 **Een kaart met de Duitse opmars aan het westelijk front van augustus en september 1914**

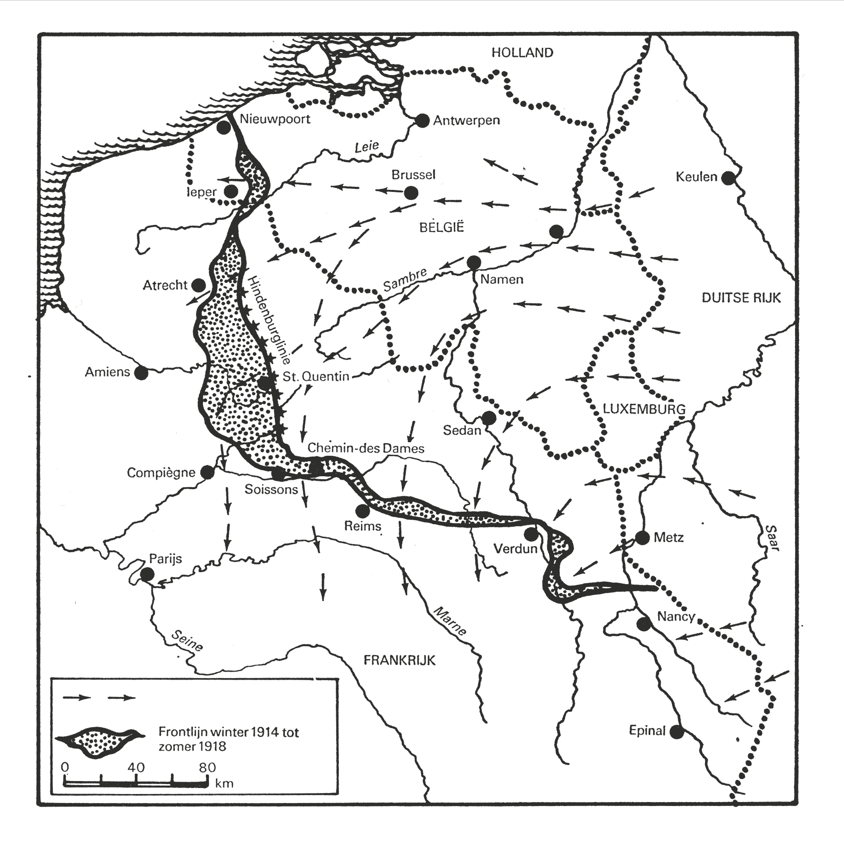

H. Contamine, De Grote Oorlog 1914-1918, Bussum 1973, pagina 10.

12 Uit het kaartje van bron 12 blijkt.
A het ontstaan van een tweefrontenoorlog.
B het succes van de Duitse overrompeling.
C het succes van de Franse vertragingstactiek.
D het ontstaan van een loopgravenoorlog.

bron 13 **Een Engelse poster (1915)**

Vertaling: Deze vrouwen dragen hun steentje bij. Zij leren munitie te maken.

M. Rickards en M. Moody, The First World War. Ephemera, Mementoes and Documents, Londen, 1975, afb. 78.

13 Kies uit het volgende rijtje begrippen het begrip dat het meest van toepassing is op de poster van bron 13.
A Propaganda
B Censuur
C Koude Oorlog
D Emancipatie

14 → Leg met behulp van **tekst en beeld** van bron 13 de met elkaar samenhangende begrippen *totale oorlog* en *thuisfront* **in samenhang** uit.

15 In 2001 verscheen een boek over Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog onder de titel *Buiten schot*.
→ Vind je deze titel goed gekozen? Verklaar je keuze.
Doe het zo:
Ja/nee (maak een keuze), deze titel vind ik goed/niet goed gekozen (maak een keuze), want … (geef je argumentatie).

bron 14 **Nederlandse marinemannen bij succesvol gedemonteerde zeemijnen op 15 november 1914**

H. van Lith, Plotseling een vreselijke knal. Bommen en mijnen treffen neutraal Nederland, Zaltbommel, 2001, pagina 174.

bron 15 **Een Rotterdams gezin in de rij bij een gaarkeuken (1917)**

E. de Roodt, Oorlogsgasten, Vluchtelingen en krijgsgevangenen, Zaltbommel, 2000, pagina 274.

© ThiemeMeulenhoff

bron 16 **Tekening van Albert Hahn na de torpedering van het Nederlandse koopvaardijschip 'Medea'**

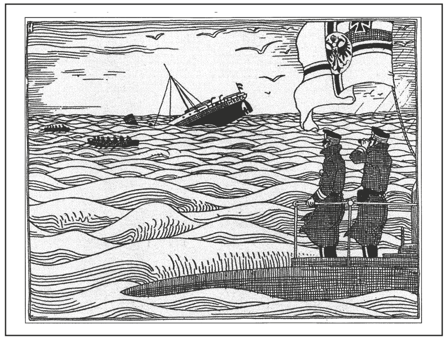

Leven naast de catastrofe. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog, Hilversum, 2001, pagina 30.

16 In het boek *Buiten schot* (2001) is de misvatting de wereld uit geholpen dat de periode van de Grote Oorlog in Nederland een periode van het Grote Niets zou zijn geweest.

→ Toon zelf met behulp van de in een willekeurige volgorde afgedrukte bronnen 14 tot en met 16 aan dat voor de periode 1914-1918 in Nederland inderdaad niet gesproken mag worden over een periode van het Grote Niets. Beschrijf met behulp van de drie bronnen wat de gevolgen voor Nederland waren op het gebied van de economie, militaire zaken en het welzijn van de Nederlanders.
Doe het zo: Economie – nummer van de bron (kies 14, 15 of 16), daarna beschrijf je het gevolg op economisch gebied. Vervolgens doe je dat ook voor militaire zaken en voor welzijn.

bron 17 **Een oproep aan het publiek, oktober 1914**

WIE HELPT ONS ZOEKEN?

WIE HELPT ONS ZOEKEN
naar de moeder van dit Belgische vluchtelingetje? Het kind heet JEANE VERMEIRSCH. — De ouders woonden te Lokeren. De moeder, Mad. Vermeirsch, bracht het kind bij een oom en tante te Antwerpen, die er mede vluchtten naar Amsterdam. Het kind bevindt zich thans in het Luth. Weeshuis aan de Weteringschans aldaar, waar zeer gaarne aanwijzingen worden ingewacht.

E. de Roodt, Oorlogsgasten, Vluchtelingen en krijgsgevangenen, Zaltbommel, 2000, pagina 11.

© ThiemeMeulenhoff

17 Bestudeer bron 17.
→ Hoe raakte Nederland nog meer betrokken bij de Eerste Wereldoorlog?

bron 18 **Een grafiek over de Rotterdamse havenactiviteiten**

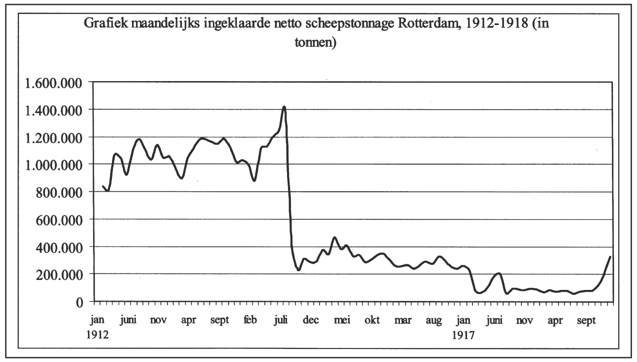

bron 19 **Een tabel over de Rotterdamse arbeidsmarkt**

Tabel: aanbod van werkzoekenden en vraag naar personeel door werkgevers, 1914-1918

	1914		**1915**		**1916**		**1917**		**1918**	
	aanb.	**vraag**	**aanb.**	**vraag**	**aanb.**	**vraag**	**aanb.**	**vraag**	**aanb.**	**vraag**
Diverse stedelijke bedrijfstakken	2518	1690	2487	2177	1995	2225	2522	1816	3307	1847
Bouwbedrijven	3988	2161	4300	1194	3938	1939	6066	1409	7847	1375
Metalen en werktuigen	3067	1203	3016	1593	3076	1948	3991	985	5347	1304
Textiele nijverheid	1029	1013	213	181	78	32	64	32	124	62
Voedings- en genotmiddelen	1323	1155	1264	1131	1707	1103	1772	801	3617	1074
Landbouw en visserij	116	46	174	160	139	89	149	27	189	16
Handel	970	655	896	765	665	296	2536	980	3247	1012
Verkeer	4891	2792	4939	3150	5581	3948	5511	2589	8253	3148
Zeelieden	9546	1832	7358	1871	7148	2268	5741	2063	8399	4741
Diverse dienstverlenende beroepen	972	243	1078	331	1092	389	1204	356	2160	540
Huiselijke diensten	8107	6733	8438	7351	11463	12207	14106	13954	14745	14251
Zonder keuze van bepaald beroep	3070	1	2977	0	4417	2066	4684	1857	6110	2370
Totaal	**39597**	**19524**	**37140**	**19904**	**41299**	**28510**	**48346**	**26869**	**63345**	**31740**

Bron: Leven naast de catastrofe. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog, Hilversum 2001, pagina 87.

© ThiemeMeulenhoff

18 Uitspraak: De havenstad Rotterdam heeft in de periode van de Eerste Wereldoorlog als neutrale haven nauwelijks last gehad van het feit dat de landen om Nederland heen met elkaar in oorlog waren.
→ Is deze uitspraak **juist** of **onjuist**? Geef met behulp van de bronnen 18 en 19 argumenten voor je keuze.
Doe het zo:
Deze uitspraak is juist/onjuist (maak een keuze), want bron 18 toont aan … (geef een argument) en bron 19 laat zien … (geef een argument).

bron 20 **Een ooggetuigenverslag**

In de schemering van het Finse station te St.-Petersburg had zich op de 3e [16e] april 1917 een grote menigte verzameld. Ze bestond uit arbeiders, soldaten, matrozen en vertegenwoordigers van verschillende revolutionaire organisaties die rode vlaggen droegen. Lenin stapte het eerst uit. Tien jaar had hij geen voet meer op Russische bodem gezet. Met zijn ronde schouders en arbeiderspet zag hij er weinig voornaam uit, maar de grijze doordringende ogen gaven zijn gezicht een speciaal cachet. Een groep arbeiders nam hem dadelijk op de schouders en droeg hem naar de ‘kamer van het volk’ [vroeger: van de tsaar] in het Finse station. Van alle kanten drong de menigte op om de revolutionairen die in hun bevrijde hoofdstad waren teruggekeerd te begroeten.

Bron: J. Demey, P.A.M. Geurts en H.E. de Wolff (red.), Geschiedenis in documenten, Amsterdam 1971, pagina 212.

19 Lees bron 20. Bewering: Zonder deze terugkeer uit ballingschap, zoals in dit fragment beschreven, zou de loop van de geschiedenis anders zijn geweest.
→ Is deze bewering naar jouw persoonlijke mening juist of onjuist? Geef een historisch argument voor je keuze.
Doe het zo:
Deze bewering is volgens mij juist/onjuist (maak een keuze), want … (geef een historisch argument).

bron 21 **Tekst van een proclamatie**

Proclamatie
De Voorlopige regering is afgezet. De staatsmacht is in handen overgegaan van het orgaan van de Petrogradse Sowjet van Arbeiders- en Soldatenafgevaardigden: het Militaire Revolutionaire Comité, dat aan het hoofd staat van het Petrogradse proletariaat en garnizoen.
Het doel, waarvoor het volk vocht, is: het onmiddellijk voorstellen van een democratische vrede, afschaffing van de eigendomsrechten der landheren op de grond, arbeiderscontrole over de productie, vorming van een Sowjet-regering. Dit doel is stellig bereikt.
Lang leve de revolutie van arbeiders, soldaten en boeren!

Bron: J. Demey, P.A.M. Geurts en H.E. de Wolff (red.), Geschiedenis in documenten, Amsterdam 1971, pagina 212.

20 → Lees bron 21. In de bron wordt gesproken over het onmiddellijk voorstellen van een vrede. Aan wie wilde de Sowjet van Petrograd een vredesvoorstel doen?

© ThiemeMeulenhoff

bron 22 Een prentbriefkaart uit 1915

Spotprent op de grote mogendheden, die elkaar de schuld van de oorlog geven. Op de voorgrond in het midden de Duitse keizer. Om hem heen v.l.n.r. de Engelse koning, de sultan van Turkije, de Franse president, de keizer van Oostenrijk en de tsaar. Prentbriefkaart uit 1915.
Bron: H. Contamine, De Grote Oorlog 1914-1918, Bussum 1973.

'Wie is begonnen?' 'Hij!'

H. Contamine, De Grote Oorlog 1914-1918, Bussum, 1973, pagina 14.

21 → Had de Duitse keizer Wilhelm II **reden** om juist op 11 november 1918 als asielzoeker naar Nederland te gaan? Verklaar je antwoord. Maak ook gebruik van bron 22.
Doe het zo:
Ja/nee (maak een keuze), de Duitse keizer had reden / geen reden (maak een keuze) om als asielzoeker naar Nederland te gaan, want volgens bron 22 … (geef een argument).
Dat de keizer juist op 11 november 1918 naar Nederland ging, vindt zijn oorzaak in het feit dat … (geef een argument).

bron 23 Hoe het Habsburgse Rijk uiteenviel en in welke staten

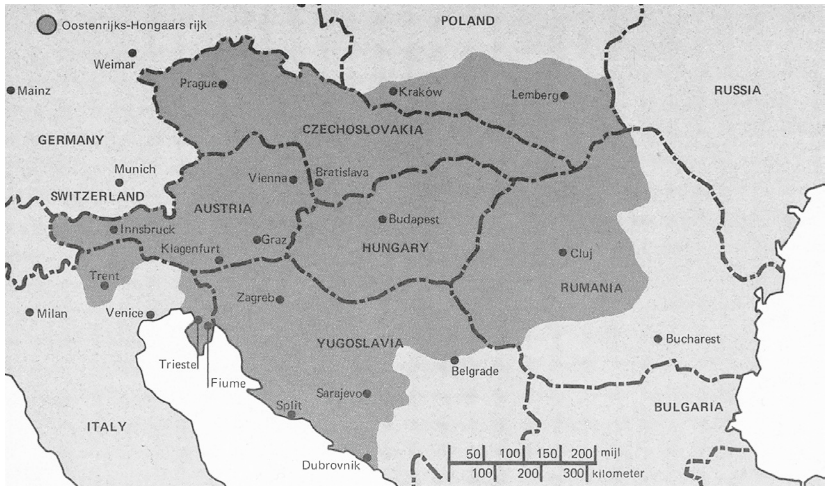

Z.A.B. Zeman, Schaduwen over de Habsburgers. De ineenstorting van de dubbelmonarchie, Leiden, 1971, pagina 120 en 121.

22 Deze kaart hoort herkenbaar bij de periode
A 1900-1914.
B 1914-1918.
C 1918-1939.
D 1940-1945.

bron 24 'De Grote Vier' in een feestelijk onderonsje in Parijs, 27 mei 1919 (van links naar rechts de Engelse, Italiaanse en Franse premiers en de Amerikaanse president Wilson)

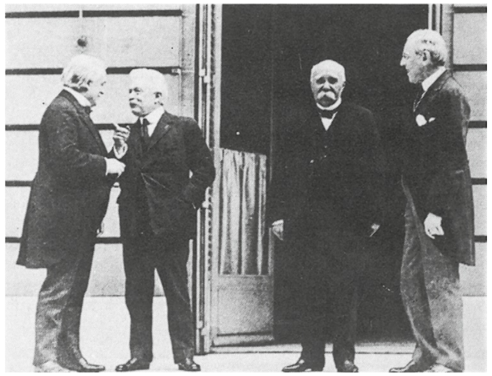

E.G. Hoekstra, De Verenigde Staten van Amerika 1917-1941, Kampen, z.j. pagina 12.

23 De afgebeelde heren waren hier vanwege
A de Vrede van Parijs.
B de Vrede van Amiens.
C de Vrede van Versailles.
D de Vrede van Münster.

bron 25 **Een cartoon met de Volkenbond in een hoofdrol**

K. van Dijk, H. Ulrich, A.C. Verhoog, De Verenigde Staten 1917-1949, SE katern geschiedenis mavo, Den Bosch, 1983, pagina 18.

24 → Leg uit dat de Volkenbond voor een zware maar niet onmogelijke taak stond. Gebruik twee **beeldelementen** van bron 25 voor bewijsvoering.
Doe het zo:
Ik zie aan … (kies een beeldelement) dat … (leg uit) en aan … (kies een beeldelement) dat … (leg uit).

25 Stel, je bent Duitser en zoekt naar verklaringen en schuldigen voor de ellende van de late jaren twintig en vroege jaren dertig van de twintigste eeuw. In de elke dag weer lange rij voor de steeds duurdere bakker vang je af en toe een woord op van andere mopperaars voor en achter je: herstelbetalingen …, gebiedsafstand …, inflatie …, gezichtsverlies …
→ Leg van elke woord uit hoe de Duitsers het gebruiken als verklaring of voor het aanwijzen van schuldigen.

26 → Welke invloed op de Duitse economie had het verloop van de Amerikaanse aandelenkoersen?

bron 26 **Conjunctuurverloop in Nederland 1928-1937**

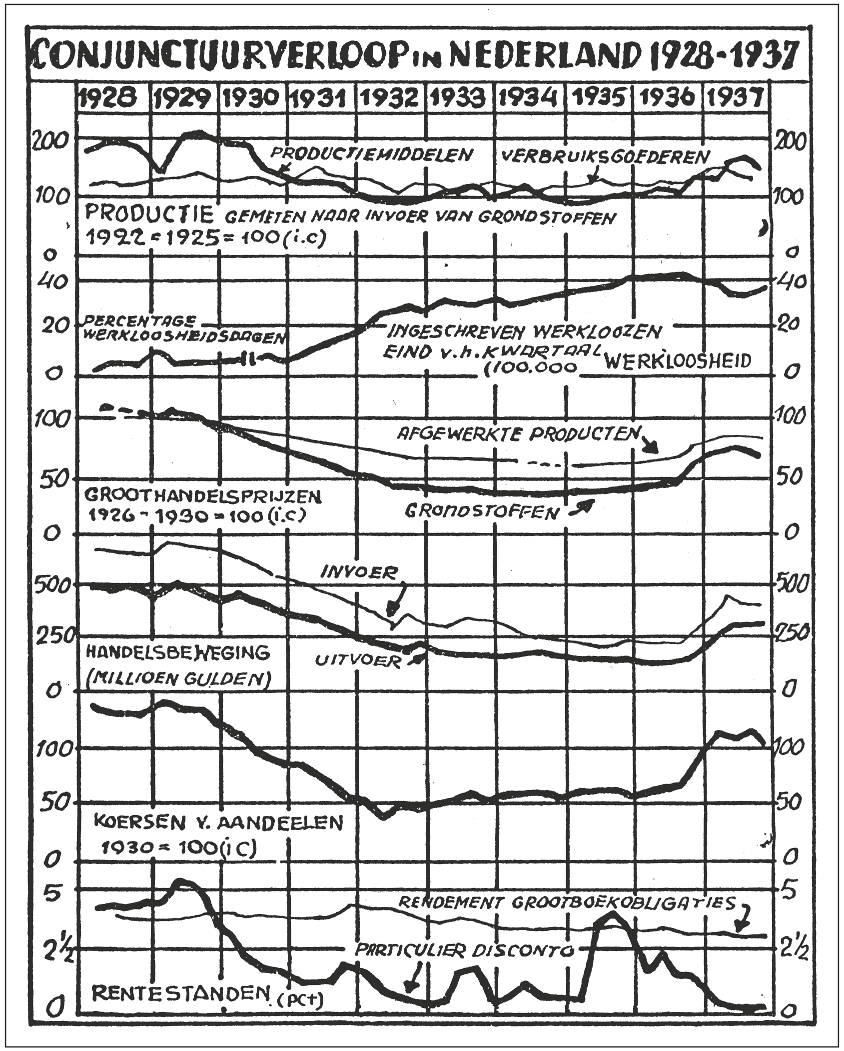

Nederland in het interbellum 1917-1940, Syllabus studiedag 5 oktober 1991, pagina 95.

27 De Nederlandse regeringen Colijn hebben in het conjunctuurverloop in Nederland van de jaren dertig van de twintigste eeuw een bewijs gezien van het succes van het gevoerde financieel-economische beleid.
→ Noem het begrip waarmee dit beleid wordt aangeduid.

28 → Leg met behulp van bron 26 uit dat de kabinetten Colijn beweerden dat het door hen gevoerde financieel-economische beleid succesvol was.

29 → Leg met behulp van bron 26 uit dat een man zonder werk het **oneens** zal zijn geweest met premier Colijn.

bron 27 **Onthulling van een monument ter herdenking van de voltooiing van de Afsluitdijk in mei 1932**

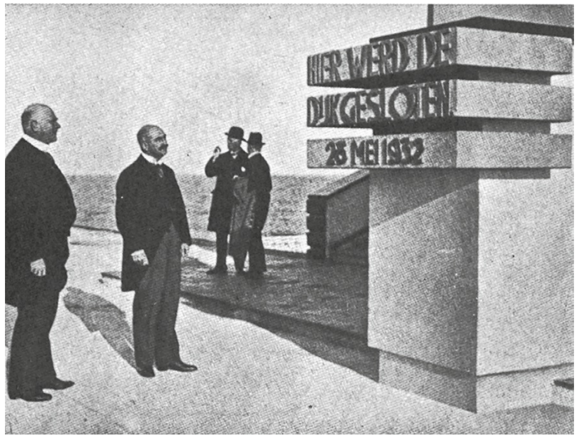

J. Beishuizen, en E. Werkman, De magere jaren. Nederland in de crisistijd 1929-1939, 3e dr., Alphen a.d. Rijn, 1980, pagina 214.

bron 28 **Opening van een nieuwe Autobahn bij Darmstadt in aanwezigheid van de Führer (1935)**

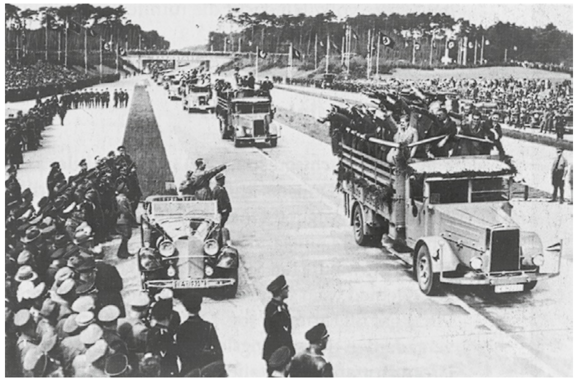

Ulstein Bilderdienst, Berlin.

30 Bestudeer de bronnen 27 en 28.
→ Noem een **overeenkomst** en een **verschil** (anders dan de landen en plaatsen waar de foto's zijn gemaakt) tussen deze bronnen.

31 → Maak duidelijk waarom de NSB vond dat de parlementaire democratie geen geschikt bestuursstelsel was en aangepakt moest worden.

32 → Leg uit dat de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) al in de naam van deze Nederlandse politieke partij negatief was over de parlementaire democratie.

bron 29 **Een politieke tekening van Jordaan in De Groene Amsterdammer**

J. Beishuizen en E. Werkman, De magere jaren. Nederland in de crisistijd 1929-1939, 3e dr., Alphen a.d. Rijn, 1980, pagina 151.

33 NSB-voorman Mussert, die de titel Leider had, kreeg in de jaren dertig van de twintigste eeuw veel aanhang maar ook veel tegenstand.
→ Is de politieke tekening van bron 29 **positief** of **negatief** over de Leider? Verklaar je keuze.
Doe het zo:
De politieke tekening van bron 29 is positief/negatief (kies) over de Leider, want …
(geef je verklaring).

34 → Noteer uit de volgende rij **kenmerken** van het stalinisme de begrippen die er niet bij horen.
- geheime politie
- terreur
- strafkampen
- vernietigingskampen
- zuiveringsinstallaties
- showprocessen
- Jodenhaat
- indoctrinatie

bron 30 **Een spotprent van Stalin met de hem toegewijde zwijgende meerderheid**

No known survivors. David Levine's Political Plank, J.H. Galbright (ed.), Boston, 1970, pagina 165.

35 → Leg uit dat de cartoon in bron 30 geen bewijs geeft voor het bestaan van persoonsverheerlijking in de Sovjet-Unie.

36 Na de machtsovername in het democratische Duitsland van na de Eerste Wereldoorlog (door Adolf Hitler, leider van de NSDAP, in 1933) ontwikkelde zich snel een totalitaire staat.
→ Hier staat een rijtje begrippen. Maak twee kolommen (een met de kop *parlementaire democratie*, een met de kop *totalitaire staat*) en noteer waar de begrippen in het **tweekolommenschema** horen.
- terreur
- vrijheid van meningsuiting
- gelijkschakeling
- indoctrinatie
- discriminatie
- vrijheid van vergadering
- democratische verkiezingen
- dictatuur

bron 31 **Een fragment uit Hitlers Mein Kampf**

Het gevolg van iedere vermenging der rassen is dus, in het kort, altijd het volgende:
a) het niveau van het hoogste van beide rassen wordt niet meer bereikt;
b) er treedt een belangrijke en geestelijke achteruitgang op, en daarmee het begin van een langzame, maar zekere degeneratie.
Indien men zulk een ontwikkeling tot stand brengt, doet men niets anders dan inbreuk maken op de wil van de eeuwige Schepper.
Al datgene, dat wij heden aan menselijke cultuur, aan kunstvoortbrengselen, aan produkten van wetenschap en techniek voor ons zien, is bijna uitsluitend te danken aan het scheppend genie van de Ariër.
Bron: J. Demey, P.A.M. Geurts en H.E. de Wolff (red.), Geschiedenis in documenten, Amsterdam 1971, pagina 224.

© ThiemeMeulenhoff

bron 32 **Een deel van het gedicht Westerbork door Muus Jacobse**

O Westerbork, o Westerbork,
je was nog kort geleen
in Drente een vergeten dorp –
nu kent je iedereen.
Veel gingen er naar Westerbork
te werken in het veld.
Maar wat er kwam ná Westerbork
heeft niemand nog verteld.

Vanmorgen zag ik een transport,
vannacht droomd' ik ervan,
omdat ik dit, hoe oud ik word,
nooit meer vergeten kan.
Want op het Amsterdams station
zag ik, vanmorgen vroeg,
dat de politie langs 't perron
mensen als beesten joeg.

Bron: J. Demey, P.A.M. Geurts en H.E. de Wolff (red.), Geschiedenis in documenten, Amsterdam, 1971, pagina 238.

bron 33 **Een stukje uit de column van Marcel Hulspas in de Volkskrant**

De Holocaustconferentie in Teheran was een groot succes,
zo hebben de Iraanse staatsmedia laten weten. Het was gezellig.
De deelnemers wilden niet gelijk zeggen dat de Holocaust nooit heeft plaatsgevonden,
maar de claim dat er zes miljoen Joden omgekomen zouden zijn,
was uiteraard 'sterk overdreven'.

Bron: de Volkskrant, 16 december 2006.

37 → Noem een ander begrip voor het in bron 33 genoemde Holocaust dat betrekking heeft op alle drie de tekstfragmenten van de bronnen 31 tot en met 33.

38 De bronnen 31 tot en met 33 zijn **niet in willekeurige volgorde** afgedrukt.
→ In welke volgorde zijn ze dan wel afgedrukt? Geef een verklaring voor je antwoord.

39 → Trek onder elkaar, met steeds zo'n acht regels tussenruimte om te kunnen schrijven, twee horizontale **tijdlijnen**. De bovenste tijdlijn is voor de *Tweede Wereldoorlog algemeen* (zet dat erbij) en de onderste voor *Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog* (zet dat erbij).

Zet op de juiste tijdlijn met verticale streepjes de volgende gebeurtenissen of perioden in **chronologische volgorde**. Noteer bij elk streepje onder of boven een van de tijdlijnen de letter van de gebeurtenis of periode.
A Duitse overgave aan de geallieerden
B Februaristaking
C Duitse Blitzkrieg
D Japanse aanval op Pearl Harbor
E Duitse inval in Nederland

© ThiemeMeulenhoff

F Japanse overgave aan de Verenigde Staten
G Duitse aanval op de Sovjet-Unie
H Operatie Market Garden
I Hongerwinter
J Atoombommen op Hirosjima en Nagasaki

bron 34 **Anti-Joodse propaganda door de NSB**

J.A.A. Aarse en B. Marinus, Hou zee kameraad! Een documentaire over de NSB, pagina 196.

40 → Welke oorlogsleiders zijn in bron 34 onder de fluitspelende man van links naar rechts als 'de Grote Drie' afgebeeld?

41 → Maak een **driekolommenschema**. Zet boven de eerste kolom *aanpassing*, boven de tweede *collaboratie* en boven de derde *verzet*.
Deel het volgende rijtje begrippen in het driekolommenschema in. Noteer de letters.
A Nederlandse politiemensen assisteren bij razzia's
B Onderduiken in plaats van melden
C Landverraders
D Overval op een distributiekantoor
E Februaristaking
F Op verzoek van de bezetter inleveren van radio's
G Vervalsen van persoonsbewijzen
H Uitgaan met Duitse soldaten

© ThiemeMeulenhoff

42 Nederland kent officieel jaarlijks op 4 en 5 mei twee nationale herdenkingen.
→ Maak de volgende zin af.
Op 4 mei herdenken we … (vul in). Op 5 mei vieren we … (vul in).

43 Toen de Japanners na de capitulatie van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger Java bezetten, werden zij hier en daar door Indonesiërs enthousiast met Japanse vlaggetjes begroet.
→ Geef twee mogelijke **verklaringen** voor de reactie van deze Indonesiërs.

bron 35 **Een postzegel met twee opdrukken in zwart**

44 De postzegel met opdrukken in bron 35 brengt onbedoeld heel treffend in beeld wat veel Nederlanders vreesden, maar wat veel Indonesiërs juist graag wilden.
→ Wat was de vrees van veel Nederlanders en juist de wens van veel Indonesiërs?

bron 36 **Soekarno spreekt**

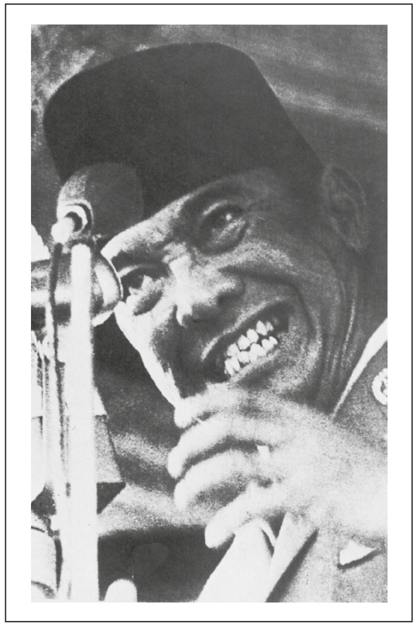

Jan Pluvier, De Indonesische Revolutie, Haarlem, 1970, pagina 36.

© ThiemeMeulenhoff

bron 37 **Soekarno bij een rijtoer**

Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem.

45 Bekijk de twee foto's van de man die van nationalistenleider ten slotte president is geworden van de Republik Indonesia (bron 36 en 37).
→ Welke foto was volgens de meeste Nederlanders na de Tweede Wereldoorlog **stereotiep** voor Soekarno? Leg je antwoord uit.
Doe het zo:
Foto 1 / Foto 2 (kies), want … (leg uit).

46 Plaats de volgende politieke leiders, die hier alfabetisch worden genoemd, in chronologische volgorde. Bepalend voor je keuzes is het moment waarop elke politieke leider aan de macht kwam.
– Chroesjtsjov
– Drees
– Hitler
– Soekarno
– Stalin

bron 38 **De Indonesische onafhankelijkheidsverklaring**

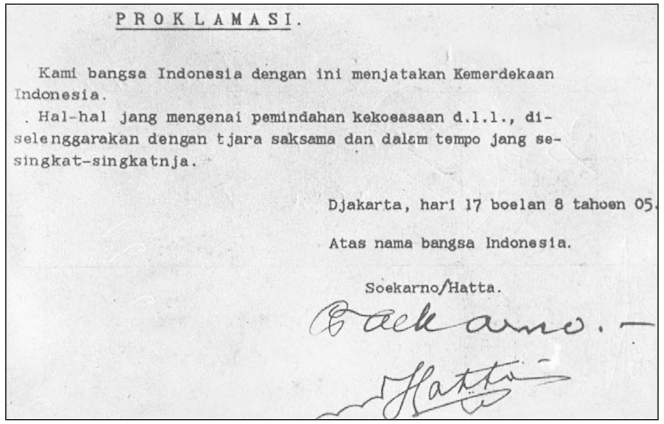

PROKLAMASI.

Kami bangsa Indonesia dengan ini menjatakan Kemerdekaan Indonesia.
Hal-hal jang mengenai pemindahan kekoeasaan d.l.l., diselenggarakan dengan tjara saksama dan dalam tempo jang sesingkat-singkatnja.

Djakarta, hari 17 boelan 8 tahoen 05.
Atas nama bangsa Indonesia.
Soekarno/Hatta.

www.javapost.nl.

47 Van welke datum is de Indonesische onafhankelijkheidsverklaring (bron 38)?
A 15 augustus 1945
B 17 augustus 1945
C 19 augustus 1945
D 27 december 1949

bron 39 **Het Van Heutsz-monument in Batavia, zoals onthuld in 1932**

www.geheugenvannederland.nl.

bron 40 **Hetzelfde monument in Batavia, beklad eind 1945**

Wikimedia Commons.

48 Op de tweede foto van het Van Heutsz-monument in Batavia (bron 40) is een **verandering** zichtbaar ten opzichte van de eerste foto van dit monument (bron 39).
→ Leg uit waarom het monument is beklad.

49 → Leg uit waarom deze bekladding in het Engels gedaan is en niet in het Javaans of Nederlands.

50 EGKS (a), EU (b) en (E)EG (c) zijn bekende Europese afkortingen. De juiste volgorde van ontstaan van deze drie Europese instanties en samenwerkingsverbanden is
A a, b, c.
B a, c, b.
C b, a, c.
D c, a, b.

51 → Verklaar dat in de Sovjetpers het begrip 'dollarimperialisme' werd gebruikt als het om de Marshallhulp ging.

bron 41 **Een kaart**

52 De afgebeelde kaart geeft vooral inzicht in
A de loop van het IJzeren Gordijn.
B de deling van Duitsland.
C de bepaling van de invloedssferen van de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie.
D de ligging van de landen van de NAVO en het Warschaupact.

© ThiemeMeulenhoff

bron 42 **Een Amerikaanse cartoon door David Levine (met links Kennedy en rechts Chroesjtsjov)**

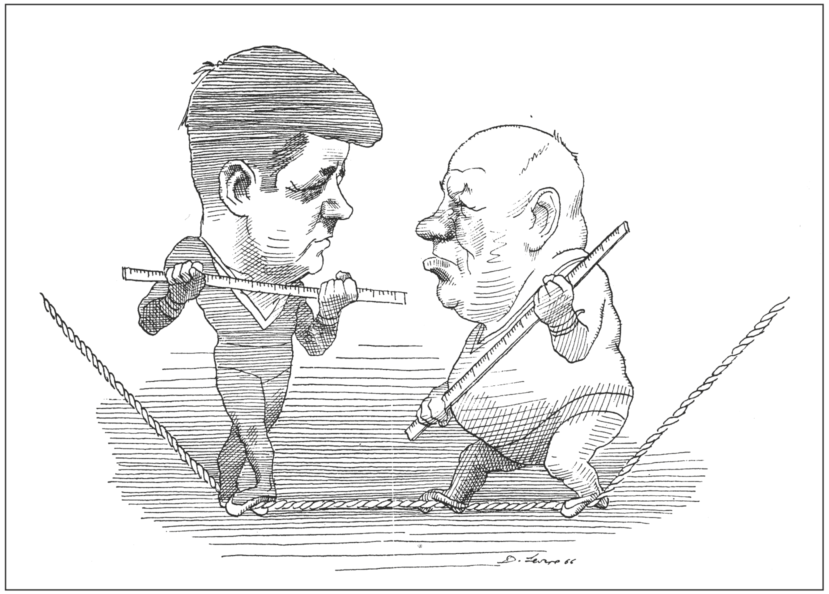

No known survivors. David Levine's Political Plank, J.H. Galbright (ed.), Boston, 1970, pagina 86.

53 → Naar **aanleiding** van welk heftig Oost-Westconflict in de Koude Oorlog is de cartoon in bron 42 getekend? Leg je antwoord uit.

© ThiemeMeulenhoff

bron 43 **De Zwitserse strip Königin Julianas Europatraum (1972) naar aanleiding van een redevoering van de Nederlandse koningin bij een staatsbezoek aan Frankrijk**

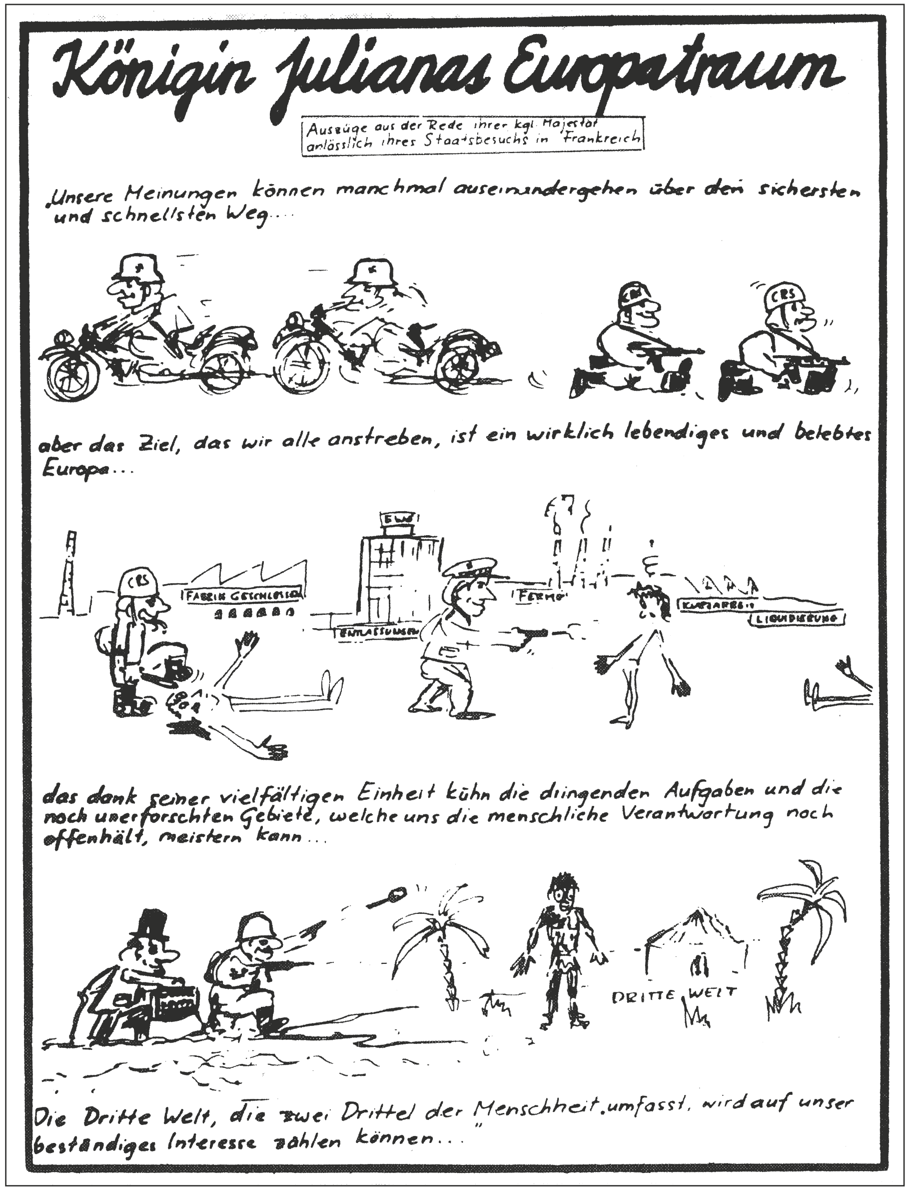

Beeldenstorm. De ontwikkeling van de politieke strip, Steef Davidson (ed.), Amsterdam, 1978, pagina 150.

© ThiemeMeulenhoff

bron 44 **Vertaling van Königin Julianas Europatraum**

Onze meningen kunnen soms verschillend zijn over de veiligste en vlugste weg … – maar het doel dat wij allen voor ogen hebben, is een echt levendig en dynamisch Europa … – … dat dankzij zijn gebundelde eenheid, de grote opgaven en problemen van de onontwikkelde gebieden, die zwaar op onze verantwoordelijkheid wegen, tot een oplossing zal kunnen brengen. – De derde wereld die twee derde van de mensheid omvat, kan op onze voortdurende belangstelling rekenen. …

Bron: Beeldenstorm. De ontwikkeling van de politieke strip, Steef Davidson, Amsterdam 1978.

54 Uitspraak: De Zwitserse strip Königin Julianas Europatraum doet Hare Majesteit en haar idealistische opvattingen onrecht.
→ Ben je het **eens** of **oneens** met deze uitspraak? Leg je antwoord uit.
Doe het zo:
Ik ben het eens/oneens (maak een keuze) met deze uitspraak, want … (leg uit).

55 Toen de voormalige minister-president Drees de leeftijd van 65 jaar bereikte, gingen massa's ouden van dagen en middenstanders spontaan de straat op om hem te feliciteren en te bedanken voor de door zijn toedoen aangenomen Noodwet.
→ Verklaar deze dankbetuigingen.

56 Een in de moderne geschiedenis duidelijk stukje **oorzaak en gevolg** vind je in onderstaande regel.
Het ongedaan maken van de Duitse deling werd ingeleid door de val van de Muur.
→ Welke leider van de Sovjet-Unie leidde de val van de Muur in en welke twee politieke instrumenten hanteerde hij daarbij?
Doe het zo:
De leider van de SU die de val van de Muur inleidde was … (vul in).
De twee politieke instrumenten die hij hanteerde waren … en … (vul in).

57 Stel, je hebt via de televisie met eigen ogen de val van de Muur gezien. Dan heb je gekeken naar een staaltje
- **A** Koude Oorlogsdenken.
- **B** ontspanning.
- **C** hernieuwd nationalisme.
- **D** internationaal terrorisme.

© ThiemeMeulenhoff

bron 45 **Schema van Europese instellingen, bevoegdheden en verantwoordelijkheden**

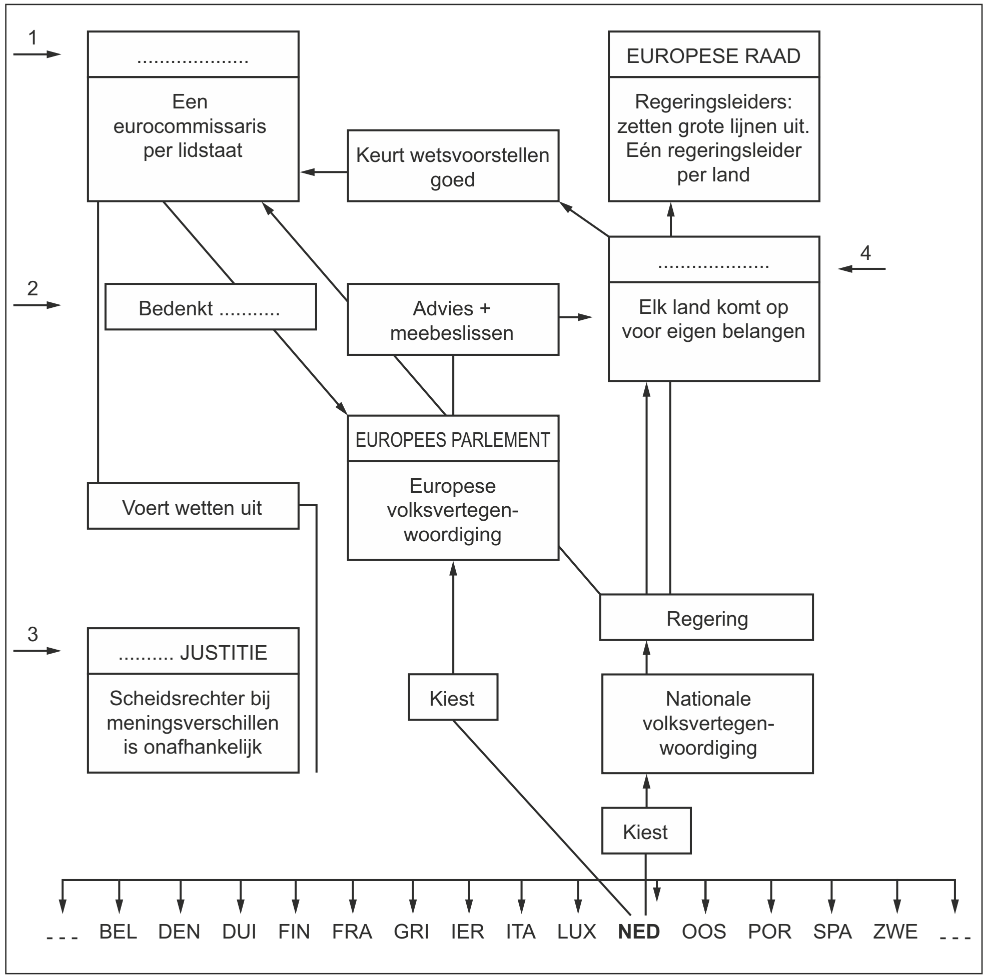

58 Het aantal Europese lidstaten onderaan het schema is niet compleet. Na het vertrek van het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland in 2020, telt de Europese Unie 27 lidstaten. In het organisatieschema in bron 45 is op vier plaatsen iets weggelaten.
→ Maak het schema compleet.
1 =
2 =
3 =
4 =
→ Noem nog drie lidstaten van de Europese Unie die niet onderaan het schema staan.

59 Er zijn mensen, ook in Nederland, die beweren dat het er na 11 september 2001 in de wereld niet bepaald veiliger op geworden is.
→ Wat bedoelen mensen die dit beweren en voor een argument verwijzen naar 'nine-eleven'?

bron 46 **Fragment uit de kersttoespraak 2006 door Hare Majesteit de koningin Beatrix**

In verwoording van geestelijke en politieke vrijheid vinden mensen weerbaarheid. Aan de basis van elke democratie ligt dan ook de vrijheid van meningsuiting als een ieders goed recht. Dit betekent ruimte voor een eigen geluid waarmee uiting mag worden gegeven aan traditie en identiteit, aan opvattingen, overtuiging en geloof.
In de loop der tijden is die vrijheid bevochten. In onze dagen krijgen burgers daarvoor veel ruimte – en dat moet ook. Maar wie van die ruimte gebruikmaakt, moet wél beseffen dat anderen dezelfde rechten hebben. Elk woord moet bedacht zijn op een wederwoord. De begrenzing ligt besloten in de wet, die regels geeft, gegrond op gelijkwaardigheid en rechten van eenieder.

Bron: de Volkskrant, 27 december 2006.

60 In dit fragment (bron 46) heeft de toenmalige koningin Beatrix het vooral over
A tolerantie en vrije meningsuiting.
B multicultureel samenleven.
C religieuze pluriformiteit.
D individualisering.

Uitwerkingen bij Historisch overzicht (vanaf 1900)

1 De nummers 2 en 3 zal ze niet kiezen. De nummers 1 en 4 gaan allebei over de auto-mobielindustrie, van oud naar nieuw, terwijl nummer 2 over oude inzet van menskracht gaat (en trekvaart) en nummer 3 over voor het boek atypische paardenkracht (en vervoer met paard en wagen).

2 Op de eerste foto zou de allereerste telefoon kunnen staan (of wat erop leek) en op de derde een hypermoderne gsm met internetmode enzovoort.

3 B
Duidelijk blijkt uit het dagbladenoverzicht de verzuiling: socialisten, liberalen, roomsen en protestanten lazen hun eigen kranten.

4 Er was een groeiende vraag naar koloniale grondstoffen, zoals suiker, rubber, tabak en tin. Deze producten werden ook via geregelde scheepvaart van kolonie naar moederland vervoerd.

5 Deze uitspraak is onjuist. Imperialistische politiek is een algemeen Europees verschijnsel geweest.

6 Nederland beschikte wel over steenkool, maar had verder nauwelijks eigen bodemschatten. Voor olie, ijzer, rubber en tin was het vooral aangewezen op de kolonies in de Oost. Die werden door het modern imperialisme tot snellere en grotere productie voor het moederland aangespoord.

7 Aanleiding tot de arrestatie van Gavrilo Princip was diens moordaanslag op de Oostenrijks-Hongaarse troonopvolger Frans-Ferdinand op 28 juni 1914. Deze moordaanslag werd de aanleiding tot de Eerste Wereldoorlog.

8 Twee van de volgende oorzaken: militarisme, nationalisme, kolonialisme, industrialisatie, bondgenootschappen, vijandbeelden en wapenwedloop.

9 C
Aan Rusland. De prent is Duits en er is op te zien dat Rusland dreigt het Duitse hek binnen te komen. Rusland is in Duitse ogen de agressor.

10 De drie hier bedoelde landen gezamenlijk heten de geallieerden of ‘Triple Entente’. Zij voerden in de Eerste Wereldoorlog strijd tegen de centralen.

11 Nederland was neutraal. De kaartenmaker kon Nederland noch bij de geallieerden noch bij de centralen rekenen en nam de kleur wit in de kaart voor neutraal, net zoals bij Zwitserland.

12 D
Aan de hand van de kaart en de legenda is te zien dat de frontlijn aan het westfront van winter 1914 tot zomer 1918 nauwelijks veranderde. Dat was het gevolg van de loopgravenoorlog.

13 A
Dit is een typisch staaltje propaganda: vrouwen die deze poster zien, worden opgeroepen ook een steentje bij te dragen aan de oorlogvoering en te gaan leren munitie te fabriceren.

© ThiemeMeulenhoff

14 In de totale oorlog die de Eerste Wereldoorlog bleek te worden, werd niet alleen van de troepen aan de diverse fronten grote oorlogsinspanning verwacht, maar ook van de burgers van de verschillende landen thuis. Zij moesten op het thuisfront de wapens maken, de uniformen, de schepen enzovoort waarmee de oorlog moest worden gewonnen, zoals blijkt uit tekst en beeld van de bron.

15 Ja, deze titel vind ik goed gekozen, want Nederland raakte niet als strijdend land bij de Eerste Wereldoorlog betrokken en was in staat zijn neutraliteit te handhaven.

16 Economisch: bron 16 toont in het zinken van een Nederlands koopvaardijschip schadelijke gevolgen van de Eerste Wereldoorlog voor de Nederlandse economie.
Militair: bron 14 laat Nederlandse zeestrijdkrachten zien die druk bezig zijn geweest met het ontmantelen van voor de scheepvaart gevaarlijke zeemijnen.
Welzijn: bron 15 confronteert ons als kijkers met voedselschaarste en distributie.
Concluderend is het terecht dat is afgerekend met de mythe van het Grote Niets voor Nederland in de Eerste Wereldoorlog.

17 Op humanitair vlak raakte Nederland nog meer betrokken bij de Eerste Wereldoorlog. Nederland raakte overspoeld met honderdduizenden Belgische en Franse oorlogsvluchtelingen, van wie velen gedurende de hele oorlogsperiode in Nederland asiel kregen.

18 Deze uitspraak is onjuist, want bron 18 toont aan dat Rotterdam sinds de zomer van 1914 veel havenactiviteiten mist en bron 19 laat zien dat Rotterdam in allerlei sectoren enorm veel werkgelegenheid verloor, waardoor de verschillen tussen vraag en aanbod in arbeidskrachten erg groot werden.

19 Deze bewering is volgens mij juist, want zonder Lenin als organisator van de onrust tijdens het tsaristische Rusland was er geen Russische Revolutie geweest.
Ook goed is: Deze bewering is volgens mij onjuist, want de tijd was rijp voor een revolutie in Rusland, ook zonder Lenin.

20 Na de machtsovername door de communisten onder leiding van Lenin (oktober 1917) werd een vredesvoorstel gedaan aan de keizerlijke regering van Duitsland. De vrede tussen de Centralen en de Russische Sovjetrepubliek werd begin 1918 getekend.

21 Ja, de Duitse keizer had reden om als asielzoeker naar Nederland te gaan, want volgens bron 22 is hij al in 1915 aangewezen als hoofdschuldige voor de Eerste Wereldoorlog en zo zagen de geallieerden het eind 1918 nog. Dat de keizer juist op 11 november 1918 naar Nederland ging, vindt zijn oorzaak in het feit dat op die dag de wapenstilstand werd gesloten en de keizer kon verwachten dat de geallieerden hem zouden willen gevangennemen. In het neutrale Nederland dacht hij veilig te zijn.

22 C
De kaart toont hoe op het grondgebied van het voormalige Habsburgse Rijk in Midden-Europa nieuwe nationale staten kwamen. Dat was de uitkomst van de na de Eerste Wereldoorlog gesloten vredes (vanaf 1938 wijzigden de grenzen in dit gebied door de expansiepolitiek van Hitler Duitsland).

23 C
De foto is van 27 mei 1919, dus van de Vrede van Versailles.

24 Ik zie aan de strakgespannen koorden dat de Volkenbond een hele hijs heeft aan het omvertrekken van de (god van de) oorlog en aan de breuk in het rechterbeen en aan het gebroken zwaard van de (god van de) oorlog dat de oorlog al wel aan het wankelen is. Bovendien werken de tegenstanders met velen samen tegen de oorlog.

© ThiemeMeulenhoff

25 – Herstelbetalingen aan bijvoorbeeld Frankrijk of België ter compensatie van schade en verlies in de Eerste Wereldoorlog zijn voor Duitsland een zware last – hoe kan Duitsland zo een gezonde economie opbouwen?
– Gebiedsafstand van vooral voor Duitsland economisch belangrijk gebied is ook een verlies in verband met de opbouw na de verloren Eerste Wereldoorlog.
– Inflatie (= geldontwaarding) is voor een groot deel de schuld van het buitenland, geen fatsoenlijke Duitser kan nog tegen een normale prijs de eerste levensbehoeften verkrijgen.
– Gezichtsverlies heeft Duitsland geleden en daarmee elke Duitser door de onredelijk zware bepalingen van het Verdrag van Versailles – in plaats van een groot leger, dat elke staat toch toekomt, mocht er ('oh, schande!') maar een klein politioneel leger zijn; en vlak ook het verlies van de koloniën niet uit.

26 Toen de Amerikaanse aandelenkoersen volledig instortten, haalden beleggers versneld hun in het buitenland uitstaand kapitaal terug. Duitsland had in de jaren twintig van de twintigste eeuw sterk geprofiteerd van gunstige Amerikaanse leningen om de Duitse economie op te peppen, maar dat voordeel werd sinds Zwarte Donderdag (1929) eerder een nadeel.

27 Aanpassingspolitiek of gave-guldenpolitiek.

28 De kabinetten Colijn wezen natuurlijk niet op de stijgende werkloosheidscijfers, maar wel op de langzame stijging van de aandelenkoersen en de dalende rentepercentages als graadmeters van een verbeterend ondernemersklimaat. Op termijn zou de hele Nederlandse economie beter gaan draaien vanwege de door de kabinetten Colijn gevoerde economische politiek.

29 Een man zonder werk zal wijzen op de sterk gestegen werkloosheid zoals blijkt uit bron 26.

30 Een overeenkomst is dat beide bronnen een foto zijn van actieve overheidsbemoeienis met de vastgelopen economie in de jaren dertig van de twintigste eeuw. Afgebeeld zijn staaltjes van door de overheid gefinancierde grote infrastructurele werken, die veel werk voor veel werklozen betekenen.
Een verschil is dat de Nederlandse publieke werken een vreedzaam doel dienen (het voorkomen van overstromingen door aanleg van de Afsluitdijk) en de Duitse een militair doel van de toekomst (het over Autobahnen snel verplaatsen van troepen en materieel voor de komende Tweede Wereldoorlog).

31 Het was de NSB-overtuiging dat de parlementaire democratie in het algemeen een politiek stelsel was waarin vooral veel werd gepraat maar weinig werd gedaan.

32 De NSB was een beweging. Dit begrip suggereert dynamiek tegenover de verstarring die aan het woord partij zou kleven. De NSB was dus al in de naam negatief over de parlementaire democratie.

33 De politieke tekening van bron 29 is negatief over de Leider, want hij is afgebeeld als een klein kwispelend keffertje dat de Duitse Führer adoreert en bij het horen van standaardkreten door 'His Master's Voice' de rechterpoot heft in de nazigroet.

34 De begrippen die er niet bij horen zijn: vernietigingskampen, zuiveringsinstallaties en Jodenhaat.

35 De spotprent maakt het begrip zwijgende meerderheid (waarop Stalin zich weleens beriep) belachelijk: mensen zonder hoofd hebben geen mening meer. Het gaat hier juist niet om persoonsverheerlijking: Stalin is alleen, zonder 'aanbidders'.

© ThiemeMeulenhoff

36

parlementaire democratie	totalitaire staat
vrijheid van meningsuiting	terreur
vrijheid van vergadering	gelijkschakeling
democratische verkiezingen	indoctrinatie
	discriminatie
	dictatuur

37 Jodenvervolging (of vernietiging van het Joodse volksdeel of gewelddadig antisemitisme) dekt alle drie de bronnen.

38 Een chronologische volgorde is aangehouden. Het eerste fragment is van Hitlers theorie van de rassenleer. Het tweede is als het ware een gevolg in de praktijk van het eerste fragment (en dus later in tijd): het kamp Westerbork was in de Tweede Wereldoorlog een doorgangskamp voor in Nederland opgepakte Joden. Het derde fragment is van december 2006.

39

periode 1940-1945 — **WO II, algemeen**

C	G	D	A	J	F
(mei-juni 1940)	(22 juni 1941)	(7 dec. 1941)	(8 mei 1945)	(6 en 9 aug. 1945)	(2 sept. 1945)

periode 1940-1945 — **WO II, Nederland**

E	B	H	I
(10 mei 1940)	(eind febr. 1941)	(sept.-okt. 1944)	(november 1944-april 1945)

40 Afgebeeld zijn Roosevelt, Churchill en Stalin.

41

aanpassing	collaboratie	verzet
F	A	B
H	C	D
		E
		G

Opmerking: Je kunt H ook indelen bij 'collaboratie'.

42 Op 4 mei herdenken we nationaal alle door toedoen van oorlogshandelingen gevallen (Nederlandse) doden. Op 5 mei vieren we de Dag van de Vrijheid.

43 Mogelijk waren deze Indonesiërs al langer pro-Japan en anti-Nederland en konden ze nu eindelijk openlijk hun voorkeur laten blijken. Maar misschien waren deze Indonesiërs gewoon alleen maar bang (en niet echt anti-Nederland) en probeerden ze zich aan te passen aan hoe ze meenden dat de nieuwe machthebbers wilden dat ze zich zouden gedragen.

44 De onafhankelijkheid van Indonesië werd enerzijds gevreesd en anderzijds gewenst.

45 Foto 1, want heel veel Nederlanders hadden zich een beeld van Soekarno gevormd als ophitser en radicale nationalist.

© ThiemeMeulenhoff

46 Stalin, Hitler, Soekarno, Drees, Chroesjtsjov.

47 B

48 Met de bekladding gaven de Indonesische nationalisten duidelijk aan nooit meer te zullen instemmen met een koloniale relatie, zoals ze eens gebogen hadden voor Van Heutsz met zijn koloniale troepen. Zo namen zij afstand van hun koloniaal verleden.

49 Ze gebruiken geen Javaans of Nederlands, maar Engels om in de internationale pers door de hele wereld gelezen en begrepen te worden.

50 B
De EGKS is van 1951, de EEG van 1957 en de EU van 1992.

51 In de Sovjet-Unie bestond geen vrije pers. 'Voorgeschreven' was de officiële Sovjetopvatting dat de Verenigde Staten de tegenstander waren van de Sovjet-Unie. En in het vijandbeeld van de Koude Oorlog werd de financiële hulp van het Marshallplan door de Sovjetpers omschreven als 'dollarimperialisme'.

52 B
Hoewel voor alle antwoorden wel iets te zeggen is, omdat op de kaart van alle genoemde zaken wel iets zichtbaar is, is antwoord B het meest juiste: van de Duitse deling is het meest te zien.

53 Deze cartoon is getekend naar aanleiding van de Cubacrisis of rakettencrisis. De grote tegenspelers toen waren Kennedy en Chroesjtsjov, hier getekend wankelend op het slappe koord om aan te geven hoe dreigend de situatie was.

54 Ik ben het eens met deze uitspraak, want de strip maakt alleen maar (on)gein over de goede bedoelingen van koningin Juliana en neemt haar kennelijk niet serieus.

55 Dankzij deze Noodwet van Willem Drees kregen middenstanders (die geen pensioen hadden) en ouderen vanaf de leeftijd van 65 jaar voortaan een staatspensioen in de vorm van een maandelijks bedrag van de Nederlandse overheid (= latere AOW). Zijn 65ste verjaardag was dus een mooi moment om hem hiervoor te bedanken.

56 Gorbatsjov; glasnost en perestrojka.

57 B
De val van de Muur is duidelijk ontspanning.

58 1 = Europese Commissie
2 = wetsvoorstellen
3 = Hof van Justitie
4 = Raad van Ministers
Bv. Tsjechië, Polen, Roemenië, Kroatië, enz. Vraag naar alle mogelijkheden bij je docent.

59 Op 11 september 2001 vond de terroristische aanslag plaats op de Twin Towers in New York. De mensen die hiernaar verwijzen bedoelen te zeggen dat men tegenwoordig zelfs op internationaal terrorisme bedacht moet zijn. Ze geven daarmee aan dat de wereld vroeger veiliger was.

60 A
In de hele kersttoespraak van 2006 komen alle genoemde begrippen wel voor, maar in dit fragment ligt het accent op tolerantie en de vrijheid van meningsuiting.

© ThiemeMeulenhoff

Chronologisch overzicht (vanaf 1900)

Nederland		**Europa en de wereld**
	1870-1914	Modern imperialisme
Aletta Jacobs gaat medicijnen studeren: een eerste begin van de vrouwenemancipatie in Nederland.	1870	
Afschaffing van het cultuurstelsel in Nederlands-Indië	1870	
Atjeh-oorlog	1873-1903	
Abraham Kuyper richt de Antirevolutionaire Partij (ARP) op.	1879	
Koning Willem III overlijdt. Zijn weduwe Emma wordt regentes van prinses Wilhelmina.	1890	
Stichting van de Sociaaldemocratische Arbeiderspartij (SDAP) en oprichting van de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht (VVV)	1894	
Publicatie van het artikel *Een Eereschuld.* Hierin wordt de basis gelegd voor de ethische politiek in Nederlands-Indië.	1899	
Verzuiling	1900-1960	
	Rond 1900	Sterke industrialisatie
	Rond 1900-1913	Balkanoorlogen
Spoorwegstakingen	1903	
Prinses Juliana wordt geboren.	1909	
Nederland is neutraal in de Eerste Wereldoorlog.	1914-1918	Eerste Wereldoorlog
	Februari 1917	Burgerlijke revolutie in Rusland
Invoering van algemeen mannenkiesrecht en regeling schoolstrijd	1917	De Verenigde Staten stappen in de Eerste Wereldoorlog.
	Oktober 1917	Communistische revolutie onder leiding van Lenin

© ThiemeMeulenhoff

Nederland		Europa en de wereld
	1917	Balfourverklaring
De Duitse keizer Wilhelm II krijgt asiel in Nederland.	1918	
	1919	Vrede van Versailles
	1919	Oprichting van de Volkenbond
Nederland treedt toe tot de Volkenbond.	1920	
	Vanaf 1921	Lenins Nieuwe Economische Politiek (NEP)
	1922	Opkomst van Mussolini's fascisme
	1927-1953	Sovjetbewind van Stalin en begin van vijfjarenplannen
	1929	Beurskrach New York, het begin van de wereldwijde Grote Crisis
Kabinetten Colijn, aanpassingspolitiek	1933-1939	
	1933	Machtsovername door Adolf Hitler
	1933	Het begin van Roosevelts New Deal
	1934-1938	Grote terreur in de Sovjet-Unie
	1935	Invoering van de Neurenbergerwetten in Duitsland
	1936	Sluiten van het As-verdrag Rome-Berlijn
	1938	Conferentie van München, hoogtepunt van de appeasementpolitiek
	9-10 november 1938	Kristallnacht in Duitsland
	1939	Niet-aanvalsverdrag tussen de Sovjet-Unie en Duitsland
	1939-1945	Tweede Wereldoorlog

© ThiemeMeulenhoff

Nederland		Europa en de wereld
Het Nederlandse leger vecht vijf dagen tot het capituleert na het bombardement op Rotterdam.	10-14 mei 1940	
Duitse bezetting van Nederland	1940-1945	
	1940-1941	Battle of Britain
	1940-1942	Vichy-Frankrijk
Februaristaking	Februari 1941	
	Juni 1941	Duitsland valt de Sovjet-Unie binnen.
	Augustus 1941	Atlantisch Handvest
	7 december 1941	Japan valt de Verenigde Staten aan bij Pearl Harbor.
Japanse bezetting van Nederlands-Indië	1942-1945	
	1942	Slag bij Al Alamein: Duitsland moet daarna Afrika ontruimen.
	1943	De Sovjet-Unie wint de Slag om Stalingrad.
	6 juni 1944	D-day: geallieerde landingen in bezet Frankrijk
Mislukte Slag om Arnhem	September 1944	
Hongerwinter in West-Nederland	1944-1945	
	1945-1980	Tijdperk van dekolonisatie
	Februari 1945	Conferentie van Jalta
Bevrijding van Nederland	5 mei 1945	
	8 mei 1945	Capitulatie van Duitsland
	Juli 1945	Conferentie van Potsdam
Atoombommen op Hirosjima en Nagasaki Capitulatie van Japan en onafhankelijkheidsverklaring van Indonesië	Augustus 1945	

© ThiemeMeulenhoff

Nederland		Europa en de wereld
Wederopbouw onder leiding van minister-president Drees	1946-1958	
	1946	Begin van de wederopbouw van West-Europa. De Sovjet-Unie beheerst Oost-Europa.
Politionele acties tegen de Republik Indonesia	1947-1949	
Eerste publicatie van het *Dagboek van Anne Frank*	1947	Trumanleer, Marshallplan en het begin van de Koude Oorlog
Koningin Wilhelmina treedt af. Prinses Juliana wordt koningin van Nederland.	1948	
	1948	Blokkade van Berlijn
Soevereiniteitsoverdracht door Nederland aan het Indonesië van Soekarno	1949	Oprichting van de NAVO Duitse deling
	1950-1953	Korea-oorlog
	1951	Oprichting van de EGKS
Watersnoodramp in Zeeland en Holland	1953	Stalin overlijdt.
	1955	Oprichting van het Warschaupact
	1956	Chroestsjov begint met de destalinisatie.
	1956	Hongaarse opstand
	1957	Oprichting van de EEG
Flinke welvaartstoename leidt tot een consumptiemaatschappij, ontzuiling en de komst van gastarbeiders.	Jaren 60	
	1961	Bouw van de Muur in Berlijn
	1962	Cubacrisis
Rellen bij het huwelijk van prinses Beatrix en prins Claus	1966	

© ThiemeMeulenhoff

Nederland		Europa en de wereld
Acties tegen de plaatsing van kruisraketten	1979-1983	
Economische dip, begin van de afbouw van de verzorgingsstaat onder premier Lubbers	Jaren 80	De Amerikaanse president Reagan voert een harde confrontatiepolitiek tegen de Sovjet-Unie.
Koningin Beatrix volgt koningin Juliana op.	1980	
Algehele herziening van de Nederlandse grondwet	1983	
	1985-1991	Gorbatsjov is leider van de Sovjet-Unie. Toenadering en ontspanning door glasnost en perestrojka.
	1987	Akkoord tussen Reagan en Gorbatsjov om de Koude Oorlog te gaan beëindigen
	1989	Val van de Muur in Berlijn, uiteenvallen van het Oostblok
Voortgaande Europese eenwording en herstel van de economische groei	Jaren 90	
	1990	Duitse hereniging
	1991	Einde van de Sovjet-Unie, de Koude Oorlog en het Warschaupact.
	11 september 2001	Terreuraanslag in New York
Invoering van de euro	2002	
Koningin Beatrix treedt af. Kroonprins Willem-Alexander wordt koning van het Koninkrijk der Nederlanden.	30 april 2013	
	2020	Het Verenigd Koninkrijk verlaat de Europese Unie. (= de zogenoemde Brexit).

© ThiemeMeulenhoff

Begrippen Historisch overzicht (vanaf 1900)

Kennis van de volgende begrippen, namen en termen is nodig om het onderwerp Historisch overzicht vanaf 1900 goed te kunnen begrijpen.

AANPASSING De bevolking van Nederland wachtte na de meidagen van 1940 een tijdje af hoe de Duitse bezetting zou zijn. Deze periode wordt de tijd van aanpassing genoemd. In het kader van de grote economische crisis van de dertiger jaren betekent aanpassing: bezuinigen door de overheid, zoals in de crisispolitiek van de kabinetten Colijn.

AANPASSINGSPOLITIEK Onder leiding van minister-president Colijn voerde de Nederlandse regering een zogeheten aanpassingspolitiek. Dit betekende dat Colijn de staatsbegroting aanpaste aan de economische crisis die er toen was. In de praktijk betekende dit dat de overheid een strakke bezuinigingspolitiek voerde.

AMERIKANISERING Hiermee wordt de invloed van de Verenigde Staten op de cultuur van andere landen en samenlevingen bedoeld.

ANSCHLUSS De (afgedwongen) aansluiting van Oostenrijk bij Duitsland in 1938.

ANTISEMITISME Ander woord voor Jodenhaat.

APPEASEMENT-POLITIEK Aanpassingspolitiek aan de eisen van Hitler, door de Britten en Fransen toegepast, met de bedoeling een Europese oorlog uit te stellen of te voorkomen. Het toppunt hiervan was de Conferentie van München in 1938 over Sudetenland en Tsjechoslowakije.

ARISCHE RAS Volgens de rassenleer van de nazi's was dit het Germaanse heersersras.

AS ROME-BERLIJN Overeenkomst tussen Italië en Duitsland van oktober 1936. Rond deze as (of spil) zou volgens Mussolini binnen afzienbare tijd de wereld(bol) draaien.

ATLANTIC CHARTER (= ATLANTISCH HANDVEST) Overeenkomst van augustus 1941 tussen Roosevelt en Churchill over een democratische wereldorde na de Tweede Wereldoorlog.

ATOOMBOM Bom op basis van kernsplitsing, tweemaal gebruikt tegen Japan in augustus 1945.

BATTLE OF BRITAIN Luchtslag om Groot-Brittannië in 1940-1941.

BENELUX Afkorting van **B**elgië, **N**ederland en **L**uxemburg. Deze drie landen sloten tijdens de Tweede Wereldoorlog in Londen een douaneovereenkomst die in 1948 in werking trad.

BERLIJNSE MUUR Een zwaar bewaakte muur die vanaf augustus 1961 Oost- van West-Berlijn scheidde.

BEURSKRACH Het ineenstorten van de aandelenmarkt op de beurs, zoals in oktober 1929 in Wallstreet.

BEVRIJDINGSDAG Voor de meeste Nederlanders is dit 5 mei, maar voor de Indische Nederlanders 15 augustus 1945.

© ThiemeMeulenhoff

BEWAPENINGSWEDLOOP Vooral tijdens de Koude Oorlog probeerden de landen van het Westen, onder aanvoering van de VS, en de landen van het Oostblok, onder aanvoering van de SU, zo veel mogelijk wapens te verkrijgen. Met deze wapenwedloop (een soort wedstrijd wie de meeste en beste wapens heeft) proberen landen de vijand af te schrikken.

BEZETTINGSTIJD De jaren 1940-1945 tijdens de Duitse bezetting, ook wel de bezettingsjaren genoemd.

BIERHALLEPUTSCH De mislukte staatsgreeppoging van Adolf Hitler in München, 1923. Hitler kreeg er een korte gevangenisstraf voor, waarin hij *Mein Kampf* schreef.

BLITZKRIEG Methode van oorlogvoering (met tanks en vliegtuigen) in snelle, gecombineerde aanvallen. Het Duitse leger voerde in de Eerste Wereldoorlog al een Blitzkrieg, maar die liep vast in een 'Sitzkrieg' of stellingenoorlog. Hitler paste de methode vanaf 1939 met succes toe in de Tweede Wereldoorlog.

BLOKKADE Afsluiting van een gebied of (haven)stad met de bedoeling de aanvoer van goederen te verhinderen, zoals bij de Blokkade van Berlijn door de Russen in 1948-1949.

BOLSJEWIEKEN Groep communistische (= rode) revolutionairen onder leiding van Lenin die in oktober 1917 de macht grepen in Rusland en een definitief einde maakten aan het tsarenbewind.

BOMBARDEMENT OP ROTTERDAM Op 14 mei 1940 bombardeerde de Duitse Luftwaffe de stad Rotterdam. De schade was enorm. Er vielen vele honderden slachtoffers en Nederland capituleerde.

BUND DEUTSCHER MÄDEL Waar jongens lid moesten worden van de Hitlerjugend (HJ) moesten meisjes dat worden van de BDM. In beide bewegingen werd de Duitse jeugd ingewijd in de nazi-ideologie en volkomen geïndoctrineerd.

CAPITULATIE Dit betekent overgave. In mei 1945 capituleerde Duitsland voor de geallieerden en in augustus 1945 volgde Japan.

CENSUUR Overheidscontrole op kranten, brieven, boeken, radio en televisie en de bevoegdheid (in oorlogstijd bijvoorbeeld) om bepaalde stukken te schrappen of uitzending ervan te verbieden.

CENTRALEN Duitsland en zijn bondgenoten in de Eerste Wereldoorlog.

COLLABORATIE Actieve samenwerking met de vijand, ook wel landverraad genoemd.

COLLECTIVISATIE Dit is het begrip waarmee de landonteigening na de Russische Revolutie wordt aangegeven. De boeren die het overleefden, heetten voortaan landarbeiders en werkten in collectieve landbouwbedrijven, zoals sovchoz en kolchoz.

COMMUNISME Ideologie die gericht is op het bereiken van een klassenloze en socialistische samenleving, waarin alle mensen gelijk en gelukkig zouden zijn. Het eerste land waar het communisme, na een revolutie, aan de macht kwam, was Rusland. Lenin en zijn opvolgers vestigden daar de Unie van Socialistische Sovjet Republieken (Sovjet-Unie) met een eenpartijsysteem onder leiding van de communistische partij. De Sovjet-Unie en het communisme bleven tot 1991 bestaan.

© ThiemeMeulenhoff

CONCENTRATIEKAMPEN De nazi's richtten in Duitsland en in de landen die ze tijdens de Tweede Wereldoorlog bezetten concentratiekampen op. Hierin werden tegenstanders van de nazi's, zigeuners en miljoenen joden opgesloten. Sommige concentratiekampen werden gebruikt als vernietigingskamp, waar vooral joden werden vermoord.

CONFERENTIE VAN MÜNCHEN In september 1938 werd in München door Mussolini op verzoek van Hitler een Europese Vredesconferentie belegd, waarvoor Engeland en Frankrijk waren uitgenodigd. Zij lieten Tsjecho-Slowakije daar in de steek, om de Europese vrede niet in gevaar te brengen.

CONFESSIONELE PARTIJEN Christelijke (rooms-katholieke en protestantse) politieke partijen.

CONSUMPTIEMAATSCHAPPIJ Een samenleving die als grootste goed het hebben en houden van veel materiële welstand ziet.

CONTAINMENTPOLITIEK Amerikaanse politiek na de Tweede Wereldoorlog die tot doel had de uitbreiding van het communisme tegen te gaan.

CUBACRISIS De politiek-militaire spanning tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie in 1962 over de plaatsing van Russische kernraketten op Cuba als reactie op de stationering van Amerikaanse raketten in Turkije.

DAWESPLAN Dawes was de Amerikaanse bankier en financier die in 1924 namens de Amerikaanse overheid de Republiek van Weimar aan leningen hielp, zodat de Duitse economie weer op gang kon komen na de crisis die het gevolg was van de Ruhrbezetting.

D-DAY 6 juni 1944: de geallieerden openen met landingen in Normandië een tweede front om Europa van het juk van Hitler-Duitsland te bevrijden.

DEKOLONISATIE Het onafhankelijk van het moederland worden van koloniën, in de periode na 1945, zoals bijvoorbeeld in 1949 Indonesië van Nederland.

DEMILITARISATIE Ontwapening van een bepaald gebied.

DEMOCRATISERING betekent dat er inspraak en medezeggenschap wordt georganiseerd en dat bestuur of politiek verantwoording aflegt aan de mensen die kiesrecht hebben.

DE MUUR dateert van 1961 en was een strikte, militaire en bewaakte muur die rond West-Berlijn was gebouwd door de regering van de DDR. Doel was een einde te maken aan het grote aantal burgers dat via West-Berlijn naar het Westen vluchtte.

DEPORTATIE Het wegvoeren van (bijvoorbeeld Joodse) medeburgers naar concentratiekampen.

DERDEWERELD(LANDEN) De Eerste Wereld is het rijke Westen, de Tweede Wereld was het communistische blok (toen ook de Sovjet-Unie nog bestond) en de Derde Wereld zijn de na de Tweede Wereldoorlog onafhankelijk geworden koloniën, de ontwikkelingslanden ofwel de arme landen.

DICTATUUR Het bestuur van een dictator (als eenling of aanvoerder van een kleine bestuurlijke elite) die helemaal zelf alles beslist.

DISTRIBUTIESYSTEEM Wanneer er een tekort aan bepaalde goederen (producten) is wordt er een distributiesysteem ingevoerd. Er komen dan, zoals in beide wereldoorlogen, bonkaarten waarmee iedere burger een beperkte hoeveelheid van zo'n schaars product kan kopen.

 © ThiemeMeulenhoff

DODENDRAAD De door de Duitse bezetters van België aangelegde elektrische afscheiding die Nederland en België van elkaar scheidde en zo de neutraliteit van Nederland bewaakte. Doelen waren te voorkomen dat: - deserteurs uit het Duitse leger naar het neutrale Nederland vluchtten; - spionageberichten via Nederland naar de geallieerden werden gesmokkeld; - jonge Belgische mannen naar Nederland vluchtten om daarna in Noord-Frankrijk mee te gaan vechten met de geallieerden tegen de Duitsers.

DOLKSTOOTLEGENDE Het door de Duitse legertop bewust in de wereld gebrachte onware verhaal dat het Duitse leger in november 1918 helemaal niet aan het verliezen was, maar de strijd moest staken omdat linkse Duitse politici dat wilden.

DUIKBOTENOORLOG Duitsland probeerde in de Eerste Wereldoorlog de Atlantische Oceaan en de Noord- en Oostzee met onderzeeboten vrij te houden van aanvoer van wapens en troepen naar de geallieerden en kondigde in 1917 af ook schepen van neutrale landen, zoals toen nog de Verenigde Staten, zonder waarschuwing te torpederen.

DUITSE EENWORDING Na de val van de Muur in 1989 werd de DDR opgeheven en het grondgebied en de inwoners werden opgenomen in de Bondsrepubliek Duitsland.

DUITSE INVAL De plotselinge aanval op Nederland van Duitse legers in de meidagen van 1940.

DUITSE TOETREDING TOT DE VOLKENBOND Als beloning voor goed gedrag mocht de Republiek van Weimar in 1926 lid worden van de Volkenbond, die toch in eerste instantie een club van de geallieerden leek.

ENDLÖSUNG 'Eindoplossing' van wat het nazibewind het 'Jodenprobleem' noemde. In de praktijk betekende dit het systematisch vermoorden van alle Europese Joden, ook wel Holocaust of Shoah genoemd.

EURO In 2002 wordt de Euro als wettelijk betaalmiddel ingevoerd in 11 landen van de Europese Unie. Later gaan meer landen de Euro invoeren.

EUROPEES PARLEMENT De Europese volksvertegenwoordiging, sinds 1979 direct vanuit alle lidstaten van de Europese Unie verkozen. De leden uit de verschillende lidstaten vormen fracties in het Europarlement. Het Europees parlement vergadert in Brussel en in Straatsburg.

EUROPESE COMMISSIE Het dagelijks bestuur van de Europese Unie (EU), gevestigd in Brussel. De Commissie dient wetsvoorstellen in voor EU-beleid en waakt over de naleving van de Europese verdragen.

EUROPESE ECONOMISCHE GEMEENSCHAP (EEG) De EEG is opgericht in 1957, als douane-unie en opvolger van de EGKS. Eerste vorm van niet puur economische maar ook politieke Europese eenwording.

EUROPESE GEMEENSCHAP VOOR KOLEN EN STAAL (EGKS) De EGKS is opgericht in 1951 door Frankrijk, Italië, West-Duitsland en de Benelux, als voorloper van de EEG en verdere Europese eenwording. Kolen en staal, de grondstoffen voor oorlogsproductie, kwamen in gemeenschappelijke handen van deze zes landen. Onderlinge oorlogen werden daardoor vrijwel onmogelijk en door de samenwerking wilden deze landen de opbouw van het naoorlogse Europa versnellen.

EUROPESE GRONDWET In 2004 bereikten de regeringsleiders van de Europese Raad een akkoord over een grondwet voor Europa. In de meeste lidstaten werd de grondwet aanvaard, maar in Nederland en Frankrijk stemde een meerderheid van de bevolking in een referendum tegen de Europese grondwet.

© ThiemeMeulenhoff

EUROPESE INTEGRATIE Het tot stand brengen van een eenheid van de onderling verschillende Europese landen. Integratie (of eenwording) gaat verder dan samenwerking, omdat er ook gemeenschappelijke overkoepelende bestuursorganen worden opgericht.

EUROPESE RAAD Bestaat uit de staatshoofden en regeringsleiders van de lidstaten en de voorzitter van de Europese Commissie. De Europese Raad komt een aantal malen per jaar samen om de grote vraagstukken van Europa te bespreken. De voorzitter van de Europese Raad wordt tegenwoordig 'president van de Europese Unie' genoemd.

EUROPESE UNIE Het samenwerkingsverband sinds 1992 van een nog steeds groeiend aantal Europese democratische landen. De lidstaten van de EU hebben gemeenschappelijke Europese instellingen, waaraan zij een deel van de eigen zeggenschap hebben overgedragen. Deze instellingen (bijvoorbeeld de Europese Centrale Bank) nemen democratische beslissingen die gelden voor alle lidstaten van de EU.

FASCISME De ideologie van een sterke staat en eenhoofdig leiderschap in Mussolini's Italië, vanwaar het overal in Europa aanhangers kreeg.

FEBRUARISTAKING Proteststaking tegen de Jodenvervolging in februari 1941 in Amsterdam en omstreken.

FÜHRERPRINZIP is Duits en betekent 'één leider' principe. De Duitse nationaal-socialisten waren voorstanders van één sterke leider: de Führer, die, volgens de nationaalsocialisten, aanvoelde wat de wensen en behoeften van het Duitse volk waren. De Führer, Adolf Hitler, moest daarom blindelings gevolgd worden.

GASTARBEIDERS Arbeiders uit het buitenland, vooral de landen rond de Middellandse Zee, die bijvoorbeeld ook in Nederland in de jaren zestig het slechtst betaalde en vuilste werk kwamen doen.

GEALLIEERDEN Frankrijk, Groot-Brittannië en Rusland (de Grote Drie) en hun bondgenoten in de Eerste Wereldoorlog. In de Tweede Wereldoorlog zijn de geallieerden alle landen die samen strijden tegen Duitsland, Italië en Japan.

GELIJKSCHAKELING Nazi's gingen alle maatschappelijke organisaties beheersen.

GESTAPO Afkorting voor de Geheime Staats Polizei. Tijdens de bezetting was deze verantwoordelijk voor het opsporen en vernietigen van het Nederlandse verzet.

GLASNOST De Sovjet-Russische vorm van openheid en kritiek die Gorbatsjov graag mogelijk wilde maken in de Sovjet-Unie.

GLOBALISERING Steeds meer bedrijven gaan handel drijven in alle delen van de wereld. Hierdoor gaan steeds meer landen meedoen in de wereldhandel. Door internet, het gebruik van nieuwe media en sociale media (bijvoorbeeld Facebook) kunnen een toenemend aantal mensen uit alle delen van de wereld sneller en makkelijker met elkaar in contact komen. Globalisering houdt in dat de wereld kleiner is geworden. Dit lijkt allemaal positief, maar er is ook kritiek: de cultuur in de wereld (denk bijvoorbeeld aan voedsel, muziek, films, soorten winkels) gaat overal steeds meer op elkaar lijken en de sterkste landen en bedrijven overheersen.

'GOED OF FOUT' Het te eenvoudige zwart-wit schema dat na de Duitse bezettingstijd werd gebruikt om Nederlanders die in de Tweede Wereldoorlog tegen of voor de Duitsers hadden gekozen in te delen.

© ThiemeMeulenhoff

HEIM INS REICH Hitlers streven om bijvoorbeeld de Duitssprekende minderheid van de Sudeten-Duitsers in Tsjecho-Slowakije op te nemen in zijn Duizendjarig Rijk.

HERBEWAPENING (remilitarisatie) Opnieuw beginnen met de opbouw van een leger, zoals bij het verbreken van de bepalingen van de Vrede van Versailles door Hitler.

HERSTELBETALINGEN Geld en goederen die Duitsland na de Eerste Wereldoorlog moest betalen aan de winnaars, vooral Frankrijk en België, om de schade die ze hadden geleden door de oorlog te helpen herstellen. De voormalige frontstad Ieper is er bijvoorbeeld helemaal van herbouwd.

HITLERJUGEND De jongensafdeling van de Duitse jeugdbeweging ten tijde van het bewind van Hitler.

HOLOCAUST De vijandigheid tegen joden (antisemitisme) leidde tot de jodenvervolging en uiteindelijk tot de 'holocaust', dat is de volkerenmoord op de joden door de nazi's. De joden zelf spreken van 'shoah' dat betekent vernietiging.

HONGAARSE OPSTAND In 1956 (drie jaar na de dood van Stalin) gaf de Hongaarse jeugd vooral aan de Hongaarse regering en de Sovjetleiders het signaal dat zij Hongarije uit het Warschaupact wilden laten gaan. Dat kon de SU niet accepteren, waarna samen met veel satellietstaten de Hongaarse Opstand in bloed werd gesmoord.

HONGERWINTER De strenge winter van 1944 op 1945, waarin vooral in de kustprovincies van West-Nederland verschrikkelijk honger geleden is. De Duitse bezetter weigerde namelijk transport van steenkool en voedingsmiddelen toe te staan. Veel onschuldige burgers stierven toen van honger en kou.

IJZEREN GORDIJN De tijdens de Koude Oorlog zwaar bewaakte grens in Europa tussen de NAVO- en de Warschaupactlanden.

INDIVIDUALISERING Ontwikkeling in de samenleving, waarbij het individu en zijn behoeften (wensen) meer centraal komen te staan. De invloed van de groep of zuil is afgenomen.

INDOCTRINATIE Wanneer een regering probeert haar bevolking één bepaalde leer (=doctrine) te laten geloven en naleven is er sprake van indoctrinatie. Dit was bijvoorbeeld het geval in Nazi-Duitsland en communistisch Rusland.

INFLATIE Waardevermindering van het geld, bijvoorbeeld doordat er te veel papiergeld wordt gedrukt.

INTEGRATIE Het in elkaar laten opgaan van afzonderlijke delen (of staten of groepen inwoners) om een sterker geheel te worden.

INTERBELLUM Periode tussen twee oorlogen (inter = tussen en bellum = oorlog). De periode tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog (1919-1939) wordt zo genoemd.

INTERNATIONAAL TERRORISME Sinds 'nine-eleven', de aanslagen in New York op 11-9-2001, is het internationaal terrorisme vijand van de moderne wereld, wereldwijd. Vaak wordt met dit begrip de politieke islam aangeduid: de extreem fundamentalistische stroming die geen andere manier van geloven en leven erkent en strijd voert tegen de op individuele vrijheid gebaseerde waarden en normen in het Westen.

© ThiemeMeulenhoff

INVLOEDSSFEREN Het IJzeren Gordijn vormde tijdens de Koude Oorlog de grens tussen de invloedssfeer van de Sovjet-Unie in het Oostblok en de invloedssfeer van de Verenigde Staten in het Westen.

INVOERRECHTEN Een percentage dat bij invoer van producten boven op de prijs komt, zodat het ingevoerde product duurder wordt om de eigen industrie of landbouw te bevoordelen (= protectie).

JONGERENCULTUUR Vanaf eind jaren vijftig en vooral de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw was er sprake van een nieuwe, lossere manier van onderlinge omgang en andere normen en waarden van de met name naoorlogse generatie jongeren. Zij zetten zich af tegen de oudere generatiekloof.

KAMIKAZE Zelfmoordacties van Japanse gevechtspiloten tijdens de Tweede Wereldoorlog.

KAPITALISME Als economisch systeem, gebaseerd op vrij ondernemerschap met als doel winstmaximalisatie, is het kapitalisme van het vrije Westen voor, in en na de Koude Oorlog de doodsvijand van het communisme.

KERNWAPENS Nucleaire bommen, raketten en granaten.

KOLONIALISME Dit is het streven naar zo veel mogelijk koloniën

KOUDE OORLOG Periode (1947-1989) van vijandigheid en spanning tussen de kapitalistische Verenigde Staten en bondgenoten aan de ene en de Sovjet-Unie met bondgenoten aan de andere kant.

KRISTALLNACHT In de nacht van 9 op 10 november 1938 vond in Hitler-Duitsland een wraakactie van de SA op synagogen, Joodse winkels enzovoort plaats, waarbij doden en gewonden vielen en vooral veel ruiten sneuvelden.

LEBENSRAUM In de rassenleer van de nazi's was dit het grondgebied, in het oosten, waar het (Duitse) 'Herrenvolk' het recht op claimde, omdat het nodig was voor de groeiende bevolking en de daarbij behorende behoefte aan grondstoffen.

LIBERALEN Aanhangers van het liberalisme streven naar een samenleving met een zo groot mogelijke vrijheid voor alle burgers.

LPF Met de Lijst Pim Fortuyn leek politicus Pim Fortuyn voor de Tweede Kamerverkiezingen van mei 2002 volgens de peilingen een grote overwinning te gaan boeken. Enkele dagen voor deze verkiezingen ging er een enorme schok door Nederland, toen bekend werd dat Pim Fortuyn was vermoord op het mediapark in Hilversum. De LPF viel in de jaren daarna door intern geruzie uiteen.

LUCHTBRUG Een gebied bevoorraden met vliegtuigen. Van juni 1948 tot mei 1949 zorgde het Westen er met een luchtbrug voor dat West-Berlijn gedurende de blokkade van Berlijn door de SU van alle levensbehoeften werd voorzien.

MACHTSOVERNAME (1933) Met dit begrip wordt aangegeven hoe Adolf Hitler er stapsgewijs in slaagde om in de Weimarrepubliek aan de macht te komen. Eerst werd hij na verkiezingen in 1932 Rijkskanselier. Daarna gebruikte hij eind februari 1933 de Rijksdagbrand om bij Rijkspresident Hindenburg de Noodverordening er doorheen te krijgen. Ten slotte legde hij de Rijksdag de Machtigingswet voor en na het aannemen van dit wetsvoorstel tot (tijdelijk) opheffen van het parlement was hij Führer. De NSDAP werd uiteindelijk de enig toegestane partij in Duitsland.

MARSHALLPLAN Een plan van de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken en ex-generaal Marshall tot economische hulp aan Europese staten bij de naoorlogse wederopbouw. Stalin blokkeerde deze hulp voor de satellietstaten van het Oostblok.

MIGRANTEN Mensen die zich van buiten Europa naar het vrije democratische Westen begeven om zich daar te vestigen.

MILITARISME Het begrip militarisme betekent een sterke liefde voor militaire zaken, zoals uniformen, wapens, parades, vlaggen, rangen en titels. Voor de Eerste Wereldoorlog hadden verschillende landen een sterk militaristisch karakter, vooral het Duitse Keizerrijk.

MOBILISATIE Gevechtsklaar maken van het leger.

MODERN IMPERIALISME Rond 1900 voerden veel Europese landen een imperialistische politiek, dat is het streven naar (nog meer) koloniën of uitbreiding van macht in een bestaande kolonie. Deze periode (1870-1914) wordt het modern-imperialisme genoemd. Belangrijkste reden was dat er vanwege de industrialisatie meer vraag was naar grondstoffen en afzetgebied. Een andere reden was de groei van het nationalisme: regeringen wilden meer aanzien voor hun land, bijvoorbeeld door meer koloniën.

MULTICULTURELE SAMENLEVING Vanaf de jaren zestig kwamen er gastarbeiders in Nederland, in de jaren zeventig gevolgd door een groot aantal mensen uit Suriname. Later kwamen uit diverse delen van de wereld asielzoekers naar Nederland. Door de komst van vele mensen met een andere cultuur veranderde Nederland in een multiculturele samenleving.

NACHTWAKERSSTAAT Het idee van het liberalisme over de taken en functies die een overheid in een maatschappij moet hebben. In dit model – tegenover de verzorgingsstaat van de sociaaldemocratie – zorgt de landelijke overheid alleen voor een leger en politie en worden zorg en onderwijs voor het grootste deel aan de burgers zelf overgelaten.

NATIONAALSOCIALISME of nazisme: de ideologie van nazi-Duitsland. Extreme vorm van fascisme, dat wil zeggen voorstanders van een sterke staat, een eenpartijstelsel, één Leider, én een rassenleer.

NATIONAALSOCIALISTISCHE BEWEGING (NSB) De NSB was een Nederlandse partij met fascistische (en al snel vooral nationaalsocialistische) ideeën onder leiding van Anton Mussert.

NATIONAALSOCIALISTISCHE DUITSE ARBEIDERSPARTIJ (NSDAP) Hitler werd lid in 1919 en leider in 1921. De NSDAP werd de enig toegestane partij in Hitler-Duitsland.

NATIONALE CULTUUR OF IDENTITEIT Bij nationale identiteit gaat het om de vraag wat een natie of land onderscheidt van andere naties of landen, dus wat is nu bijvoorbeeld typisch Nederlands te noemen.

NATIONALISME Liefde voor eigen land of volk, of, zoals bij de Indonesische nationalisten van de PNI (Partai Nasional Indonesia), het streven naar een eigen nationale staat, los van Nederland.

NAVO (of NATO) Noord-Atlantische Verdragsorganisatie: het militair bondgenootschap van Amerika en West-Europa, sinds 1949.

NAZIFICATIE Nazi's leggen hun ideologie op aan bijvoorbeeld de Nederlandse samenleving tijdens de bezetting.

NEURENBERGER WETTEN Racistische wetten uit 1935 waarmee de rassenleer officieel de politiek van nazi-Duitsland werd.

NEUTRALITEIT Wanneer een land in oorlogstijd neutraal is dan kiest het geen partij. In de Eerste Wereldoorlog bijvoorbeeld was Nederland neutraal.

NEW DEAL Het sociaaleconomisch programma van Roosevelt. De Amerikaanse overheid ging zich vanwege de crisis meer bemoeien met de economie en het sociale leven.

NIET-AANVALSVERDRAG 1939 Volgens dit verdrag zouden Hitler-Duitsland en de USSR elkaar niet aanvallen. Bovendien was in een geheime afspraak ook nog geregeld dat als Polen vanuit het Westen door Duitsland zou worden aangevallen op 1 september 1939, de SU uit het Oosten zou oprukken en Polen tussen Duitsland en de Sovjet-Unie zou worden verdeeld. Dit plan is ook uitgevoerd.

NSB De Nederlandse variant van de Duitse NSDAP, de Nederlandse Nationaal-Socialistische Beweging onder leiding van Anton Mussert.

NSDAP De Nationaal-Socialistische Duitse Arbeiders Partij.

ONDERDUIKEN Je schuilhouden en uit het openbare leven verdwijnen.

ONTSPANNING Na de Cubacrisis van 1962 brak in de Koude Oorlog een periode van betrekkelijke ‘warmte’ aan tussen het West- en het Oostblok. Zowel de VS als de SU waren erg geschrokken van de wederzijdse dreiging van een Derde Wereldoorlog en besloten tot ontspanning.

ONTZUILING Na de Tweede Wereldoorlog verloren de verschillende zuilen in Nederland langzamerhand hun greep op de vaste aanhang.

OOSTBLOK De communistische landen in Oost Europa die binnen de invloedssfeer van de Sovjet-Unie vielen vormden samen met de Sovjet-Unie het Oostblok.

OPERATIE BARBAROSSA De codenaam van de Duitse inval in de USSR vanaf juni 1941.

OPERATIE MARKET GARDEN De gecombineerde grond-luchtoperatie vanaf 17 september 1944 waarbij de geallieerden uit het Zuiden hoopten door te stoten om Nederland te bevrijden. De luchtlandingen bij Arnhem mislukten en de opmars verliep te traag, waardoor het Zuiden wel, maar het Midden en Westen niet bevrijd kon worden.

PEARL HARBOR Marinebasis van de Verenigde Staten op het eiland Hawaï in de Stille Oceaan, 7 december 1941 onverwachts door Japan aangevallen.

PERESTROJKA Hervorming van de Russische staat en economie, bepleit door Gorbatsjov.

PERSOONSBEWIJZEN Iedere Nederlander van 14 jaar en ouder moest zich, tijdens de Duitse bezetting, op straat kunnen identificeren. Hiervoor werd een persoonsbewijs uitgereikt. Joden kregen in hun persoonsbewijs een J gestempeld.

PERSOONSVERHEERLIJKING Stalin liet zichzelf en zijn voorganger Lenin op grote schaal verheerlijken, bijvoorbeeld in de pers, op enorme posters of door standbeelden.

PLANECONOMIE Een economische politiek die door de staat wordt uitgevoerd aan de hand van te voren gemaakte plannen. Zo voerde Stalin vijfjarenplannen in.

© ThiemeMeulenhoff

PLURIFORMITEIT Door de komst van gastarbeiders en migranten is Nederland een pluriforme samenleving geworden, waar mensen met verschillende normen, waarden, religies, gewoonten en leefstijlen samen leven. De pluriformiteit in de samenleving werd ook groter vanaf de jaren zestig door de ontzuiling, de jongerencultuur, de Tweede Feministische golf en de Amerikanisering.

POLDERMODEL Met het poldermodel wordt, vanaf de jaren negentig, de Nederlandse overlegeconomie bedoeld, waarin overheid, werkgevers, en werknemersorganisaties samen geregeld overleg hebben.

POLDERMODEL (of polderen) Betekent hetzelfde als het overlegmodel gebruiken. Daarbij zitten in het Nederlands bestuur, in een sfeer van geven en nemen, vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers met mensen uit de regering om tafel om zo veel als kan tot gezamenlijke bespreking en oplossing van sociaaleconomische problemen te komen.

POLITIONELE ACTIES Geweld van het Nederlandse leger tegen Indonesische nationalisten van de eenzijdig onafhankelijk verklaarde ‘Republik Indonesia’, tussen 1947 en 1949. Het woord politioneel, van politie, moest verhullen dat er militair werd opgetreden.

POPULISME De politieke richting van begin jaren negentig van de twintigste eeuw tot nu toe die weinig meer wil weten van de gangbare democratische partijen en hun eindeloos vergaderen en compromissen sluiten. Het populisme is direct en probeert met eenvoudige taal de kiezers naar zich toe te trekken. De bekendste populist in Nederland was Pim Fortuyn.

PRAAGSE LENTE Voorjaar 1968 vonden vooral veel jonge Tsjechen dat het socialisme dat zij door de Sovjet-Unie kregen opgelegd wel wat minder streng kon. Zij pleitten (vergeefs overigens: de Russen accepteerden dit niet) voor een ‘socialisme met een menselijk gezicht’.

PROPAGANDA Mensen winnen voor bepaalde standpunten door middel van pamfletten, posters, boeken, radio, film, televisie enzovoort. Bij propaganda wordt vaak gebruikgemaakt van selectieve (en soms onjuiste) informatie, vermengd met standpunten en emoties.

RAAD VAN MINISTERS In de Raad van Ministers nemen de ministers uit de lidstaten van de Europese Unie besluiten over Europese regels.

RASSENLEER In deze leer wordt onderscheid gemaakt tussen de rassen. Zonder enig bewijs werd ervan uitgegaan dat het ene ras andere karaktertrekken en kwaliteiten zou hebben dan het andere ras.

RASSENWETTEN De rassenleer kan, zoals in nazi-Duitsland, leiden tot rassenwetten. Hierin worden bepaalde groepen of rassen openlijk gediscrimineerd.

RAZZIA Plotselinge overval van de bezetter om Joodse onderduikers op te pakken of Nederlandse mannen voor tewerkstelling in Duitsland.

RECHTSSTAAT Een staat waarin zowel de rechten en de plichten van de burgers en de bestuurders als de manier waarop de staat wordt bestuurd, zijn opgenomen in een grondwet en iedereen voor de wet gelijk is.

REPUBLIEK VAN WEIMAR Na de vlucht van de Duitse keizer Wilhelm II naar Nederland (1918) veranderde Duitsland van een keizerrijk in een republiek. De naam van deze republiek is afkomstig van de stad waar de nieuwe grondwet werd vervaardigd.

© ThiemeMeulenhoff

RUHRBEZETTING Toen de Weimarrepubliek de betaling van de bij het Verdrag van Versailles vastgestelde herstelbetalingen aan België en Frankrijk eind 1922 stopzette, bezetten deze schuldeisers met eigen militairen het Ruhrgebied om Duitsland te dwingen.

RUSSISCHE COMMUNISTISCHE REVOLUTIE In oktober 1917 kwamen de bolsjewieken, onder leiding van Lenin, aan de macht door middel van een staatsgreep.

SA Het partijleger van de NSDAP deed dienst als Hitlers knokploeg om de macht in handen te krijgen.

SATELLIETSTATEN De onder Sovjetinvloed staande staten van het Oostblok, achter het IJzeren Gordijn.

SECULARISATIE Hiermee wordt bedoeld dat de invloed van de kerk en het geloof binnen de maatschappij is verminderd. Steeds minder mensen bijvoorbeeld gaan naar de kerk.

SHOWPROCESSEN In showprocessen werden tijdens Stalin's bewind een groot aantal vooraanstaande communisten (bolsjewieken) beschuldigd van samenzweringen tegen de staat of het beramen van moordaanslagen op bijvoorbeeld Stalin of Lenin. De beklaagden werden meestal ter dood veroordeeld. Later veroordeelde Chroesjtsjov deze showprocessen tegen partijgenoten.

SLAG BIJ STALINGRAD Plaats aan de Wolga waar de Duitsers een zware nederlaag leden tegen het Rode leger van de Sovjet-Unie (1942-1943). Dit werd het keerpunt aan het Oostfront.

SLAG OM ARNHEM Zie operatie Market Garden.

SLAG OM ENGELAND Zie Battle of Britain.

SOCIAALDEMOCRATEN Dat zijn socialisten die hun ideaal, een zo groot mogelijke gelijkheid, willen bereiken langs democratische weg.

SOEVEREINITEITSOVERDRACHT In 1949 droeg de Nederlandse regering de soevereiniteit van Nederlands-Indië over aan de Verenigde Staten van Indonesië. Hiermee werd Indonesië erkend als soeverein en onafhankelijk land.

SOVJET-UNIE of **SU** of **USSR** (Unie van Socialistische Sovjetrepublieken.) Door de communistische partij gecontroleerde staat, die het Russische tsarenrijk verving. De SU viel na de val van de Muur in 1989 uiteen (1990-1991). Huidige naam is Rusland.

SPOORWEGSTAKING Ter ondersteuning van operatie Market Garden werd door Radio Oranje vanuit Londen een oproep aan alle personeel van de Nederlandse Spoorwegen gedaan om het werk neer te leggen en zo de Duitsers transportproblemen te bezorgen. Als tegenmaatregel legden de bezetters het transport van steenkool en voedsel naar het Westen van Nederland stil, met als gevolg de hongerwinter.

SS Hitlers lijfwacht en keurtroep, onder meer belast met de organisatie en bewaking van de concentratiekampen.

STALINISME Met Stalinisme wordt het systeem van Stalin bedoeld dat als belangrijkste kenmerken had: het gebruik van terreur als politiek middel (zie ook de showprocessen) en een verregaande persoonsverheerlijking.

© ThiemeMeulenhoff

STEMPELEN In de crisistijd van de jaren dertig moesten werkelozen in Nederland elke werkdag komen stempelen in een bepaald kantoor. Dit was nodig om een uitkering te krijgen. Bovendien wilde de regering door het stempelen voorkomen dat werkelozen stiekem konden gaan werken.

STRAFKAMP Miljoenen 'tegenstanders' van Stalin of van zijn politiek werden opgesloten in strafkampen. De gevangenen leefden daar in ellendige omstandigheden en velen stierven door honger, kou en zware lichamelijke arbeid.

TERREUR Angst en schrik aanjagen, zoals een terreurbewind doet en terroristen doen.

THUISFRONT In een totale oorlog wordt de burgerbevolking volledig ingeschakeld bij bijvoorbeeld de wapen- en munitieproductie. De soldaten vechten aan het (echte) front, de burgers werken aan het thuisfront: beide groepen hebben elkaar nodig om de eindoverwinning te behalen.

TOTALE OORLOG Oorlog waarbij de hele bevolking en economie worden ingezet om de oorlogsinspanning vol te houden.

TOTALITAIRE staat In een totalitaire staat, bijvoorbeeld nazi-Duitsland (extreem rechts) of de Sovjet-Unie onder Stalin (extreem links), wordt het hele leven van alle burgers op alle gebieden totaal beheerst door de (belangen van de) staat en de heersende ideologie.

TWEEDE FEMINISTISCHE GOLF Vrouwen en mannen die voorstanders zijn van het feminisme streven naar gelijke rechten voor mannen en vrouwen. In de Tweede Feministische Golf, vanaf eind jaren zestig, streed men vooral voor gelijke kansen en mogelijkheden voor vrouwen in bijvoorbeeld het onderwijs en op de arbeidsmarkt en een andere rolverdeling tussen mannen en vrouwen.

TWEEFRONTENOORLOG Wanneer een land, bijvoorbeeld Duitland tijdens beide wereldoorlogen, tegelijk aan twee verschillende grenzen een oorlog moet uitvechten, heet dat een tweefrontenoorlog.

VAL VAN DE MUUR Het moment in 1989 dat in een gezamenlijke inspanning van Oost- en West-Duitsers vrije doorgangen werden gemaakt dwars door de betonnen scheidingswand die Oost- en West-Berlijn sinds 1961 hadden verdeeld.

VEILIGHEIDSRAAD Het dagelijks bestuur van de VN. In de Veiligheidsraad hebben vijf grote mogendheden permanent zitting naast andere staten die rouleren. Besluiten worden er met eenparigheid of unanimiteit genomen, waarbij alleen de vijf grote mogendheden elk het vetorecht hebben (= de mogelijkheid een voorstel te blokkeren door 'nee' te stemmen).

VERDRAG VAN VERSAILLES Een drietal vredesverdragen maakten officieel een eind aan de Eerste Wereldoorlog. Meestal worden ze samengevat onder het begrip van het grootste Verdrag van Versailles (1919). Duitsland werd in de vredesvoorwaarden van het Verdrag van Versailles door Engeland, Frankrijk en de VS keihard aangepakt, want het kreeg eenzijdig alle schuld voor WO I. Bij de vredesonderhandelingen had de Duitse onderhandelingsdelegatie niets in te brengen, reden waarom de Duitsers spraken van 'Diktat von Versailles' (van dictaat = 'schrijf maar op!').

VERENIGDE NATIES Vereniging van bijna alle landen op de wereld om vrede, welvaart en gezondheid te bevorderen. De Verenigde Naties is de opvolger van de Volkenbond en is opgericht in 1945.

© ThiemeMeulenhoff

VERENIGDE STATEN VAN INDONESIË Indonesië was in 1949 begonnen als een federale staat, dat is een staat bestaande uit een aantal deelstaten die samen het federale of centrale gezag vormen. Bovendien was Indonesië door middel van een unie verbonden met Nederland. Een jaar later veranderde Soekarno Indonesië in een eenheidsstaat en werden de banden met Nederland verbroken.

VERNIETIGINGSKAMP Concentratiekamp dat is opgezet om zo veel mogelijk mensen in zo kort mogelijke tijd te doden of te laten omkomen door uitputting en honger.

VERSTEDELIJKING Vanaf het einde van de negentiende eeuw trokken door economische veranderingen (industrialisatie en veranderingen in de landbouw) steeds meer mensen van het platteland naar de stad. In de twintigste eeuw zette de trek naar de stad verder door.

VERZET De weerstand van de eigen bevolking ten opzichte van een bezetter. In de oorlog staat een burger voor de keuze: aanpassing, collaboratie of verzet. Verzet staat voor actief of passief tegenstand bieden aan wat de bezetter wil.

VERZORGINGSSTAAT Staat waarin alle burgers 'verzorgd' worden van de wieg tot het graf. Hiermee wordt bedoeld dat de staat het welzijn van de inwoners van Nederland garandeert door middel van sociale voorzieningen, het recht op woongelegenheid, het recht op onderwijs, het recht op werk en het recht op gezondheidszorg.

VERZUILING De opdeling van de Nederlandse samenleving in vier groepen op grond van godsdienstige of politieke overtuigingen. Iedere groep (protestanten, katholieken, socialisten en liberalen) had eigen organisaties op vrijwel elk gebied, bijvoorbeeld eigen kranten en eigen omroepen.

VIJANDBEELD Vooral in oorlogstijd wordt de vijand afgeschilderd als een monster. Zo'n vijandbeeld zorgt ervoor dat de burgers de oorlog steunen en de soldaten fanatieker strijden. Tijdens de Koude Oorlog maakten zowel het Westen als het Oosten vaak gebruik van vijandbeelden.

VIJFJARENPLAN Praktische uitwerking van de planeconomie. Stalin stelde productienormen vast voor een periode van vijf jaar; grootscheepse industrialisatie en collectivisatie van de landbouw vonden plaats.

VOLKENBOND President Wilson van de Verenigde Staten had als idee een organisatie van staten, opgericht in 1920, met het doel oorlogen te voorkomen door af te spreken geschillen tussen staten langs diplomatieke weg (arbitrage) op te lossen. Voorloper van de Verenigde Naties.

VON SCHLIEFFENPLAN Het plan van de Duitse maarschalk Von Schlieffen om een oorlog op twee fronten (tegen Rusland en Frankrijk) te winnen. Kern van het plan was een snelle overwinning op Frankrijk om vervolgens de handen vrij te hebben om Rusland aan te pakken. Duitsland voerde dit plan in augustus-september 1914 uit, maar het mislukte. De aanval op Frankrijk liep vast. Beide partijen groeven zich voor lange tijd in loopgraven in.

VREDE VAN VERSAILLES Zie Verdrag van Versailles

WALLSTREET De financiële (aandelen)beurs in New York. Dit is voor de financiële wereld de belangrijkste beurs van het Westen.

© ThiemeMeulenhoff

WAPENSTILSTAND Een oorlog kan worden beëindigd met een wapenstilstand. Dat betekent dat beide partijen besluiten de strijd te staken, om vervolgens samen te gaan praten over een vredesakkoord. De Eerste Wereldoorlog eindigde in november 1918 met een wapenstilstand.

WAPENWEDLOOP Proces waarbij landen als reactie op elkaar hun legers in hoog tempo versterken en hun bewapening uitbreiden.

WARSCHAUPACT De militaire tegenhanger van de NAVO, opgericht in 1955, bestaande uit de Sovjet-Unie en de satellietstaten in het Oostblok.

WEIMAR-REPUBLIEK De democratische Republiek Duitsland (Weimar geheten, naar de plaats van de nieuwe regeringszetel en het daar te vestigen parlement) die de opvolger was van het Duitse keizerrijk van keizer Wilhelm II.

ZUIVERINGEN Ander woord voor grootscheepse vervolgingen, verbanningen, executies en showprocessen die op bevel van de Stalin plaatsvonden in de jaren dertig.

© ThiemeMeulenhoff

Relevante personen
Historisch overzicht (vanaf 1900)

Kennis van de volgende personen* is nodig om dit hoofdonderwerp goed te kunnen begrijpen.

CHROESJTSJOV, NIKITA (1894-1971) werd na Stalins dood (1953) leider van de Sovjet-Unie, tot zijn afzetting in 1964. Hij nam in 1956 afstand van Stalins terreurbewind en begon zo de destalinisatie. Toen deze tot te veel vrijheidsverlangens binnen het communistische Oostblok leidde, trok hij de touwtjes weer aan. Zo liet hij de Hongaarse opstand (1956) neerslaan en gaf hij toestemming voor de bouw van de Muur (1961). Hoewel hij het idee van vreedzame coëxistentie van Oost naast West steunde, schrok hij niet terug voor harde confrontatie-politiek, zoals in de Cubacrisis (1962).

CHURCHILL, WINSTON (1874-1965) was de Britse politicus die Groot-Brittannië in de Tweede Wereldoorlog leiding gaf en voor bezet Europa hét symbool werd van onverzettelijkheid tegen het nazibewind. In 1945 verloor hij de verkiezingen, waarna hij zijn blik op de nieuwe bedreigingen van West-Europa richtte. Churchill introduceerde na de Tweede Wereldoorlog het begrip IJzeren Gordijn en toonde zich een fel tegenstander van de plannen van de Sovjet-Unie. Hij was, zij het vooral met de mond, een voorstander van Europese integratie: zelf rekende hij Engeland eigenlijk niet tot Europa.

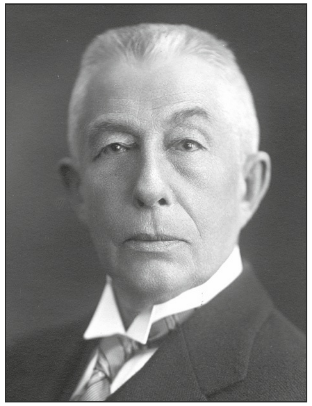

COLIJN, HENDRIK (1869-1944) was als premier van vijf naar hem genoemde kabinetten hét bezuinigingsgezicht van de Nederlandse overheid tijdens de jaren van de Grote Crisis. Hij had als rechterhand van gouverneur-generaal Van Heutsz omstreeks 1900 in Nederlands-Indië al naam gemaakt en werd terug in het vaderland een van de kopstukken van de Antirevolutionaire Partij (ARP). Colijns naam is in Nederland verbonden met begrippen als bezuinigingen (= aanpassingspolitiek) en handhaving van de neutraliteit.

* Foto's van Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem, m.u.v. Fortuyn en Mussolini: wikimedia.commons.

© ThiemeMeulenhoff

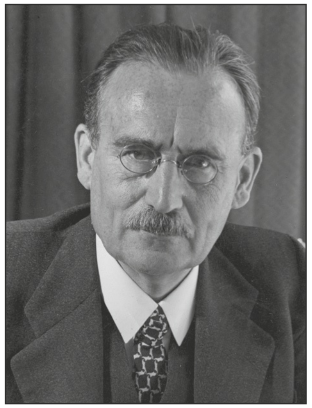

DREES, WILLEM (1886-1988) werd na de Tweede Wereldoorlog leider van de nieuwe sociaaldemocratische Partij van de Arbeid (PvdA), de opvolger van de SDAP, en in 1948 premier van een rooms (KVP)-rode (PvdA) coalitie. Drees legde de nadruk op de binnenlandse verhoudingen en bezorgde Nederland met de Algemene Ouderdomswet (AOW) een staatspensioen. Hij verloor de greep op de dekolonisatie van Nederlands-Indië. Na de tweede politionele actie tegen de zelfuitgeroepen Republik Indonesia kwam de Nederlandse regering onder zware druk van de Verenigde Staten en de Verenigde Naties. Onder Drees' voorzitterschap werd een rondetafelconferentie gehouden die in december 1949 eindigde met de soevereiniteitsoverdracht aan de Republiek van de Verenigde Staten van Indonesië.

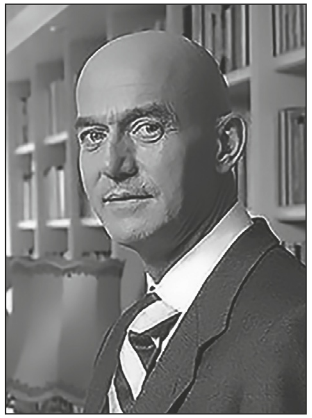

PIM FORTUYN (1948-2002) was actief voor de PvdA en daarna voor de VVD. Maar het meest bekend is hij geworden als voorman van Leefbaar Nederland en later zijn eigen Lijst Pim Fortuyn (LPF) in de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van 2002. Op 6 mei van dat jaar werd hij vermoord op het Mediapark van Hilversum door Volkert van der Graaf.
Zeer waarschijnlijk werd daarmee een verkiezings-overwinning van de LPF voorkomen. Fortuyns kijk op de islam en het Nederlands integratiebeleid bezorgden hem, samen met zijn onconventionele manier van politiek bedrijven, de naam een simplist en populist te zijn.

FRANK, ANNE (1929-1945) was een uit Duitsland voor de nazi's gevlucht Joods meisje dat na haar dood wereld-beroemd werd door de uitgave van haar nagelaten dagboek, dat in 1947 voor het eerst werd gepubliceerd onder de titel Het Achterhuis. In juli 1942 dook het gezin Frank met nog andere mensen onder in een pakhuis in Amsterdam. Op 4 augustus 1944 werd dit onderduikadres verraden en werd iedereen weggevoerd. Anne Frank stierf in maart 1945 in het concentratiekamp Bergen Belsen aan honger en uitputting.

© ThiemeMeulenhoff

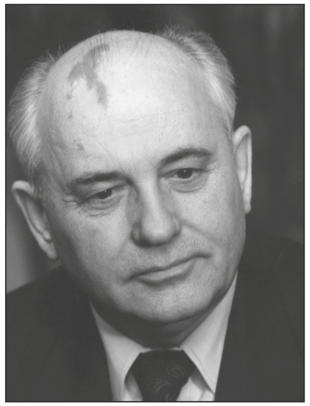

GORBATSJOV, MICHAIL (1931) was de leider van de Sovjet-Unie van 1985 tot 1991. Gorbatsjov bood de Russen meer openheid (glasnost) en de mogelijkheid tot hervormingen (perestrojka). Dit leidde uiteindelijk tegen zijn zin tot de complete val van het communisme in het Oostblok. Doordat ook in de Duitse Democratische Republiek (DDR) de communisten hun macht verloren kwam vrij onverwacht de hereniging van de beide Duitslanden weer hoog op de politieke agenda. De Duitse eenwording kwam uiteindelijk in 1990 tot stand.

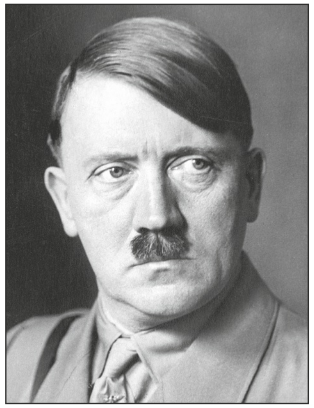

HITLER, ADOLF (1889-1945) trad als Oostenrijks oorlogsvrijwilliger in 1914 toe tot het Duitse leger. Na het verliezen van de Eerste Wereldoorlog werd hij al snel spreekbuis van Duitse frustratie over het Verdrag van Versailles en keerde hij zich tegen de Weimarrepubliek. In 1925 pleegde hij met zijn aanhangers een mislukte staatsgreep. Een nieuwe kans kwam met de Grote Crisis. Hij werd als leider van de NSDAP in 1933 Duitslands rijkskanselier (= premier). Na afschaffing van de democratie werd Hitler Führer (= Leider) van het rechtstotalitaire Derde Rijk. Hij ging er in praktijk brengen wat hij in zijn boek Mein Kampf schreef: oorlog met het Jodendom en met alle omringende buurlanden om Duitsland groot te maken. In april 1945 pleegde Hitler zelfmoord. Daarmee ontliep hij rechtsvervolging wegens misdaden tegen de menselijkheid.

JACOBS, ALETTA (1854-1929) groeide op in een groot gezin in het Groningse Sappemeer. Haar vader was huisarts en van jongs af aan wilde zij ook dokter worden. Dat was in die tijd niet gebruikelijk voor een meisje, maar de liberale minister Thorbecke gaf haar toestemming om geneeskunde te studeren. Zo was Aletta Jacobs in 1871 de eerste Nederlandse vrouw die dit aan een universiteit studeerde. In 1878 haalde ze haar artsexamen. Ze vestigde zich in Amsterdam als huisarts. Ze zette zich in voor geboortebeperking binnen het gezin. Verder was ze een voorvechtster van het vrouwenkiesrecht. Na een lange strijd werd het algemeen kiesrecht voor vrouwen in 1919 vastgelegd in de grondwet.

© ThiemeMeulenhoff

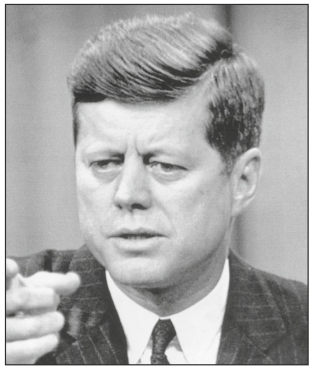

KENNEDY, JOHN (1917-1963) won de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 1960 nipt van zijn republikeinse rivaal Nixon. In de Koude Oorlog kreeg hij te maken met de bouw van de Berlijnse Muur (1961) en de Cubacrisis (1962). In beide gevallen liet hij zich kennen als een betrouwbaar bondgenoot van het vrije Westen: hij sprak de woorden 'Ich bin ein Berliner' op locatie en confronteerde Chroesjtsjov op de rand van een nucleaire Derde Wereldoorlog met de eis tot weghalen van Russische raketten van Cuba. Kennedy werd in 1963 vermoord.

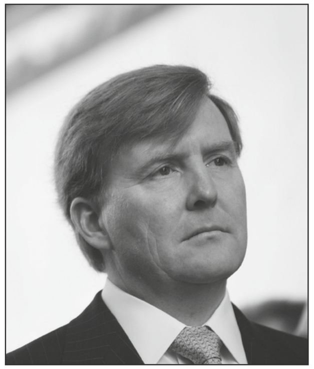

KONING Willem-Alexander (1967) is sinds 30 april 2013 koning van Nederland. Hij is getrouwd met koningin Máxima en samen hebben ze drie kinderen. Hun oudste dochter Prinses Catharina-Amalia is troonopvolgster. Koning Willem-Alexander heeft, met steun van koningin Máxima, het koningschap gemoderniseerd. Dit is bijvoorbeeld goed te zien aan de veranderde opzet en invulling van Koningsdag op 27 april, de verjaardag van Willem-Alexander.
Koning Willem-Alexander en koningin Máxima wonen met hun kinderen in Paleis Huis ten Bosch in Den Haag.

KONINGIN BEATRIX (1938) is sinds 1980 koningin van Nederland. Ze is de oudste dochter van koningin Juliana. In 2005 vierde ze haar 25-jarig regeringsjubileum. Ze was binnen de Nederlandse constitutionele parlementaire monarchie een moderne vorstin en met haar onpartijdige raad en daad zeer actief bij het beleid van de regeringen betrokken. Als oudste van de Oranjedynastie was ze met haar overleden man, prins Claus, het 'boegbeeld' van de Nederlandse koninklijke familie. Op 30 april 2013 heeft ze het koningschap overgedragen aan haar oudste zoon, Willem-Alexander.

KONINGIN JULIANA (1909-2004) volgde als enig kind haar moeder (koningin Wilhelmina) in 1948 op. Ze was van karakter minder hard dan de koningin vóór haar en als 'moeder des vaderlands' zeer begaan met het lot van haar onderdanen (zoals bij de watersnoodramp van 1953) en de wereld om haar heen. Koningin Juliana was idealiste en pacifiste. Ze gaf hiervan blijk bij staatsbezoeken aan het buitenland, samen met haar man prins Bernhard, en in toespraken voor de Verenigde Naties en het Verenigd Europa.

© ThiemeMeulenhoff

KONINGIN WILHELMINA (1880-1962) regeerde het Koninkrijk der Nederlanden van 1890 (met hulp van regentes koningin-moeder Emma, tot zij voor de wet volwassen was) tot 4 september 1948. Als jonge majesteit ging ze tegen de geallieerden in door keizer Wilhelm II na de Eerste Wereldoorlog politiek asiel te verlenen. In de meidagen van 1940 voerde ze de regering in ballingschap naar Londen. Daar werd ze via Radio Oranje hét symbool van het verzet en het eens weer vrije en herrijzende Nederland.

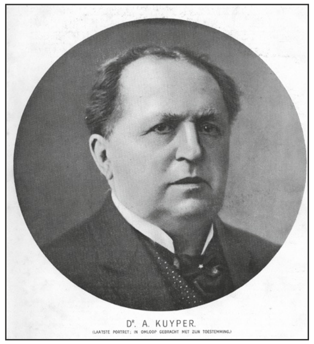

KUYPER, ABRAHAM (1837-1920) was een protestantse dominee. Hij werd hoofdredacteur van De Standaard en was jarenlang Tweede Kamerlid voor de door hem opgerichte Antirevolutionaire Partij (ARP). Van 1901 tot 1905 was hij premier. In deze periode was hij verantwoordelijk voor het breken van de Spoorwegstaking (1903). Kuyper is verder bekend als voorvechter van de ‘kleine luyden’. Voor deze confessionele groep achtergestelde ‘kleinburgers’ (eenvoudige protestanten) diende hij vooral de belangen in de schoolstrijd en de kiesrechtuitbreiding.

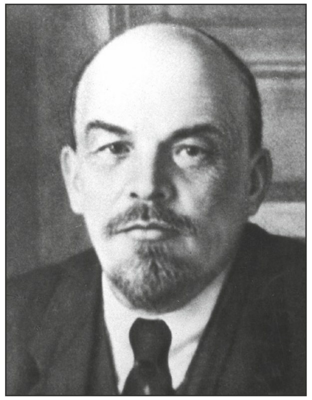

LENIN, schuilnaam voor Vladimir Iljits Oeljanov (1870-1924), geloofde in Marx’ revolutieleer, maar paste die aan de toestand van het vooral agrarische tsaristische Rusland tijdens de Eerste Wereldoorlog aan. Lenin wachtte niet tot een revolutie spontaan onder het nog maar kleine industrieproletariaat ontstond, maar plande die (in de vorm van een staatsgreep) samen met zijn aanhang van bolsjewieken in oktober 1917. Na de door de Roden (communisten) gewonnen burgeroorlog tegen de Witten (anticommunisten) werd Lenin in 1922 de eerste leider van de nieuwe communistische Sovjet-Unie. Na zijn dood in 1924 ontstond er een machtsstrijd rond het leiderschap van de Communistische Partij tussen Trotski en Stalin. Ook in het huidige Rusland wordt Lenin nog geëerd.

MUSSERT, ANTON richtte in 1931 in Nederland de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) op. Mussert was van beroep ingenieur en werkte voor de overheid, maar werd ontslagen omdat er een wet werd aangenomen die ambtenaren verbood lid te zijn van de NSB. De NSB bereikte in 1935 haar hoogtepunt bij de Provinciale Statenverkiezingen: 8 % van de stemmen. Door felle reacties tegen de NSB verminderde de aanhang. Door de Duitse bezetting vanaf mei 1940 beleefde de NSB een nieuwe groeiperiode. De NSB werkte samen met de Duitse bezetter en in 1942 werd Mussert uitgeroepen tot “Leider van het Nederlandse Volk”. Vanwege collaboratie (samenwerking) met de Duitse bezetter werd Mussert na de Tweede Wereldoorlog gearresteerd. Na berechting werd hij in 1946 ter dood veroordeeld en kort daarna gefusilleerd.

© ThiemeMeulenhoff

MUSSOLINI, BENITO (1883-1945) was onderwijzer en journalist en van 1922-1945 fascistisch dictator van het koninkrijk Italië. Hitler was in zijn beginjaren een bewonderaar van Mussolini, om diens creatie van een fascistische, anti-democratische en totalitaire staat. Mussolini’s wapens waren hierbij een voor die tijd ongeëvenaarde propaganda en zijn ‘fasci di combattimento’ (strijdgroepen) die als zwarthemden op straat de macht grepen met ware straatterreur. Mussolini liet zich ‘Il Duce’ noemen, de Leider. Later was Hitler niet meer zo’n fan van Mussolini: ze kregen even ruzie om Oostenrijk, en het Duitse leger was meermalen nodig om Mussolini te redden uit handen van de geallieerden of de Italiaanse partizanen. Die laatsten wisten hem en zijn vriendin uiteindelijk toch te vermoorden op 28 april 1945.

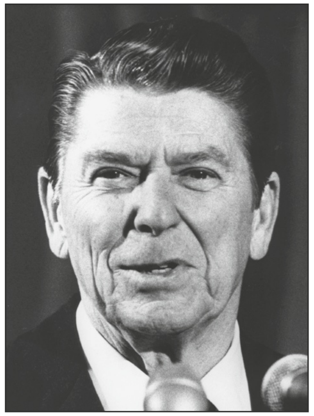

REAGAN, RONALD (1911-2004) was van 1981 tot 1989 president van de Verenigde Staten voor de Republikeinen. Hij was het levende bewijs van het Amerikaanse idee dat voor wie maar wil alle mogelijkheden openliggen: voor hij in de politiek ging was hij jaren acteur, aanvankelijk in reclamefilmpjes. Als president voerde hij een harde confrontatiepolitiek met de Sovjet-Unie, tot hij besloot tot overleg met de Russische leider Gorbatsjov om de Koude Oorlog vreedzaam te beëindigen.

ROOSEVELT, FRANKLIN DELANO (1882-1945) was president van de Verenigde Staten van 1933 tot 1945. Hij werd bekend met zijn New Deal, de originele en gedurfde aanpak van de Grote Crisis. Met de Sovjet-Unie en Groot-Brittannië vormden de Verenigde Staten de Grote Drie, die de As-staten nazi-Duitsland, Italië en Japan versloegen in de Tweede Wereldoorlog. Roosevelt bouwde een goede relatie op met Stalin, ondanks de bestaande tegenstelling in ideologie tussen het kapitalistische en democratische Amerika aan de ene en de communistische en totalitaire Sovjet-Unie aan de andere kant. Roosevelt legde in de laatste jaren van zijn regering de basis voor de oprichting van de Verenigde Naties.

© ThiemeMeulenhoff

SOEKARNO, AHMED (1901-1970) werd medeoprichter van de Partai Nasional Indonesia (PNI). Als nationalist werd hij door het Nederlandse gouvernement enkele malen vastgezet. In 1942 werd hij door de Japanners bevrijd.
Hij werkte met hen samen om een onafhankelijk Indonesië te vestigen. Dat lukte op 17 augustus 1945. Soekarno werd de eerste president van de Republik Indonesia.
In 1948 werd hij tijdens de tweede politionele actie door de Nederlanders gearresteerd, maar onder druk van de Verenigde Staten en de Verenigde Naties weer vrijgelaten.
Na de soevereiniteitsoverdracht werd Soekarno president van de Republiek van de Verenigde Staten van Indonesië.

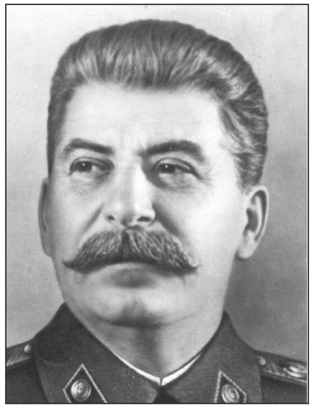

STALIN, JOZEF (1878-1953) werd na Lenins dood in 1924 de grote leider van de totalitaire Sovjet-Unie. Hij streefde niet in de eerste plaats naar de proletarische wereldrevolutie. Zijn plan heette 'Socialisme in één land' en betekende industrialisatie van de Sovjet-Unie via een planeconomie en collectivisatie van de landbouw. In en na de Tweede Wereldoorlog eiste Stalin veiligheidsgaranties van het Westen. Met een bufferzone van onder sterke Sovjetinvloed staande satellietstaten (zoals Polen en de DDR) stelde Stalin zich min of meer tevreden, maar over de toekomst van het verslagen Duitsland ontstonden zulke grote meningsverschillen dat de Koude Oorlog ontstond.

TROELSTRA, PIETER JELLES (1860-1930) was aanvankelijk een medestander van Domela Nieuwenhuis bij de Sociaaldemocratische Bond (SDB). Ook hij kwam op voor de belangen van de arbeiders. Na een ruzie met Domela Nieuwenhuis richtte Troelstra in 1894 met anderen de Sociaaldemocratische Arbeiderspartij (SDAP) op, waarvan hij ruim dertig jaar de leider zou blijven. Buiten het parlement organiseerde de SDAP stakingen en demonstraties, binnen het parlement probeerde de Arbeiderspartij invloed op de wetgeving in Nederland te krijgen. Met zijn mislukte revolutiepoging van november 1918 beschadigde hij zijn leiderschap en werd 'zijn' SDAP voor andere politieke partijen voor lange tijd ongeschikt om mee samen te werken.

© ThiemeMeulenhoff

Internetsites

Historisch Overzicht (vanaf 1900)

1 www.geheugenvannederland.nl
Op deze website staan veel wetenswaardigheden, archiefstukken, filmpjes, geluidsfragmenten enzovoort. Ook kun je met eigen zoektermen uitgebreid (verder) zoeken.

2 www.actueleonderwerpen.nl
Katernen met gevarieerde onderwerpen. Op deze website is met behulp van een zoekfunctie van alles te vinden, van Anne Frank tot de vredesbeweging.

3 www.canonvannederland.nl
Op deze site is de historische canon (= 'wat elke Nederlander van de Nederlandse geschiedenis zou moeten weten') met zijn vijftig 'vensters' te vinden. Voor het *Historisch Overzicht vanaf 1900* zijn de laatste vensters interessant.

4 www.beeldengeluid.nl
Via deze website van het Instituut voor Beeld en Geluid (met de grootste collectie historisch beeld- en audiomateriaal van Nederland) kun je allerlei bronnen uit de Nederlandse geschiedenis op je beeldscherm krijgen en bijvoorbeeld oude journaals bekijken.

5 www.europa-nu.nl
Deze website geeft inzicht in de geschiedenis van de Europese eenwording. Ook vind je er wat er nu in Europa speelt.

6 www.schooltv.nl/
In de categorie geschiedenis op deze site vind je diverse video's over de periode na 1900.

Scan bovenstaande QR-codes met je smartphone om de sites te kunnen bekijken. Omdat websites regelmatig van het internet verdwijnen, kunnen de auteurs niet garanderen dat de sites nog operationeel zijn op het moment dat je ze oproept.

© ThiemeMeulenhoff

Oefenen met hele examens en uitleg bij de goede antwoorden.

Deel 2a Examens met uitwerkingen

Examen 2019-I

Meerkeuzevragen
Schrijf alleen de hoofdletter van het goede antwoord op.

HISTORISCH OVERZICHT EN STAATSINRICHTING VANAF 1848

Nederland (1848-1914)

1p **1** In de Nederlandse Grondwet van 1848 werd het volgende artikel opgenomen: de Koning is onschendbaar.
Wat betekent 'de Koning is onschendbaar' in de praktijk?
A De koning heeft de bevoegdheid om zelfstandig politieke beslissingen te nemen.
B De koning moet aftreden als hij het vertrouwen van het parlement verliest.
C De ministers zijn politiek verantwoordelijk voor de uitspraken en het gedrag van de koning.
D Het kabinet bepaalt welk personeel de koning voor zijn huishouden mag aannemen.

2p **2** In 1874 werd in Nederland een belangrijke wet aangenomen. Het was voortaan verboden om kinderen onder de twaalf jaar in fabrieken te laten werken. Het voorstel voor deze wet was ingediend door een lid van de Tweede Kamer.
→ Onder welke naam is deze wet bekend geworden? En van welk recht maakte het Tweede Kamerlid gebruik toen hij zijn voorstel indiende?
Doe het zo:
naam van de wet: …
recht van het Tweede Kamerlid: …

1p **3** In 1886-1887 vond een groot onderzoek plaats naar de arbeidsomstandigheden in Nederlandse fabrieken. Tijdens dit onderzoek werden getuigen onder ede gehoord door enkele Kamerleden.
→ Hoe heet het recht waar de Kamerleden gebruik van maakten?

1p **4** Wie heeft of hebben het recht om een onderzoek aan te vragen zoals beschreven in de vorige vraag?
A alleen de Eerste Kamer
B alleen de Tweede Kamer
C de Eerste Kamer én de Tweede Kamer
D het kabinet

1p **5** Het onderzoek van 1886-1887 naar arbeidsomstandigheden maakte duidelijk welk groot maatschappelijk probleem er bestond. Dit probleem moest worden opgelost. Eén politieke groep vond dat de overheid zich in het algemeen zo weinig mogelijk met de samenleving moest bemoeien. Maar na de uitslag van dit onderzoek vonden veel aanhangers van deze groep dat de overheid nu wél moest ingrijpen.
Welk maatschappelijk probleem moest worden opgelost? En van welke politieke groep veranderde veel aanhangers van mening?

	probleem	groep
A	kiesrecht	liberalen
B	kiesrecht	socialisten
C	sociale kwestie	liberalen
D	sociale kwestie	socialisten

bron 1 **Een zin uit het programma van een politieke partij (1894):**

Het is ons doel de Nederlandse arbeiders deel te laten nemen aan de internationale strijd voor betere arbeidsomstandigheden.

Gebruik bron 1.

1p **6** Noem de naam van de politieke partij die deze zin in het partijprogramma had staan.

1p **7** Rond 1900 waren protestanten en rooms-katholieken in Nederland het vaak met elkaar oneens. Toch gingen beide stromingen op politiek gebied steeds meer met elkaar samenwerken.
→ Noem één **politiek** doel dat beide stromingen met de samenwerking wilden bereiken.

1p **8** Een beschrijving van een persoon:
Zij was een van de eerste vrouwen in Nederland die zich inzette voor vrouwenkiesrecht. Zij richtte onder andere de Vrije Vrouwen Vereeniging op en werkte samen met Aletta Jacobs in de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht. In 1969 wordt de vrouwenbeweging 'Dolle Mina' naar haar vernoemd.
→ Over wie gaat het in deze beschrijving?

De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

bron 2 **Een militaire kaart (1913):**

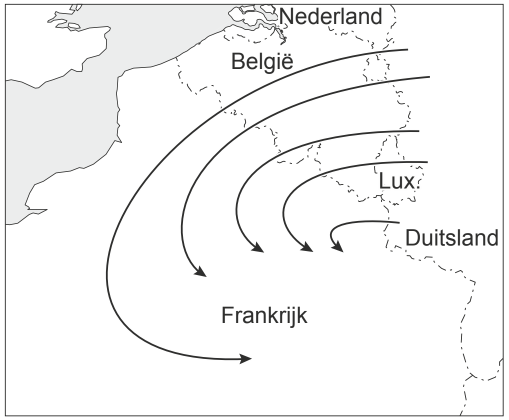

Gebruik bron 2.

1p **9** Welk begrip past bij de kaart?
A Blitzkrieg
B Heim ins Reich
C Lebensraum
D Von Schlieffenplan

bron 3 **Een kaart van Europa (1914):**

Gebruik bron 3.

1p **10** Bij welk militair bondgenootschap horen de donker gekleurde landen?

bron 4 Duitse soldaten op weg naar het front:

Gebruik bron 4.

1p **11** Hoort de foto bij het **begin** of bij het **eind** van de Eerste Wereldoorlog?
Verklaar je antwoord met behulp van de foto.
Doe het zo:
De foto hoort bij het … (kies uit: begin / eind) van de Eerste Wereldoorlog, want …

1p **12** Wat was voor de Verenigde Staten een belangrijke reden om zich tijdens de Eerste Wereldoorlog aan te sluiten bij de Geallieerden?
- **A** de dreigende nederlaag van Frankrijk en Nederland in de oorlog
- **B** de moord op kroonprins Frans Ferdinand van Oostenrijk-Hongarije
- **C** het aftreden van de tsaar na het uitbreken van de revolutie in Rusland
- **D** het beginnen van een onbeperkte duikbotenoorlog door Duitsland

bron 5 Een Amerikaanse poster om soldaten te werven (1917):

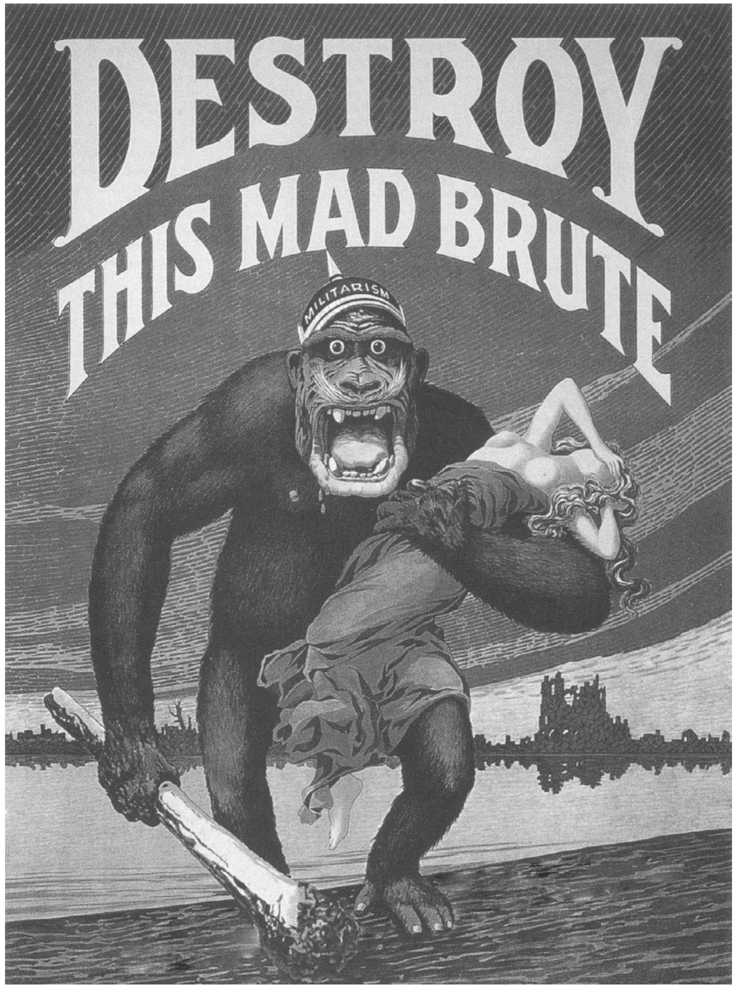

Toelichting
Op de poster staat: Vernietig deze wrede barbaar. Op de Duitse helm staat: militarisme.

Gebruik bron 5.

1p **13** Welke begrippen passen bij de bron?
- **A** censuur en gelijkschakeling
- **B** gelijkschakeling en propaganda
- **C** propaganda en vijandbeelden
- **D** vijandbeelden en censuur

Door de tijd heen

2p **14** In de loop van de tijd werd het kiesrecht in Nederland uitgebreid.
Hieronder staan vier eisen om te mogen stemmen:
1 als je bijvoorbeeld bepaalde examens had behaald
2 als je de Nederlandse taal kon spreken
3 als je een bepaald bedrag aan belastingen betaalde
4 als je een bepaalde leeftijd had
Hieronder staan vier jaartallen:
a 1848
b 1887
c 1917
d 1919
Tussen 1848 en 1919 werden de eisen waaraan kiezers moesten voldoen steeds aangepast. Neem het onderstaand schema over en vul het in.
→ Welke eis was beslissend of iemand kiesrecht kreeg? En in welk jaar werd deze eis ingevoerd? **Let op!** Eén eis en één jaar zijn al ingevuld. Er blijven één eis en één jaar over.
Doe het zo:

	eis (vul nummer in)	**jaar** (vul letter in)
algemeen kiesrecht	4	d
caoutchouc-artikel		
censuskiesrecht		

Het Interbellum (1918-1939)

bron 6 Een verklaring van een Duitse generaal over de afloop van de Eerste Wereldoorlog (1919):

Het Duitse leger heeft geen schuld. De prestatie van het leger is bewonderenswaardig. Waar de schuld van de nederlaag ligt, is dus duidelijk.
Het is voldoende bewezen dat anderen schuldig zijn. Zelfs onze vijanden zeggen het. Zo heeft een Engelse generaal tegen mij gezegd dat ons leger is verraden.

Gebruik bron 6.
1p **15** De verklaring die de generaal geeft, staat bekend als de Dolkstootlegende. Volgens de generaal zijn 'anderen' schuldig aan de Duitse nederlaag.
→ Wie zijn volgens de generaal de 'anderen' die schuldig zijn aan de Duitse nederlaag?

Gebruik nogmaals bron 6.
2p **16** Stel: je doet onderzoek naar de nederlaag van het Duitse leger aan het eind van de Eerste Wereldoorlog en je vindt deze bron.
→ Geef een argument waaruit blijkt dat de bron **bruikbaar** is voor je onderzoek.
→ Geef ook een argument waaruit blijkt dat de inhoud van de bron **niet zo betrouwbaar** is voor je onderzoek.
Doe het zo:
De bron is bruikbaar, omdat …
De inhoud van de bron is niet zo betrouwbaar, omdat …

bron 7 Een politieke prent over het Verdrag van Versailles (1919):

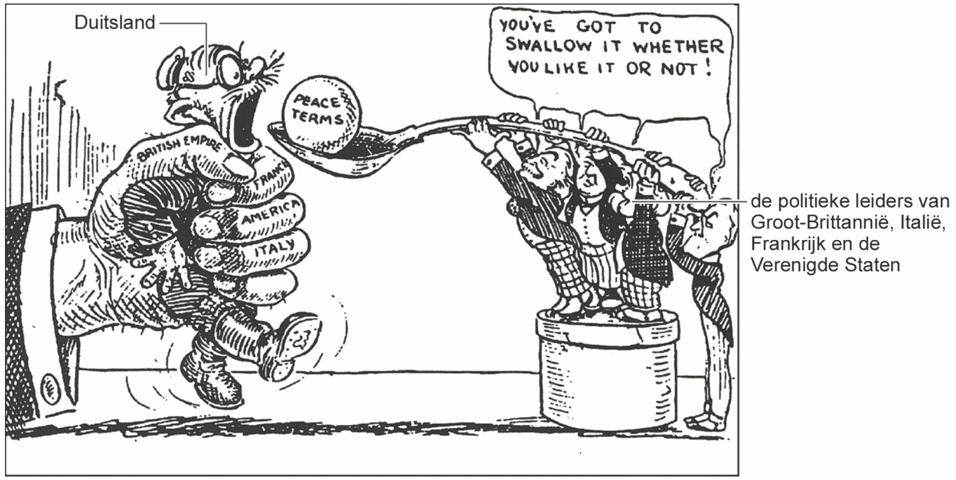

Toelichting
Op de vingers van de hand staat: Britse Rijk, Frankrijk, Amerika en Italië. Op de pil in de lepel staat: vredesvoorwaarden.
De politieke leiders zeggen: "Of je het nou leuk vindt of niet, je moet (deze pil) doorslikken."

Gebruik bron 7.
1p **17** In de prent is een mening te herkennen over het Verdrag van Versailles.
Welke mening is te herkennen in de prent?
A De politieke leiders helpen Duitsland om de vredesvoorwaarden te accepteren.
B De politieke leiders leggen Duitsland zonder te onderhandelen zware vredesvoorwaarden op.
C Duitsland voelt zich schuldig over de oorlog en accepteert de zware vredesvoorwaarden.
D Duitsland wil doorvechten en accepteert daarom de vredesvoorwaarden niet.

bron 8 De steenkoolproductie in het Ruhrgebied (1920-1925):

jaar	hoeveelheid in 1.000 ton
1920	88.097
1921	93.849
1922	96.863
1923	41.805
1924	94.128
1925	104.339

Gebruik bron 8.
2p **18** In 1923 is er een duidelijk productieverschil met de jaren daarvóór en erna.
→ Geef één verklaring voor dit productieverschil.
→ Noem daarna de naam van het Amerikaanse hulpprogramma waardoor de productie zich na 1923 kon herstellen.

bron 9 Een montagefoto van alle regeringsleiders die tussen 1919 en 1933 na elkaar regeringen hebben geleid:

Gebruik bron 9.

1p **19** De Republiek van Weimar bestond tussen 1919 en 1933. Op de montagefoto staan de verschillende mannen die na elkaar een regering hebben geleid.
Welke conclusie over de Republiek van Weimar is juist?
A De democratie was niet stabiel, omdat de Duitse keizer steeds nieuwe regeringen goedkeurde.
B De democratie was niet stabiel, omdat er veel verschillende regeringen zijn geweest.
C De democratie was stabiel, omdat de bevolking uit veel regeringsleiders kon kiezen.
D De democratie was stabiel, omdat de macht door veel verschillende personen werd gedeeld.

2p **20** Hieronder staan vijf uitspraken over economie:
1 De productie wordt vastgesteld door een plan van de regering.
2 De regering bepaalt de prijs van een aantal belangrijke producten.
3 Het aanbod van goederen wordt bepaald door de vraag van de consument.
4 Het doel van productie is het maken van winst.
5 Natuurlijke hulpbronnen, zoals olie, zijn in handen van privébedrijven.
→ Welke **twee** uitspraken horen bij de economie van de Sovjet-Unie in de periode 1930-1940? Schrijf alleen de nummers op.

1p **21** De regering van Colijn probeerde de economische crisis in Nederland te bestrijden met een politiek van bezuinigingen. Zo werden de lonen van ambtenaren en de uitkeringen van werklozen verlaagd.
→ Onder welke naam staat deze politiek van de regering Colijn bekend?

bron 10 Uit een Nederlandse krant (1936):

De laatste jaren laten zien dat het onderwijs in totalitaire staten aangepast wordt aan de ideeën van een bepaalde politieke stroming. Ook wordt duidelijk hoe belangrijk de macht en de invloed van het onderwijs kunnen zijn.

Gebruik bron 10.

2p **22** De bron beschrijft een ontwikkeling in totalitaire staten. In Nederland zou die ontwikkeling in strijd zijn met een klassiek grondrecht.
→ Noem eerst de namen van **twee** totalitaire staten in de tijd dat de bron verscheen.
→ Geef daarna aan met welk Nederlands klassiek grondrecht de ontwikkeling in de bron zou botsen.
Doe het zo:
Twee namen van totalitaire staten zijn … en ...
Het klassieke grondrecht is …

2p **23** Hieronder staan vier omschrijvingen van nazi-organisaties in Duitsland:
1 een door Hitler opgerichte knokploeg om partijvergaderingen van de NSDAP te beschermen
2 een jeugdorganisatie om meisjes voor te bereiden op hun taak in de maatschappij
3 een organisatie die bekend staat als de geheime politie in nazi-Duitsland
4 een organisatie die onder andere concentratie- en vernietigingskampen bewaakte
Vijf namen van nazi-organisaties in Duitsland:
a Bund Deutscher Mädel
b Gestapo
c Hitlerjugend
d SA
e SS
→ Geef per omschrijving aan welke naam daarbij hoort. **Let op!** Er blijft één naam over.
Doe het zo:
Bij omschrijving 1 hoort … (vul letter in).
(enzovoort tot en met omschrijving 4)

bron 11 Herinneringen van een jongen die in Duitsland woonde (1936):

We werden nu door Hitler ineens Joden genoemd. Maar mijn ouders en ik hadden niets met het Jodendom of het joodse geloof. Vóórdat de nieuwe wetten werden ingevoerd, waren we Duitsers. Nu zijn we alleen nog maar Joden.

Gebruik bron 11.

2p **24** De nieuwe wetten hadden grote gevolgen voor het dagelijks leven van de jongen.
→ Welke nieuwe wetten worden bedoeld?
→ Noem ook een **gevolg** van deze wetten voor de jongen.
Doe het zo:
De nieuwe wetten die bedoeld worden, zijn …
Een gevolg voor de jongen was …

1p **25** In 1933 werd in Duitsland het concentratiekamp Dachau opgericht.
Welke groepen werden in de periode **1933-1939** in het kamp gevangen gezet?
A Duitse Joden en Nederlandse verzetsstrijders
B Duitse Joden en politieke tegenstanders van de nazi's
C Russische krijgsgevangenen en Nederlandse verzetsstrijders
D Russische krijgsgevangenen en politieke tegenstanders van de nazi's

De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)

bron 12 Een poster (december 1940):

WINTERHULP NEDERLAND

De voorzitter roept het hele Nederlandse volk op om steun te verlenen aan de nieuwe stichting Winterhulp Nederland. De stichting, die in plaats van alle andere goede doelen komt, wil arme Nederlanders hulp en ondersteuning bieden.

Hierbij roepen wij ook landgenoten op om zich te melden als vrijwilliger. Het geld voor de Winterhulp wordt ingezameld door collectes aan de deur. Deze collecte komt in de plaats van alle andere collectes.

Winterhulp Nederland, voor het volk en door het volk!

Gebruik bron 12.

1p **26** De Winterhulp past bij een kenmerk van het nationaal-socialisme.
Welk kenmerk wordt bedoeld?
A aanpassingspolitiek
B censuur
C discriminatie
D gelijkschakeling

bron 13 Een vrouw zegt tegen een medewerker van de Winterhulp (1941):

Ik geef pas geld aan de Winterhulp als onze koningin weer terug is. De opbrengst van de Winterhulp is voor de Duitsers en de NSB'ers. Dat zijn een stelletje rovers, net als Adolf Hitler.

Gebruik bron 13.

1p **27** De vrouw moest naar de gevangenis voor deze uitspraak. Tegenwoordig is dat ondenkbaar omdat de straf in strijd is met een grondrecht uit de Nederlandse grondwet.
→ Welk grondrecht wordt bedoeld?

bron 14 Een poster uit 1941:

Toelichting
Op de poster staat bovenaan: Dag van de Duitse politie 1941. Onderaan staat: De politie, je vriend, je helper!

Gebruik bron 14.

1p **28** Stel: je moet onderzoeken of Duitsland in 1941 een rechtsstaat of een totalitaire staat was. Je komt deze bron tegen.
→ Geef aan of Duitsland in 1941 een **rechtsstaat** of een **totalitaire staat** was. Verklaar je antwoord met behulp van de bron.
Doe het zo:
Duitsland was in 1941 een … (kies uit: rechtsstaat / totalitaire staat), want de politie … (geef verklaring met behulp van de bron).

bron 15 Een krantenbericht (1943):

Onze Duitse regering in Berlijn maakt bekend dat de militaire crisis in het oosten van Europa is overwonnen. Dat is te danken aan het langdurige verzet van onze Duitse soldaten bij Stalingrad.

Gebruik bron 15.

1p **29** Iemand beweert dat dit krantenbericht eigenlijk geen nieuwsbericht is, maar propaganda.
→ Geef één argument voor deze bewering.

2p **30** Na een oproep via Radio Oranje begon op verzoek van de geallieerde legerleiding de Spoorwegstaking van 1944. De staking was redelijk succesvol, maar de bevolking in een groot deel van Nederland heeft ook geleden onder een onbedoeld gevolg van deze staking.
→ Noem eerst het doel dat de geallieerde legerleiding met de Spoorwegstaking wilde bereiken.
→ Noem daarna een **onbedoeld** gevolg van de Spoorwegstaking voor de bevolking in een groot deel van Nederland.
Doe het zo:
Het doel van de geallieerde legerleiding was ….
Een onbedoeld gevolg was …

bron 16 **Een tekening van een gevangenenkamp in Nederlands-Indië (1944):**

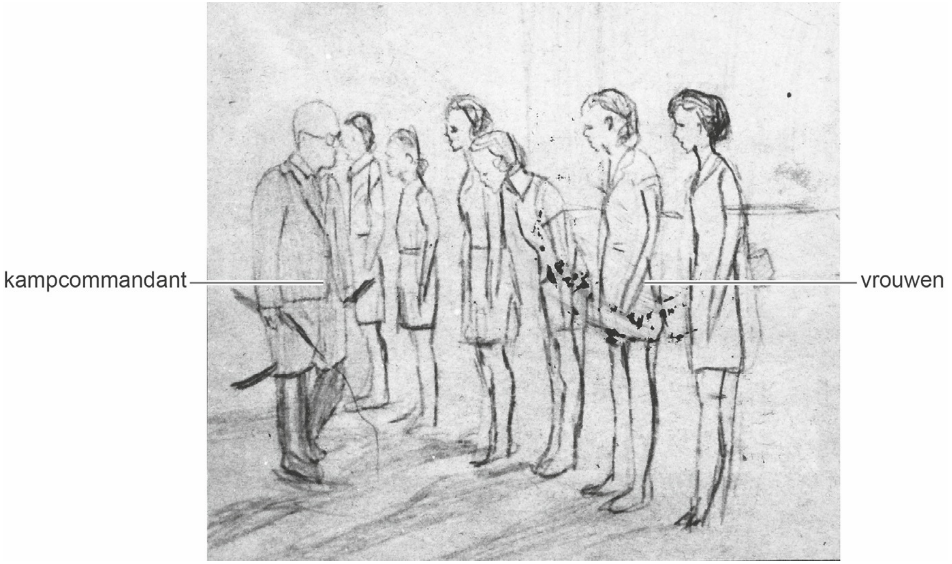

Gebruik bron 16.
2p **31** Hieronder staan vijf nationaliteiten:
1 Duits
2 Indonesisch
3 Japans
4 Nederlands
5 Russisch
→ Noem de nationaliteit van de kampcommandant links én noem de nationaliteit van de vrouwen.
Doe het zo:
Bij de kampcommandant links hoort nationaliteit … (vul nummer in).
Bij de vrouwen hoort nationaliteit … (vul nummer in).

bron 17 **Een vrouw vertelt over haar ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland:**

Ik was goed op school, maar als er een schoolfeest was zat ik altijd alleen. En toen kwamen er overal jonge Duitse soldaten die ‘mooi meisje’ tegen me zeiden. Als ik ging dansen of in de schouwburg was, kreeg ik ineens aandacht. Eén van die Duitsers nodigde me uit voor een feestje bij hem thuis. Hij was kapitein en werkte in concentratiekamp Vught. We kregen verkering. Zijn chauffeur bracht me na elke afspraak ’s avonds weer naar het station om naar huis te gaan.

Gebruik bron 17.
2p **32** Tegenwoordig vinden sommige mensen dat de vrouw een collaborateur was, anderen vinden van niet.
→ Geef voor beide meningen één argument.
Doe het zo:
De vrouw was een collaborateur, omdat … (geef een argument).
De vrouw was géén collaborateur, omdat … (geef een argument).

bron 18 **Hieronder staan in totaal vijf fragmenten uit dagboeken die geschreven zijn in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog:**

fragment 1
Door de Duitsers wordt gedreigd dat stakers de doodstraf kunnen krijgen. Ik ben blij dat er spontaan gestaakt is! Wij Nederlanders hebben laten zien dat we opkomen voor onze Joodse landgenoten.

fragment 2
In de middag zijn de eerste Engelse troepen geland ten zuiden van de Rijn. Een heel leger kwam vanuit de lucht met parachutes naar beneden, een heel leger van bevrijders! Het geallieerde leger rukt vanuit België op naar Brabant.

fragment 3
Het is officieel bekend gemaakt: Duitsland heeft gecapituleerd. Ik ren naar mijn vriend. Onderweg zie ik mijn buren en ik schrik. Ineens valt me op dat iedereen zo mager is.

fragment 4
Er vliegen wel zes vliegtuigen over me heen. Ik fiets door het dorp en de bakker roept dat er oorlog is uitgebroken. Ik roep terug dat het oefeningen zijn. Later komen er nog meer vliegtuigen overvliegen. Dan begint de luchtafweer te schieten.

fragment 5
De oorlog is al een paar dagen bezig, maar nu is het voor ons echt geworden. Het luchtalarm gaat af en wij gaan de schuilkelder in. Uiteindelijk komen we de kelder uit en kijken om ons heen. Voor het luchtalarm af ging stond hier nog een stad, maar nu zien we alleen maar vuur.

Gebruik bron 18.
2p **33** Zet deze gebeurtenissen in de juiste volgorde, van vroeger naar later.
Doe het zo:
Eerst …, dan …, daarna …, vervolgens ... en ten slotte … (vul nummers in).

2p **34** Hieronder staan vijf films over de Tweede Wereldoorlog:
1 A Bridge Too Far: over de Slag om Arnhem
2 Battle of Britain: over de Slag om Engeland
3 Het Bombardement: over het bombardement op Rotterdam
4 The Longest Day: over de invasie in Normandië
5 Tora! Tora! Tora!: over de aanval op Pearl Harbor
Iemand wil deze films in de juiste volgorde bekijken, van vroeger naar later, op basis van de gebeurtenissen waarover de films gaan.
→ In welke volgorde moeten de films worden bekeken?
Doe het zo:
Eerst …, dan …, daarna …, vervolgens ... en ten slotte … (vul nummers in).

Europa en de wereld (1945-1989)

1p **35** Er is discussie over de naam van twee gewelddadige conflicten in Indonesië in de periode 1947-1949. De Nederlandse regering noemde deze conflicten politionele acties. In Indonesië werden deze conflicten **koloniale oorlogen** genoemd.
→ Noem één argument dat Indonesiërs gebruikten om deze conflicten koloniale oorlogen te noemen.

1p **36** Nederland werd naar aanleiding van de gewelddadige conflicten in Indonesië internationaal onder druk gezet om de strijd op te geven.
Naar aanleiding van welk dreigement gaf Nederland de strijd in Indonesië op?
A De Veiligheidsraad dreigde Nederland uit de Verenigde Naties te zetten.
B De Veiligheidsraad dreigde te stoppen met de Marshallhulp.
C De Verenigde Staten dreigden Nederland uit de Verenigde Naties te zetten.
D De Verenigde Staten dreigden te stoppen met de Marshallhulp.

1p **37** Noem één reden waardoor de oprichting van de EGKS na de Tweede Wereldoorlog oorlogen in Europa kon voorkomen.

2p **38** Tijdens de Hongaarse Opstand raakten duizenden mensen gewond. Nederland stuurde twee militaire vliegtuigen met dozen medische hulp voor de Hongaren. De vliegtuigen mochten niet in Hongarije landen, dus vlogen ze naar Oostenrijk. Van daar uit werden de dozen door het Rode Kruis naar Hongarije gebracht.
→ Geef in enkele zinnen een verklaring waarom de militaire vliegtuigen uit Nederland niet in Hongarije mochten landen. Gebruik daarbij de begrippen **Warschaupact** en **NAVO** in een juiste samenhang.
Doe het zo:
Nederlandse militaire vliegtuigen mochten niet in Hongarije landen, want … (geef een verklaring met behulp van de begrippen Warschaupact en NAVO).

1p **39** In 1972 werd een wetsvoorstel aangenomen door de Tweede Kamer. In het wetsvoorstel stond dat de leeftijd waarop je mocht stemmen, verlaagd werd van 21 naar 18 jaar.
Bij welke ontwikkeling past dit wetsvoorstel?
A bij democratisering
B bij globalisering
C bij secularisatie
D bij verzuiling

bron 19 **Hieronder en op de volgende pagina staan in totaal drie foto's uit Nederland in de periode 1945-1989.**

foto 1
Een foto met antennes in Nederland:

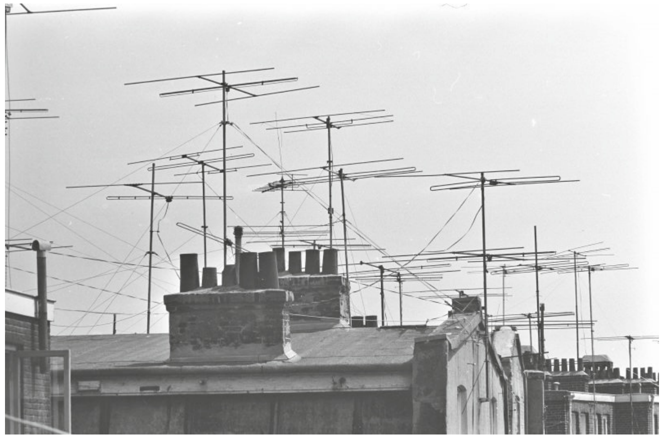

foto 2
Demonstratie in Nederland (1970):

foto 3
Het Nederlands elftal (1988):

Gebruik bron 19.

2p **40** Hieronder staan vier ontwikkelingen die horen bij Nederland in de periode 1945-1989:
a multiculturele samenleving
b ontstaan van een jongerencultuur
c opkomst van de televisie
d Tweede Feministische Golf
→ Noem per foto de ontwikkeling die daarbij hoort. **Let op!** Er blijft één ontwikkeling over.
Doe het zo:
Bij foto 1 hoort … (vul letter in).
(enzovoort tot en met foto 3)

bron 20 Een politieke tekening (1988):

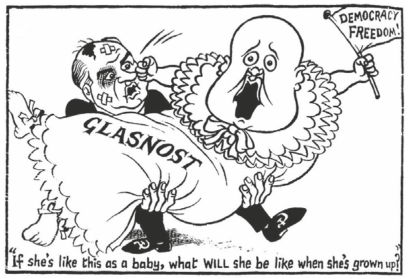

Toelichting
Op het vlaggetje staat: 'democratie' en 'vrijheid'. Op de baby staat: glasnost.
Het onderschrift is: Als ze zo is als baby, hoe zal ze dan zijn als ze volwassen is?

Gebruik bron 20.

1p **41** In de tekening is een mening te herkennen over de mogelijke gevolgen van glasnost voor de Sovjet-Unie.
Welke mening wordt bedoeld?
A dat het communisme te groot zal worden door glasnost
B dat het communisme zal bezwijken onder glasnost
C dat glasnost hoort bij de ideologie van het communisme
D dat glasnost zal bezwijken onder het communisme

1p **42** Hieronder staan vier krantenkoppen over Berlijn in de periode 1945-1990:
1 Berlijn hoofdstad van herenigd Duitsland
2 Berlijn verdeeld door muur
3 Oost-Berlijn hoofdstad van de DDR
4 West-Berlijn geblokkeerd door Sovjet-Unie
→ Zet de krantenkoppen in de juiste volgorde, van vroeger naar later.
Doe het zo:
Eerst …, dan …, daarna … en ten slotte … (vul nummers in).

Door de tijd heen

2p **43** Hieronder staan vijf gebeurtenissen uit de geschiedenis van het Nederlandse bedrijf Philips:
1 De directie van Philips wil dat de regering de invoer van gloeilampen van buitenlandse concurrenten beperkt. Na overleg met minister-president Colijn wordt dit besluit door de regering uitgevoerd.
2 De eerste computer van Philips wordt op de markt gebracht. Door de grote internationale concurrentie is dat geen succes.
3 In het neutrale Nederland kan Philips door de handelsbelemmeringen tijdens de oorlog moeilijk glas importeren. Daarom bouwt het bedrijf een eigen glasfabriek voor de gloeilampen.
4 Onder Duits toezicht moet de Eindhovense fabriek voor de oorlogsindustrie gaan werken. Philips moet voornamelijk radio-onderdelen voor de Duitse bezetter produceren.
5 Philips organiseert de eerste televisie-uitzending in een openbare gelegenheid.
→ Zet de gebeurtenissen in de juiste volgorde, van vroeger naar later.
Doe het zo:
Eerst …, dan …, daarna …, vervolgens ... en ten slotte … (vul nummers in).

De nieuwe wereldorde (vanaf 1990)

bron 21 Op een website:

Het is een begrip dat gebruikt wordt voor politieke bewegingen die zich afzetten tegen het bestuur van het land. Vaak wordt het begrip negatief gebruikt. De bewegingen krijgen het verwijt dat ze alleen zeggen wat het volk wil horen.

Gebruik bron 21.

1p **44** Welk begrip wordt omschreven?

bron 22 **Een politieke prent over de Europese Unie (2007):**

Toelichting
Op het varken staat EU.

Gebruik bron 22.

1p **45** In de prent is een mening te herkennen over de uitbreiding van de EU. Welke mening over deze ontwikkeling is te herkennen in de prent?

A De uitbreiding is goed voor de EU, want de lidstaten laten andere landen toe die kunnen bijdragen aan de EU.
B De uitbreiding is goed voor de EU, want er zijn veel rijke landen lid geworden.
C De uitbreiding is niet goed voor de EU, want de lidstaten verzetten zich tegen de komst van nieuwe landen.
D De uitbreiding is niet goed voor de EU, want er willen te veel landen lid worden van de EU.

bron 23 **Een politieke prent over de NAVO (2008):**

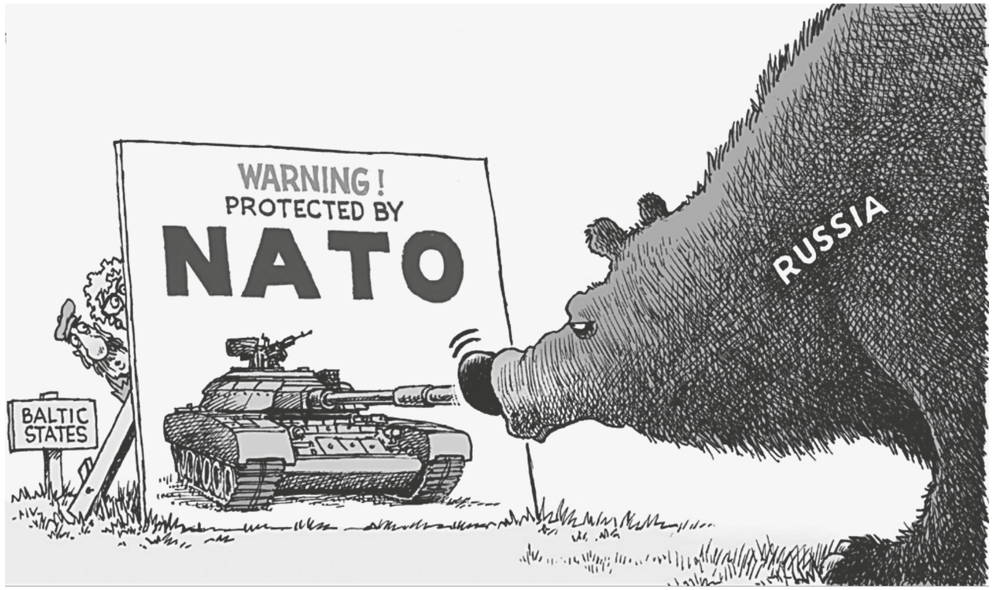

Toelichting
Op het bordje links staat: Baltische Staten (dat zijn Estland, Letland en Litouwen).
Op het bord in het midden staat: Waarschuwing! Beschermd door de NAVO.
Op de beer rechts staat: Rusland.

Gebruik bron 23.

1p **46** In de prent is een mening te herkennen over de Baltische staten.
Welke omschrijving hoort bij de bron?
De Baltische staten voelen zich

A niet veilig, omdat de NAVO niet voldoende bescherming biedt.
B niet veilig, omdat Rusland wordt bedreigd door de NAVO.
C veilig, omdat de NAVO meer dan voldoende bescherming biedt.
D veilig, omdat Rusland niet wordt bedreigd door de NAVO.

Door de tijd heen

bron 24 **Een vrouw vertelt over muziek uit haar jeugd in Nederland:**

Eén van de muzieknummers die een hit was heette 'De Bom'. In dat lied werd gezongen dat het niet uitmaakt hoe goed je je best doet, de atoombom zou toch wel vallen en dan zou alles weg zijn. Ik weet nog dat ik daar best een beetje bang van werd.

Gebruik bron 24.

1p **47** Bij welke periode hoort de herinnering?
A bij de periode 1913-1923
B bij de periode 1933-1943
C bij de periode 1973-1983
D bij de periode 1993-2003

2p **48** Straatsburg is nu een grote Franse stad aan de grens met Duitsland, maar was vroeger een Duitse stad.
Hieronder staan vijf gebeurtenissen uit de geschiedenis van Straatsburg:
1 De Gemeenschappelijke Vergadering van de EGKS vergadert in Straatsburg.
2 Door het Verdrag van Versailles wordt Straatsburg een Franse stad.
3 Eén week per maand vergadert het Europees Parlement van de Europese Unie in Straatsburg.
4 In Straatsburg wordt de Keizer Wilhelm Universiteit opgericht ter ere van de Duitse keizer die aan de macht is.
5 Tijdens de Tweede Wereldoorlog worden alle Franse straatnamen in Straatsburg veranderd in Duitse straatnamen.
→ Zet de gebeurtenissen in de juiste volgorde, van vroeger naar later.
Doe het zo:
Eerst …, dan …, daarna …, vervolgens … en ten slotte … (vul nummers in).

Uitwerkingen bij examen 2019-I

Antwoorden en antwoordsuggesties zijn overgenomen uit het officiële correctievoorschrift, met daaronder cursief nadere uitleg of commentaar door de Examenbundelauteurs.

1p **1** **C**
De vraag gaat over de invulling in de praktijk van (het begrip) 'onschendbaarheid van de koning'. Die wordt meestal in een adem genoemd met de 'ministeriële verantwoordelijkheid'. Betekenis: vanaf 1848 zijn de ministers verantwoordelijk voor het spreken en handelen van de koning. De ministers leggen verantwoording af in het parlement over wat de koning doet en zegt. Deze uitleg vind je terug in de keuze C.

2p **2**
- naam van de wet: het Kinderwetje (van Van Houten) 1p
- recht van het Tweede Kamerlid: (het recht van) initiatief 1p

In de inleiding van de vraag staat het jaar 1874 al en ook een duidelijke omschrijving van het Kinderwetje van Van Houten. Als Tweede Kamerlid maakte Van Houten gebruik van 'het recht van initiatief'. Hij schreef een initiatiefwet, omdat in die periode de regering geen wetten tegen kinderarbeid maakte.

1p **3** (het recht van) enquête

Bij deze vraag gaat het over Kamerleden die burgers onder ede(!) vragen gaan stellen over arbeidsomstandigheden in fabrieken. Kamerleden maken op dat moment gebruik van hun recht van enquête.

1p **4** **C**
Het recht van enquête is een parlementair recht. Daarmee valt keuze D af. In de vorige vraag stond dat Kamerleden vragen stelden. Het recht van enquête is voorbehouden aan beide kamers van ons parlementaire stelsel, dus alleen antwoord C is juist.

1p **5** **C**
De uitkomsten van het parlementair onderzoek naar de arbeidsomstandigheden in de fabrieken in Nederland sloegen in als een bom. De klap was zo hevig dat zelfs de liberalen, die vonden dat je de economie vrij zijn gang moest laten gaan, nu van mening veranderden. Er moest worden ingegrepen om de grote sociale problemen en misstanden, de zogeheten sociale kwestie, aan te pakken door middel van wetten. Het juiste antwoord is dus C.

1p **6** SDAP
Opmerking: ook goed gerekend mag worden: SDB.

Lees de vraag heel goed, want er wordt duidelijk naar een politieke partij gevraagd. Socialisten komen op voor de arbeiders, dus het gaat om een socialistische partij: daarom worden zowel de SDAP (Sociaal Democratische Arbeiders Partij) als de SDB (Sociaal Democratische Bond) goed gerekend.

© ThiemeMeulenhoff

1p **7** Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (een van de volgende):
- het doel was de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs.
- het doel was dat het land geregeerd zou worden op basis van christelijke waarden / uitgangspunten en
- liberalen / socialisten / niet-gelovigen buiten de (regerings)macht te houden.

Let bij alle vragen goed op de dikgedrukte woorden in de vraag. Bij deze vraag gaat het dus om een ***politiek*** *doel.*

Katholieken en protestanten vonden elkaar rond 1900 op het vlak van onderwijs. Beide groepen hadden een zelfde doel: de overheid moest de kosten voor de eigen scholen (bijzonder onderwijs) betalen, net zoals de overheid de kosten voor de openbare scholen (openbaar onderwijs) betaalde. De liberalen / socialisten / niet-gelovigen wilden dit niet. De discussie hierover heet de schoolstrijd. Het ***politieke*** *doel van katholieken en protestanten is een logisch gevolg van deze schoolstrijd: zij wilden aan de macht / in de regering komen om via wetgeving de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs te gaan regelen.*

1p **8** (Wilhelmina) Drucker

Uit de inleiding van de vraag blijkt dat er alleen maar sprake kan zijn van (Wilhelmina) Drucker, omdat de andere feministische grootheid Aletta Jacobs al in de tekst genoemd staat. Extra aanwijzing is de groep Dolle mina, Mina is een verwijzing naar haar voornaam (Wilhel)mina.

1p **9** **D**

Op de militaire kaart zie je heel duidelijk de omtrekkende beweging van de Duitse legers om Parijs snel in handen te krijgen. Het genoemde jaartal 1913 geeft aan dat het om een toekomstig militair plan gaat: het Von Schlieffenplan, antwoord D dus.

1p **10** de Centralen

Op de kaart staan als donkergekleurde landen Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en het Turkse Rijk. Dat zijn bondgenoten, die deels centraal in Europa liggen: de Centralen dus.

1p **11** Voorbeeld van een juist antwoord is:
De foto hoort bij het begin van de Eerste Wereldoorlog, want dat blijkt uit het enthousiasme / de opgewekte blik van de soldaten / de vrouwen. Aan het eind van de oorlog was niet iedereen meer zo enthousiast / uitgelaten / waren de mensen droeviger / verdrietiger.

Opmerking: alleen als na een juiste keuze een juist onderdeel van de foto volgt, wordt 1 scorepunt toegekend.

De foto van de bron met Duitse soldaten die je kunt herkennen aan de punthelmen, spreekt boekdelen: iedereen is enthousiast over man / vader / zoon die in Frankrijk snelle roem en eer zal gaan behalen. Dit is duidelijk in het begin van WO I.

1p **12** **D**

Er wordt gevraagd naar de reden voor de VS om hun isolationisme te doorbreken en in WO I partij te kiezen. Een van de antwoordmogelijkheden wijst naar een groot probleem voor de Amerikanen: het begin van de onbeperkte duikbotenoorlog, waarin Duitsland ook Amerikaanse schepen aanviel. Antwoord is dus D.

© ThiemeMeulenhoff

1p **13** **C**

De bron die is bijgevoegd is een propagandaposter. Dus vallen de twee antwoorden zonder het woord propaganda al meteen af. De vijand Duitsland wordt afgebeeld als een wrede aap. Het gaat dus om propaganda en vijandbeeld: antwoord C is daarom juist.

2p **14** algemeen kiesrecht 4 d (=1917)
caoutchouc-artikel 1 b (=1887)
censuskiesrecht 3 a (=1848)

indien vier antwoorden juist	2p
indien drie of twee antwoorden juist	1p
indien minder dan twee antwoorden juist	0p

De eis Nederlands te kunnen spreken valt meteen af. Van het caoutchouc- of rubberartikel is bekend dat het gaat om 'versoepeling' van de eisen om kiesrecht te krijgen. Je moet weten dat het jaar 1887 hierbij hoort: antwoord 1 b.
In het laatste jaar is er de grootste uitbreiding van het kiesrecht: de invoering van het algemeen kiesrecht in 1919.
Dan blijft het censuskiesrecht over. Daarbij hoort de omschrijving 'als je een bepaald bedrag aan belastingen betaalde' (3). Het censuskiesrecht is in Nederland de oudste vorm van kiesrecht uit 1848. Antwoord 3 a is dus juist.

1p **15** Uit het antwoord moet blijken dat de regering van de Republiek van Weimar / de socialisten / de communisten schuldig is / zijn aan de nederlaag.

Kern van de Dolkstootlegende is dat het Duitse leger in de Eerste Wereldoorlog niet door een tegenstander militair verslagen is, maar door een medestander politiek verraden zou zijn. Dat zijn dus 'de anderen' uit de bron: de (sociaaldemocratische en communistische) politici uit de Republiek van Weimar.

2p **16** Voorbeeld van een juist antwoord is:
- De bron is bruikbaar, omdat de generaal een ooggetuige / tijdgenoot was / zijn mening geeft over de nederlaag. 1p
- De inhoud van de bron is niet zo betrouwbaar, omdat de (Duitse) generaal de gebeurtenissen opzettelijk anders kan hebben voorgesteld / hij de schuld (van het verlies) afschuift op anderen. 1p

Opmerking: het antwoord bij het tweede deel van de vraag dat het de mening van slechts één persoon is, mag niet goed gerekend worden.

Doel van je onderzoek is de omstandigheden aan het einde van de Eerste Wereldoorlog in verband te brengen met de Duitse overgave. Daarvoor is deze bron van iemand die erbij was wel bruikbaar, maar niet zo betrouwbaar. De Duitse generaal is partijdig en hij wil de schuld van de slechte afloop van de oorlog op een ander schuiven. De generaal noemt ook niet de naam van de Engelse collega, dus de informatie is niet te controleren.

1p **17** **B**

Duitsland accepteert de vredesvoorwaarden niet, maar wordt gedwongen ('slikken of stikken') de voorwaarden te accepteren. Daarmee vallen de antwoorden A en C af. Duitsland wil misschien wel doorvechten, maar de prent laat zien dat Duitsland in een wurggreep zit en dus niet kan doorvechten: antwoord D. Dus blijft alleen B over als het juiste antwoord.

© ThiemeMeulenhoff

2p **18** Voorbeeld van een juist antwoord is:
- Een verklaring voor het productieverschil is de (Franse) bezetting van het Ruhrgebied / de algemene staking als protest tegen de (Franse) bezetting van het Ruhrgebied 1p
- Dawesplan 1p

Kern van de vraag is het productieverschil in de jaren vóór en ná 1923. 1923 is dus een omslagjaar. Niet toevallig begon toen de Franse bezetting van het Ruhrgebied en de nationale staking, die door de Duitse regering was georganiseerd, waardoor de productie sterk verminderde. Met behulp van het Amerikaanse Dawesplan verbeterde de Duitse economie en werden de herstelbetalingen aan Frankrijk en België hervat.

1p **19** **B**
Je hebt geleerd dat de democratie in de Republiek van Weimar niet stabiel was. Dat blijkt ook uit de lange rij van verschillende regeringsleiders in een korte periode. Dus vallen de antwoorden C en D al direct af. Bovendien valt antwoord A af, omdat Duitsland geen keizerrijk meer was, maar een republiek. Antwoord B is daarom het juiste antwoord.

2p **20**
- (nummer) 1 1p
- (nummer) 2 1p

De nummers 3, 4 en 5 gaan niet over een door de staat geleide (plan)economie / de Sovjeteconomie, dus blijven alleen de nummers 1 en 2 over.

1p **21** aanpassingspolitiek

Gevraagd wordt de naam van de bezuinigingspolitiek van de kabinetten Colijn. Colijn bezuinigde, waarmee zijn kabinet zich aanpaste aan de verminderde inkomsten van de staat: de aanpassingspolitiek.

2p **22** namen van totalitaire staten zijn (twee van de volgende):
- Duitsland−Italië−Sovjet-Unie 1p
- het klassieke grondrecht is: vrijheid van onderwijs 1p

Opmerking: alleen als bij het eerste antwoord twee juiste namen van staten worden genoemd, wordt 1 scorepunt toegekend.

Dit is eenvoudig leerwerk, want Europa kende in 1936 drie totalitaire staten. Buiten Europa is Japan in deze tijd ook een totalitaire staat, dus dat is ook een juist antwoord. In deze totalitaire staten was er geen 'vrijheid van onderwijs', omdat het onderwijs werd gebruikt om de eigen ideologie te versterken.

2p **23** Bij omschrijving 1 hoort d (= *SA*).
Bij omschrijving 2 hoort a (= *Bund Deutscher Mädel*).
Bij omschrijving 3 hoort b (= *Gestapo*).
Bij omschrijving 4 hoort e (= *SS*).

indien vier antwoorden juist	2p
indien drie of twee antwoorden juist	1p
indien minder dan twee antwoorden juist	0p

Begin altijd met de combinatie(s) die je zeker weet. Als je goed de omschrijvingen combineert met de letters, blijft de Hitlerjugend over. Dat is een organisatie voor jongens.

© ThiemeMeulenhoff

2p **24** Voorbeeld van een juist antwoord is:
- de nieuwe wetten die bedoeld worden, zijn de rassenwetten (van Neurenberg) (of een omschrijving / voorbeeld daarvan) 1p
- een gevolg voor de jongen was dat hij voortaan Joods werd genoemd / het verlies van grondrechten / burgerrechten (of een omschrijving / voorbeeld daarvan) / toenemende discriminatie / maatschappelijke uitsluiting (of een omschrijving / voorbeeld daarvan) 1p

Opmerking: als bij het eerste antwoord 'wetten bedoeld voor Duitse burgers' genoemd wordt, mag dat antwoord niet goed gerekend worden.

De bron geeft aan dat het gaat om ernstige discriminatie van een bevolkingsgroep op grond van afkomst. Een berucht voorbeeld daarvan waren de rassenwetten van Neurenberg. Elk voorbeeld van discriminatie van de Joden is daarom juist, ook bijvoorbeeld de verplichting om een Davidster te dragen.

1p **25** **B**
In de vraag draait het om kamp Dachau, dat al vanaf 1933 in Duitsland als concentratie- en strafkamp werd gebruikt. De vraag gaat over de periode 1933-1939, dus vóór de Tweede Wereldoorlog. De gevangenen moeten dus Duitsers zijn geweest en geen Nederlanders of Russen. Antwoord B is daarom het enig juiste antwoord.

1p **26** **D**
Er wordt gevraagd naar het kenmerk van het nationaalsocialisme dat past bij de bron. Censuur en discriminatie zijn geen voorbeelden van hulp. De aanpassingspolitiek van Colijn is al eerder uitgelegd, dus het juiste antwoord is het overgebleven begrip 'gelijkschakeling'.

1p **27** vrijheid van meningsuiting

In de bron bij deze vraag maakt de vrouw haar mening openbaar: dat de Duitsers en de NSB'ers 'rovers' zijn. Zo'n uitspraak zou tegenwoordig geen probleem zijn, omdat we nu vrijheid van meningsuiting hebben.

1p **28** Voorbeeld van een juist antwoord is:
Duitsland was in 1941 een totalitaire staat, want de politie gebruikt het hakenkruis / want de politie is nationaalsocialistisch (en dus niet onafhankelijk / staat niet boven de partijen zoals in een rechtsstaat wel het geval zou moeten zijn).

Opmerking: alleen als na een juiste keuze een juiste verklaring volgt, wordt 1 scorepunt toegekend.in het kamp gewerkt en geleefd worden onder zware omstandigheden.

De propagandaposter bij deze vraag zet de Duitse politie neer in militaire uniformen en gebruikt nazi-elementen. Die maken het onmogelijk om te kiezen voor het alternatief, de rechtsstaat. De aanwijzingen zie je dus duidelijk op de poster en die moet je vervolgens omschrijven.

1p **29** Uit het antwoord moet blijken dat de situatie positiever wordt voorgesteld dan de werkelijke situatie was / dat de Slag bij Stalingrad juist een keerpunt was in het nadeel van Duitsland / dat Duitsland de Slag bij Stalingrad heeft verloren.

Het krantenbericht als bron bij deze vraag mag dan journalistiek klinken, maar het is in werkelijkheid de opvatting van de afdeling voorlichting van het Duitse ministerie van oorlog. Berichten vanuit dit ministerie bevatten vaak propaganda of leugens, zoals ook in dit artikel. Stalingrad was voor Hitler-Duitsland een drama. De zware nederlaag bij Stalingrad zorgde voor een ommekeer aan het oostfront.

© ThiemeMeulenhoff

2p **30** Voorbeeld van een juist antwoord is:
- Het doel van de geallieerde legerleiding was het verhinderen van troepen- en goederenvervoer door de vijand / Duitse soldaten 1p
- Een onbedoeld gevolg was dat het transport van voedsel naar steden / het westen van Nederland stagneerde / de Hongerwinter (of een omschrijving daarvan) 1p

Het officiële doel van de Spoorwegstaking was het lam leggen van de transportmogelijkheden van het Duitse leger, zodat de geallieerde troepen sneller konden oprukken en op minder Duits verzet stuitten. Het onverwachte en onbedoelde gevolg was de Hongerwinter, omdat de Duitse bezetter besloot geen vervoer van voedsel naar West- en Midden-Nederland meer toe te laten / te organiseren.

2p **31**
- Bij de kampcommandant links hoort nationaliteit 3 (= Japans) 1p
- Bij de vrouwen hoort nationaliteit 4 (= Nederlands) 1p

De tekening uit Nederlands-Indië in de Tweede Wereldoorlog toont een Japanse soldaat (met groot zwaard aan zijn linkerzijde) en Nederlandse vrouwen die voor hem buigen. Japan had in de Tweede Wereldoorlog Nederlands-Indië bezet en de Nederlanders gevangen genomen.

2p **32** Voorbeeld van een juist antwoord is:
- De vrouw was een collaborateur, omdat ze een relatie had met een Duitser / de vijand 1p
- De vrouw was géén collaborateur, omdat verliefd worden op / aandacht krijgen van iemand geen
- collaboratie is / ze zelf niet in het kamp / met Duitsers had (samen)gewerkt 1p

De betekenis van het begrip collaboratie / collaborateur kun je tijdens het examen opzoeken in je woordenboek: iemand die in een bezet land samenwerkt met de vijand. De eerste keuze, de vrouw was een collaborateur, is hard, maar op zichzelf juist. De tweede keuze houdt rekening met de omstandigheden van de jonge vrouw, waardoor deze keuze een genuanceerder benadering en oordeel geeft.

2p **33** Eerst 4, dan 5, daarna 1, vervolgens 2 en ten slotte 3.

Opmerking: als door het weglaten van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, wordt 1 scorepunt toegekend.

Deze vraag lijkt ingewikkeld, maar als je goed leest, verraden alle vijf de fragmenten waar ze over gaan en in welke tijd ze geplaatst moeten worden. Maak eventueel gebruik van een markeerstift (je mag op het examenwerk schrijven).
Fragment 1 gaat over de Februaristaking van eind februari 1941.
Fragment 2 gaat over de geallieerde luchtlandingen van september 1944 en de Slag om Arnhem.
Fragment 3 gaat over de capitulatie van Hitler-Duitsland op 8 mei 1945.
Fragment 4 gaat over de eerste oorlogsdag in mei 1940.
In fragment 5 tenslotte gaat het over 'al enkele dagen oorlog' en dit is dus van kort na het begin van de oorlog, om precies te zijn van de dag van het bombardement op Rotterdam.

© ThiemeMeulenhoff

2p **34** Eerst 3, dan 2, daarna 5, vervolgens 4 en ten slotte 1.

Opmerking: als door het weglaten van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, wordt 1 scorepunt toegekend.
Net als bij de vorige vraag gaat het hier om een volgordevraag. Het is de kunst om de filmtitels te herleiden tot jaartallen. Zo staat <u>A Bridge Too Far</u> voor september 1944, <u>The Battle of Britain</u> voor augustus 1940, <u>Het Bombardement</u> voor het bombardement op Rotterdam van 14 mei 1940, <u>The Longest Day</u> voor de invasie op D-day, 6 juni 1944, en <u>Tora! Tora! Tora!</u> voor de Japanse aanval op Pearl Harbor op 7 december 1941. Ook bij deze vraag gaat het weer om goed leer- en leeswerk.

1p **35** Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (één van de volgende):
- dat Indonesië, na het uitroepen van de onafhankelijkheid, zichzelf als een onafhankelijk land zag (waardoor er geen sprake meer was van een binnenlands conflict, maar van een oorlog tussen twee onafhankelijke landen)
- dat Nederland probeerde Indonesië als kolonie te behouden door middel van een oorlog / inzet van soldaten
- dat door het koloniale oorlogen te noemen Indonesië steun kon krijgen van de Verenigde Staten / van de Verenigde Naties

Politionele acties was de term die de Nederlandse regering gebruikte om duidelijk te maken dat het om een binnenlands probleem ging waar 'de politie' op af werd gestuurd. Het alternatief – koloniale oorlogen – was politiek gezien beter voor 'de Republik Indonesia', vanwege de hierboven genoemde argumenten.

1p **36** **D**
Gewoon leerwerk. Het is bekend dat Nederland de strijd pas staakte toen de VS dreigden de Marshallhulp in te trekken.

1p **37** Uit het antwoord moet blijken dat door samenwerking (van oude vijanden) in de EGKS / door wederzijdse controle over kolen en staal (de basis van oorlogsmateriaal) / door economische vooruitgang / welvaart oorlogen (in Europa) voorkomen konden worden.

Het antwoord geeft precies de kern van de reden van bestaan van de EGKS: kolen en staal. Dit zijn de belangrijke grondstoffen voor wapenproductie. De landen van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) gaan deze grondstoffen gezamenlijk beheren en controleren.

2p **38** In het antwoord moeten de volgende onderdelen te herkennen zijn:
- Nederland was lid van de NAVO;
- Hongarije was lid van het Warschaupact;
- deze (militaire) bondgenootschappen stonden vijandig tegenover elkaar (waardoor de vliegtuigen door Hongarije beschouwd werden als komend uit vijandelijk gebied).

Indien drie onderdelen te herkennen 2p

Hulpgoederen sturen vanuit het Westen kon misschien nog wel, maar wat niet kon, was deze met duidelijk herkenbare, militaire vliegtuigen sturen. De NAVO en het Warschaupact stonden vijandig tegenover elkaar en beide militaire bondgenootschappen beschermden het eigen luchtruim.

1p **39** **A**
Van de vier keuzes is alleen A (voor democratisering) juist, want alleen deze houdt een verdere uitbreiding van het actief kiesrecht in, waardoor een groter deel van het volk zijn stem uit kan brengen. Democratie: het volk (=demos) regeert.

© ThiemeMeulenhoff

2p **40** Bij foto 1 hoort c (= opkomst van de televisie). Bij foto 2 hoort d (= Tweede Feministische Golf). Bij foto 3 hoort a (= multiculturele samenleving).

Indien drie antwoorden juist	2p
Indien twee antwoorden juist	1p
Indien minder dan twee antwoorden juist	0p

De opkomst van een jongerencultuur blijft over, want die kun je niet te koppelen aan tv-antennes, een demonstratie van Dolle Mina's of een foto van een multicultureel voetbalelftal.

1p **41** **B**
Het woord 'bezwijken' dringt zich op als je de prent goed bekijkt: Gorbatsjov vertilt zich al bijna aan 'baby glasnost'. Keuzes A en C vallen dan af, want die hebben het woord 'bezwijken' niet. Voor de twee overgebleven antwoorden gaat het om oorzaak en gevolg, dat maakt dat B het enig juiste antwoord is: dat het communisme zal bezwijken onder de glasnost.

1p **42** Eerst 4, dan 3, daarna 2 en ten slotte 1.

Opmerking: er is maar één juiste volgorde.

Opnieuw een volgordevraag. Het gaat erom de gebeurtenissen in de krantenkoppen in de tijd te kunnen plaatsen en dat is leerwerk. Kop 1 over de hereniging van beide Duitslanden na het vallen van de muur in 1989, kop 2 voor 1961 de bouw van de muur, kop 3 voor 1949 de Sovjet-Unie sticht de DDR met Berlijn als hoofdstad en kop 4 voor 1948 Sovjet-Unie probeert West-Berlijn te isoleren.

2p **43** Eerst 3, dan 1, daarna 4, vervolgens 5 en ten slotte 2.

Opmerking: als door het weglaten van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, wordt 1 scorepunt toegekend.

Nog een volgordevraag, zij het een meer bewerkelijke. Je moet er flink voor lezen. Maak weer gebruik van kladpapier / accentueerstift en noteer in de kantlijn zo precies mogelijk wat je idee van de bijbehorende periode of het bijbehorende jaartal is per gebeurtenis van het Nederlandse bedrijf Philips.

1p **44** populisme

Wie goed leest, haalt dit begrip zo uit de bijgeleverde omschrijving. "… wat het volk wil horen" verwijst naar het begrip populisme. (Volk = populus in het Latijn).

1p **45** **D**
De afgebeelde zeug (de EU) kijkt nogal benauwd, want al haar tepels zijn bezet en nog komen er biggen (nieuwe eventuele EU-lidstaten) aanrennen. Hierdoor vallen meteen twee antwoorden af, A en B, want die omschrijven dat een uitbreiding van de EU goed is. Niet goed voor de EU staat in C en D, waarvan alleen D overblijft, want C spreekt over verzet tegen uitbreiding, maar daarvan is op de tekening niets te zien.

1p **46** **A**
Ook hier een politieke prent met een mening over de Baltische staten. Die staan half afgebeeld achter een karton met een stoere afbeelding van een NAVO-tank waarvoor een Russische beer staat. Dat de Baltische staten zich niet veilig voelen, is hier al te zien. Dus vallen de keuzes C en D af. Antwoord B valt vervolgens af, want de prent laat geen bedreiging door de NAVO zien. A is dus het juiste antwoord.

© ThiemeMeulenhoff

1p **47** **C**
De herinnering aan de hit 'De Bom' komt uit de jaren van de Koude Oorlog, toen de atoombewapening over-en-weer heel erg dreigend was. Het antwoord is C, want A en B zijn te vroeg en D is te laat voor deze periode.

2p **48** Eerst 4, dan 2, daarna 5, vervolgens 1 en ten slotte 3.

Opmerking: als door het weglaten van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, wordt

1 scorepunt toegekend.

Als laatste weer een volgordevraag, dit keer over het wel en wee van de stad Straatsburg. Je moet weer goed lezen om de aanwijzingen voor een juiste datering te vinden. Van de Duitse keizer (4) ga je naar de Vrede van Versailles na de Eerste Wereldoorlog (2) naar de Tweede Wereldoorlog (5) en dan via de EGKS (1) naar de Europese Unie (3). Het is bij een volgordevraag dus niet altijd noodzakelijk dat je de precieze jaartallen kent, maar het is wel handig.

© ThiemeMeulenhoff

Examen 2019-II

Meerkeuzevragen
Schrijf alleen de hoofdletter van het goede antwoord op.

HISTORISCH OVERZICHT EN STAATSINRICHTING VANAF 1848

Nederland (1848-1914)

bron 1 De vrouw van koning Willem II schrijft in een brief:

Willem heeft de opdracht gegeven voor een grondwetswijziging. Deze opdracht heeft de steun van het volk en is precies op het juiste moment gegeven. Daarom is de onrust afgenomen.

Gebruik bron 1.

1p **1** In welk jaar heeft koning Willem II de opdracht uit de bron gegeven?

Gebruik nogmaals bron 1.

1p **2** De vrouw van koning Willem II geeft hem een compliment. Zij doet net alsof hij uit zichzelf het initiatief genomen heeft om de grondwet te wijzigen.
Een historica is het **oneens** met het compliment. Zij vindt dat Willem II gedwongen werd om de grondwet te wijzigen.
→ Geef een argument waarom volgens de historica Willem II gedwongen werd om de grondwet te wijzigen.

1p **3** In 1849 overleed koning Willem II. Zijn zoon was het niet eens met de inhoud van de nieuwe Grondwet die zijn vader had laten opstellen.
Daarom twijfelde hij of hij zijn vader wel wilde opvolgen als koning.
→ Geef een **politieke** reden voor zijn twijfel.

1p **4** In 1887 werd op verzoek van de Tweede Kamer een groot onderzoek gedaan naar de 'sociale kwestie'. Hierbij maakte de Tweede Kamer gebruik van een recht.
Welk recht wordt bedoeld?
A het recht van amendement
B het recht van budget
C het recht van enquête
D het recht van initiatief

1p **5** In 1874 werd het Kinderwetje van Van Houten aangenomen in de Tweede Kamer. Ook liberale Kamerleden hadden vóór de wet gestemd. Dat is opmerkelijk, omdat dit niet past bij de politieke opvattingen van liberalen over de rol van de overheid, bijvoorbeeld bij de invoering van sociale wetten.
→ Welke rol moest de overheid volgens veel liberalen spelen?

2p **6** Tussen 1850 en 1920 werden, naast het Kinderwetje, nog verschillende andere sociale wetten aangenomen en ingevoerd.
→ Noem **twee** voorbeelden van deze sociale wetten.

bron 2 Drie uitspraken over een grondwetswijziging rond 1888:

uitspraak 1
De grote opkomst bij de verkiezingen bewijst dat de nieuwe grondwet op prijs wordt gesteld.

uitspraak 2
De wetsontwerpen voor de nieuwe grondwet worden u nu aangeboden. Ik hoop en vertrouw erop dat u als parlement vóór deze belangrijke vernieuwing stemt.

uitspraak 3
Wij vinden dat meer mensen stemrecht moeten krijgen. Wij gaan daarom een voorstel maken voor de herziening van de grondwet.

Gebruik bron 2.

1p **7** Een grondwetswijziging kent verschillende fases. De uitspraken uit de bron passen bij die fases.
→ Zet de uitspraken in de juiste volgorde, van de eerste fase naar de laatste fase.
Doe het zo:
Eerst …, dan … en ten slotte … (vul nummers in).

Gebruik nogmaals bron 2.

1p **8** De uitspraken gaan over een verandering in de grondwet.
→ Welke verandering wordt bedoeld?

bron 3 Een deel van een sprookje met dieren waarin een spin aan een bij uitlegt wat mensen zijn (1890):

De bij en de spin keken door het keukenraam naar binnen. De mens nam een hap eten. Plotseling stond de mens op en sloeg naar het kromgebogen wezen dat het eten had gebracht. Het wezen boog nog dieper voor de mens.
'Wie is dat, die zo laf bukt voor de mens?', vroeg de bij.
'Dat is nou de vrouw', zei de spin.
'Nou,' zei de bij, 'dat is dan echt een laf wezen.'
'Dat is niet háár schuld!' riep de spin. 'Godsdienst, wetten en traditie hebben haar eeuwen verteld dat het zo hoort. Zij heeft deze onzin al die tijd geloofd.'

Gebruik bron 3.

1p **9** De mening van de spin hoort bij een politiek-maatschappelijke stroming.
→ Wat is de naam van deze stroming?

bron 4 **Hieronder staan drie uitspraken van politiek leiders in Nederland tussen 1848 en 1900:**

uitspraak 1
De strijd voor vrijheid is verplicht geworden. Niet door de mensen alle macht te geven, zoals de strijders in de Franse Revolutie. Maar wél door mensen te laten beseffen dat de hoogste macht van God en de Bijbel komt.

uitspraak 2
Het ideaal van de internationale arbeider houdt in dat wij over de hele wereld vrienden hebben. Er is aanhang voor onze groeiende organisatie en voor enthousiaste arbeiders die ons saaie landje nieuw leven inblazen.

uitspraak 3
Als het moet, zal ik minister worden, zodat we een nieuwe grondwet met meer klassieke grondrechten aan de koning kunnen voorleggen.

Gebruik bron 4.

2p **10** Geef per uitspraak aan door welke politiek leider die is gedaan.
Doe het zo:
Uitspraak 1 is gedaan door … (noem naam).
(enzovoort tot en met uitspraak 3)

De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

bron 5 **Een tekening met als titel: *De heldhaftigheid van Duitsers* (1914):**

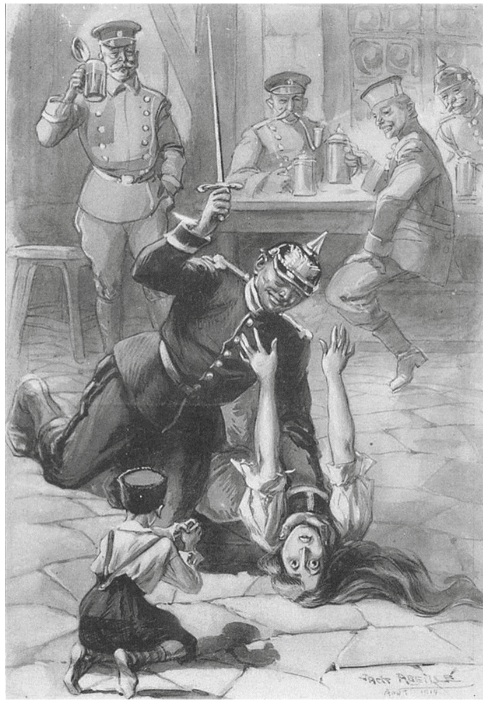

Gebruik bron 5.

2p **11** De bron is in 1914 gebruikt als propaganda tegen de Duitsers.
→ Leg uit dat de bron als propaganda werd gebruikt.
Doe dit door:
– eerst de propagandaboodschap te noemen,
– en daarna met een onderdeel uit de bron deze boodschap toe te lichten.

bron 6 **Hieronder staan vier kaarten van Europa:**

kaart 1

kaart 2

kaart 3

kaart 4

Gebruik bron 6.

1p **12** Op welke kaart zijn de belangrijkste landen van het bondgenootschap van de Centralen donker gekleurd?
A op kaart 1
B op kaart 2
C op kaart 3
D op kaart 4

bron 7 **Uit een Nederlandse krant (1915):**

Een journalist van onze krant heeft enige tijd geleden een artikel geschreven waarin stond: 'In het centrum van Europa bevinden zich gewetenloze en schurkachtige regeringen die deze oorlog veroorzaakt hebben.'
De Nederlandse regering diende een aanklacht tegen hem in. Vandaag moest hij voor de rechter verschijnen. Onze journalist werd door de rechter vrijgesproken.

Gebruik bron 7.

1p **13** De Nederlandse regering wilde niet dat dit soort artikelen tijdens de Eerste Wereldoorlog werden gepubliceerd. Daarom werd de hoofdredacteur van de krant aangeklaagd.
→ Welke **politieke** reden had de Nederlandse regering om bezwaar te maken tegen dit soort artikelen?

Gebruik nogmaals bron 7.

1p **14** Welke begrippen horen bij de bron?
A nationalisme + recht op werk
B nationalisme + rechtsstaat
C vrijheid van drukpers + recht op werk
D vrijheid van drukpers + rechtsstaat

bron 8 **Uit een Nederlands geschiedenisboek over een gebeurtenis aan het einde van de Eerste Wereldoorlog:**

Overal waren volken ongelukkig als gevolg van de Eerste Wereldoorlog. Toen zijn ook in óns goede land mannen opgestaan, socialisten, die onze koningin wilden verjagen! Ze zeiden dat onze arbeiders geen koningin meer wilden! Maar dat was helemaal niet waar. De arbeiders schreeuwden, met tranen in hun ogen: 'Oranje boven! Leve de koningin!' De zielige poging van de mannen die zelf de baas wilden spelen in het land, was helemaal mislukt.

Gebruik bron 8.

1p **15** Het geschiedenisboek beschrijft een bepaalde gebeurtenis in Nederland.
→ Welke gebeurtenis wordt bedoeld?

bron 9 **Uit een tijdschrift voor mannen:**

Na de Eerste Wereldoorlog veranderden de Engelse en Amerikaanse vrouwen sterk van uiterlijk: kort haar, kortere rokken en heel wat krachtiger dan in grootmoeders tijd. En dat de vrouwen nu opkomen voor hun rechten en onafhankelijk worden, dat is hun goed recht. Zeker nadat de mannen naar het front moeten. Zij weten door hun veranderde rol tijdens de Eerste Wereldoorlog van aanpakken, als het moet!

Gebruik bron 9.

1p **16** De schrijver vindt het terecht dat Engelse en Amerikaanse vrouwen hun onafhankelijkheid laten zien na de Eerste Wereldoorlog.
→ Geef het **historisch** argument dat te maken heeft met de rol van vrouwen tijdens de Eerste Wereldoorlog, waarmee de schrijver zijn mening ondersteunt.

Het Interbellum (1918-1939)

bron 10 **Een kaart van Duitsland uit de periode 1919-1939:**

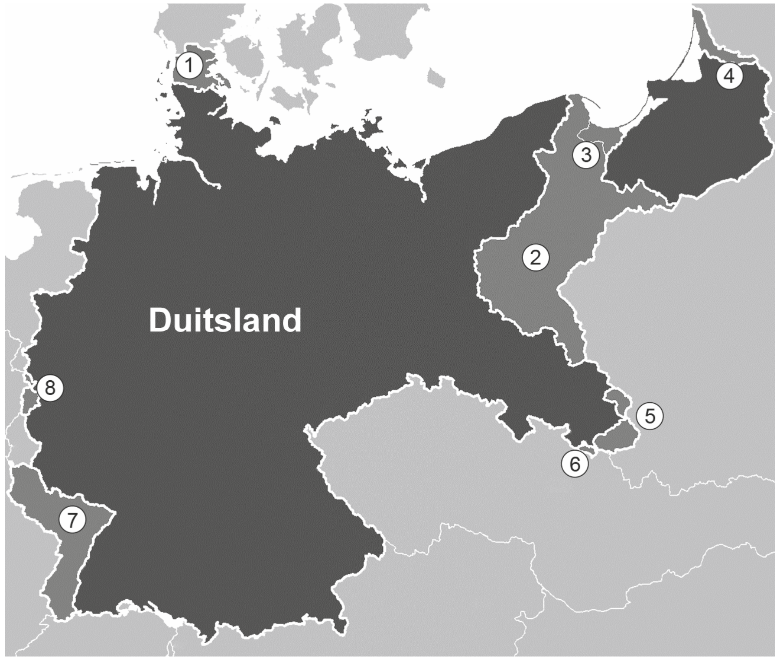

Gebruik bron 10.

1p **17** Welke gebieden worden aangegeven met de nummers 1 tot en met 8?
Dat zijn gebieden die Duitsland
A heeft veroverd in de periode 1933-1939.
B heeft veroverd tijdens de Eerste Wereldoorlog.
C moest afstaan door het Verdrag van Versailles.
D moest afstaan tijdens de Eerste Wereldoorlog.

1p **18** Tussen 1920 en 1930 pleegde Hitler een staatsgreep. Dat was onder andere een gevolg van de slechte economische situatie die op dat moment voor veel onrust zorgde. De staatsgreep mislukte.

In welk jaar vond deze staatsgreep plaats? En welke omschrijving van de economische situatie past bij dat jaar?

	jaar	economische situatie
A	1923	inflatie in Duitsland
B	1923	wereldwijde economische crisis
C	1926	inflatie in Duitsland
D	1926	wereldwijde economische crisis
E	1929	inflatie in Duitsland
F	1929	wereldwijde economische crisis

2p **19** Hieronder staan vier uitspraken die te maken hebben met Duitsland:
1 Duitsland leent geld van de Verenigde Staten om de economie op gang te helpen.
2 Duitsland mag geen lid van de Volkenbond worden.
3 Duitsland wordt opgedeeld in vier bezettingszones.
4 Duitsland zet de herstelbetalingen stop om de economie op gang te helpen.
→ Geef per uitspraak aan of die **wel** of **niet** een direct gevolg was van het Dawesplan.
Doe het zo:
Uitspraak 1 was … (kies uit: wel / niet) een direct gevolg van het Dawesplan.
(enzovoort tot en met 4)

1p **20** Welke organisatie van de nazi's had in de periode 1921-1933 als belangrijkste opdracht partijbijeenkomsten te bewaken en politieke tegenstanders te bedreigen?
A Gestapo
B NSDAP
C SA
D SS

2p **21** Noem één **overeenkomst** en één **verschil** tussen het fascisme in Italië en het nationaal-socialisme in Duitsland in de periode 1925-1935.
Doe het zo:
Overeenkomst tussen het fascisme en het nationaal-socialisme: …
Verschil: het fascisme …, maar het nationaal-socialisme …

1p **22** Direct na de machtsovername van de nazi's in Duitsland werden grote aantallen politieke tegenstanders, vooral communisten en socialisten, opgepakt. Zij werden in speciaal daarvoor opgerichte gevangenissen opgesloten. Daar werden zij mishandeld en moesten zij dwangarbeid verrichten. Veel gevangenen overleefden dat niet.
→ Welke naam wordt voor dit soort speciale gevangenissen gebruikt?

bron 11 **Een schilderij (1937):**

Gebruik bron 11.
2p **23** Het schilderij is door de nazi's gebruikt als propaganda.
→ Leg uit dat het schilderij als propaganda kan worden gebruikt.
Doe dit door:
– eerst de propagandaboodschap te noemen,
– en daarna met een onderdeel uit het schilderij deze boodschap toe te lichten.

Door de tijd heen

2p **24** Hieronder staan vijf gebeurtenissen die te maken hebben met Duitsland in de periode 1918-1939:
1 De Conferentie van München vindt plaats.
2 Duitsland en de Sovjet-Unie sluiten een niet-aanvalsverdrag.
3 Duitsland raakt door de Beurskrach onmiddellijk in zware economische problemen.
4 Duitsland valt Polen binnen.
5 Duitsland wordt lid van de Volkenbond.
→ Zet de gebeurtenissen in de juiste volgorde, van vroeger naar later.
Doe het zo:
Eerst …, dan …, daarna …, vervolgens … en ten slotte … (vul nummers in).

De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)

bron 12 **Een poster van een film over een historische gebeurtenis:**

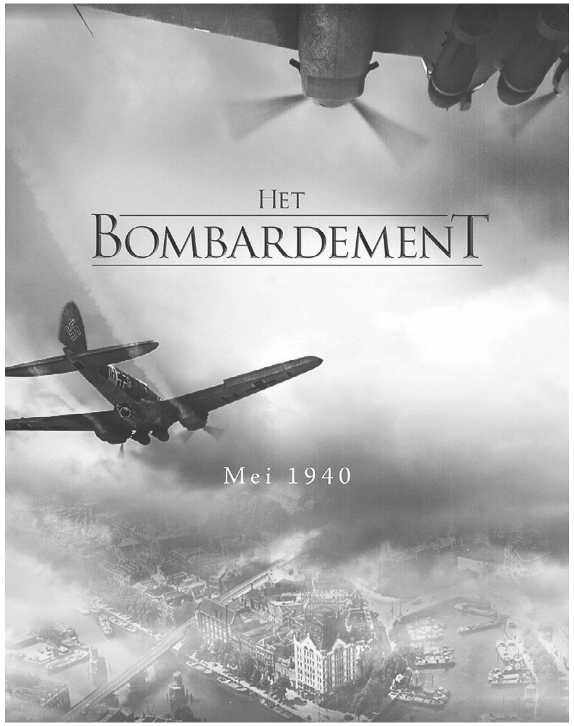

Gebruik bron 12.
2p **25** Leg uit dat dit bombardement leidde tot de capitulatie van Nederland.
Doe dit door:
– eerst aan te geven welke stad gebombardeerd werd,
– en daarna een reden te geven waarom de Nederlandse legerleiding besloot te capituleren.

1p **26** Een bewering: De Duitse inval in Nederland is een voorbeeld van een Blitzkrieg.
→ Geef één argument waaruit blijkt dat de bewering juist is.

bron 13 Uit een boek over de Tweede Wereldoorlog:

Al snel na de Nederlandse capitulatie kwamen Duitse officieren bij Nederlandse scheepswerven en vliegtuigbouwers langs. De Duitsers hadden schepen en vliegtuigen nodig. De directeuren van deze bedrijven moesten toen kiezen of ze hun producten gingen verkopen aan de Duitsers, of dat ze dit moesten weigeren. Weigeren betekende waarschijnlijk dat hun bedrijven door de Duitsers zouden worden overgenomen. Veel directeuren kozen voor het behoud van hun eigen bedrijf.

Gebruik bron 13.

1p **27** Iemand beweert dat veel van deze directeuren collaborateurs waren.
→ Geef één argument voor deze bewering.

bron 14 Een uitspraak tijdens de Tweede Wereldoorlog (1941):

Vandaag werd de Sovjet-Unie aangevallen. Daarom zullen wij Nederlanders, nu de omstandigheden ons daartoe dwingen, samen vechten met de bevolking van de Sovjet-Unie. Wij zullen dit doen, ook al zijn we het in veel opzichten niet met de Sovjet-Unie eens. We moeten samen zien te winnen.

Gebruik bron 14.

1p **28** Hieronder staan drie namen van personen:
A koningin Wilhelmina
B Mussert
C Troelstra

Drie tegenstanders:
1 de communisten aan het oostfront
2 de Duitsers in Europa
3 de Japanners in Azië
→ Wie heeft de uitspraak uit de bron gedaan? En tegen welke tegenstander moest worden gevochten?
Doe het zo:
De uitspraak is van … (vul letter in), om te vechten tegen … (vul nummer in).

Gebruik nogmaals bron 14.

2p **29** De Nederlandse regering in ballingschap wilde eigenlijk niet met de Sovjet-Unie samenwerken. Toch gebeurde dat via een bondgenootschap wél.
→ Noem de naam van het bondgenootschap.
→ Geef daarna een **politieke** reden waarom de Nederlandse regering eigenlijk niet met de Sovjet-Unie wilde samenwerken.
Doe het zo:
Naam van het bondgenootschap: …
De Nederlandse regering wilde eigenlijk niet samenwerken met de Sovjet-Unie, omdat …

1p **30** Soekarno weigerde in Indonesië met de Nederlandse regering samen te werken, maar hij was vanaf 1942 wel bereid om met de Japanse bezetter samen te werken.
→ Noem een **politieke** reden waarom Soekarno wél met de Japanse bezetter wilde samenwerken.

bron 15 Uit een artikel in een tijdschrift:

Alida de Jong werd in 1937 gekozen als lid van de Tweede Kamer. Na 10 mei 1940 kwam deze Kamer niet meer bij elkaar. Van een familielid kreeg ze op 14 mei het aanbod om te vluchten naar Engeland. Dat heeft ze geweigerd. Omdat ze Joods was werd ze in november uit de gemeenteraad van Amsterdam gezet. In 1943 werd Alida tijdens een razzia opgepakt en naar Westerbork afgevoerd.

Gebruik bron 15.

2p **31** Een bewering: tijdens de Duitse bezetting van Nederland was er geen sprake meer van een parlementaire democratie en ook niet van een rechtsstaat.
→ Geef met behulp van de bron **twee verschillende** argumenten waaruit blijkt dat deze bewering juist is.

bron 16 Een kaart over een gebeurtenis tijdens de Tweede Wereldoorlog:

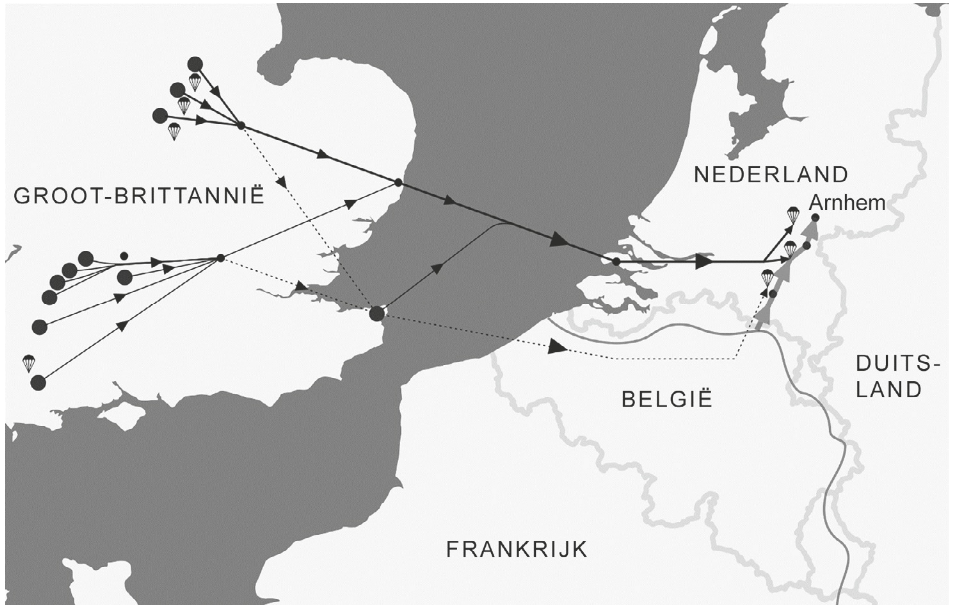

Gebruik bron 16.

1p **32** Welke titel past bij deze kaart?
A D-Day
B Operatie Market Garden
C Slag om Engeland
D Spoorwegstaking

bron 17 **Een poster van het Nederlandse verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog:**

Toelichting
Op de poster staat: Nederlanders! Ziet u de ondergang van Duitsland? In het midden staat: Berlijn.

Gebruik bron 17.

1p **33** Iemand beweert dat deze poster de militaire situatie in 1945 laat zien.
→ Noem een onderdeel uit de bron waaruit blijkt dat deze bewering juist is.

2p **34** Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden honderdduizenden mensen gedwongen naar Duitsland vervoerd. Een groot deel van deze mensen was Joods.
→ Noem **twee andere** groepen mensen die gedwongen vanuit Nederland naar Duitsland werden vervoerd.

Europa en de wereld (1945-1989)

bron 18 **De voorkant van een boekje (1948):**

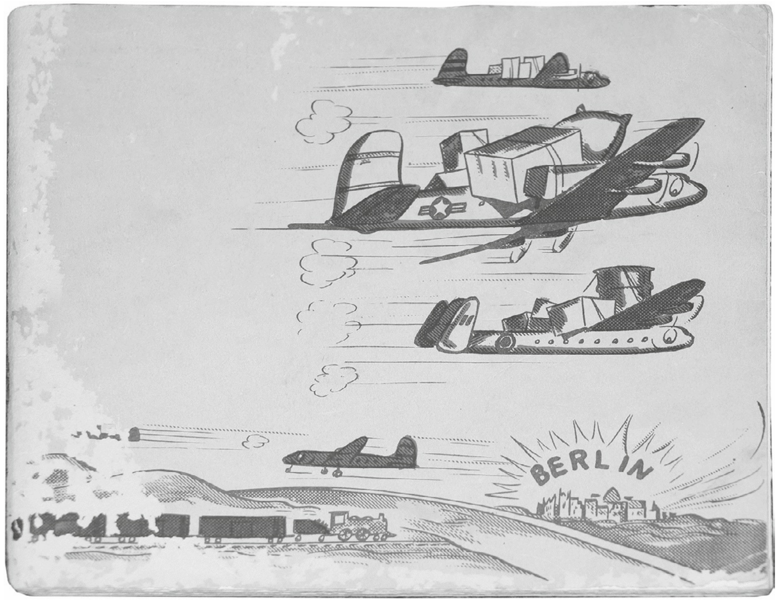

Toelichting
In de bron staat Berlin (= Berlijn).

Gebruik bron 18.

1p **35** Naar aanleiding van welke historische gebeurtenis is het boekje gemaakt?

1p **36** In 1954 had Hongarije een heel goed nationaal voetbalelftal. De spelers werden de 'Magische Hongaren' genoemd. Maar door een historische gebeurtenis in 1956 konden enkele spelers niet meer in het Hongaarse elftal spelen.
→ Welke historische gebeurtenis wordt bedoeld?

bron 19 **Een krantenkop uit 1962:**

"Sovjet-Unie niet hals over kop in oorlog"

CHROESJTSOV: "OVERLEG NODIG VOOR HET TE LAAT IS"

Enkele schepen van Russen tegengehouden?

Gebruik bron 19.

1p **37** Over welke gebeurtenis gaat de bron?

bron 20 **Uit een boek over de muziek van The Beatles:**

De muziek van de Engelse popgroep The Beatles, uit de zestiger jaren, komt eigenlijk van de andere kant van de oceaan. Net als de glimmende jukeboxen, de grote, luxe koelkasten, de spijkerbroeken en natuurlijk de rock-'n-roll van Elvis Presley. Bij de muziek horen de langere haren van de jongens en de korte minirokjes van de meisjes.

Gebruik bron 20.

1p **38** Hieronder staan vijf begrippen:

1 amerikanisering
2 emigratie
3 invloedssferen
4 jongerencultuur
5 multiculturele samenleving

→ Welke **twee** begrippen horen bij de bron? Schrijf alleen de nummers op.

bron 21 **Een prent over de Koude Oorlog:**

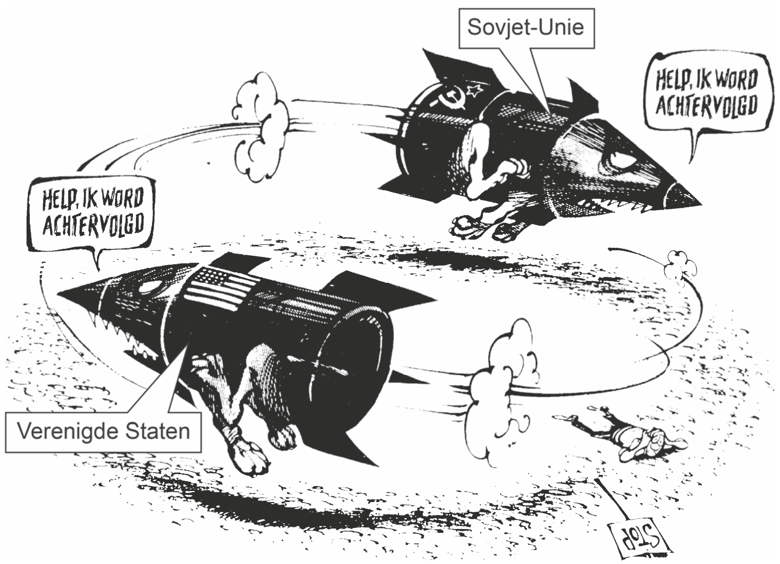

Toelichting
In de tekstballonnen staat: Help, ik word achtervolgd.
Op het bordje op de grond naast de liggende man staat: Stop.

Gebruik bron 21.

1p **39** Welke beschrijving hoort bij de prent?

A Door de afnemende wapenwedloop ontstond de Koude Oorlog.
B Door de bestaande vijandbeelden ontstond een wapenwedloop die niet te stoppen was.
C Door de nieuwe vijandbeelden kwam er een einde aan de wapenwedloop.
D Door de toenemende wapenwedloop kwam er een einde aan de Koude Oorlog.

1p **40** Hieronder staan vier doelstellingen:

1 herverdeling van huishoudelijke taken
2 invoering van vrouwenkiesrecht
3 legalisering van abortus
4 toelating van meisjes tot het basisonderwijs

Welke doelstellingen horen bij Tweede Feministische Golf?

A 1 en 2
B 1 en 3
C 1 en 4
D 2 en 3
E 2 en 4
F 3 en 4

1p **41** In 1971 dienden enkele Kamerleden een wetsvoorstel in om de minimumleeftijd voor het actief kiesrecht te verlagen van 21 naar 18 jaar.
Van welk recht maakten de Kamerleden gebruik? En bij welke ontwikkeling past het voorstel?

	het recht van	het past bij
A	initiatief	de secularisatie van de samenleving
B	initiatief	toenemende democratisering
C	interpellatie	de secularisatie van de samenleving
D	interpellatie	toenemende democratisering

bron 22 **Een foto:**

Gebruik bron 22.

1p **42** In welk jaar vond de gebeurtenis op de foto plaats?
A in 1961
B in 1969
C in 1989
D in 1991

Door de tijd heen

bron 23 **Twee versies van een couplet uit het volkslied van de Sovjet-Unie:**

Versie 1 (1935):
Door de stormen scheen de zon van de vrijheid voor ons En de grote Lenin heeft ons pad verlicht, Stalin heeft ons opgevoed, tot vreugde van het volk Ons geïnspireerd tot arbeid en weldaden.

Versie 2 (1977):
Door de onweersbuien heen, scheen ons de zon der vrijheid toe, En de grote Lenin heeft ons de weg getoond: Voor de goede zaak heeft hij de volkeren doen opstaan, Tot arbeid en heldendaden heeft hij ons geïnspireerd!

Gebruik bron 23.

2p **43** In de tweede versie van het volkslied wordt Stalin niet meer genoemd.
→ Geef een politieke reden waarom Stalin **niet** meer genoemd wordt.
→ Geef ook een politieke reden waarom Lenin in **beide** versies van het volkslied **wél** genoemd wordt.

1p **44** Hieronder staan vier gebeurtenissen die te maken hebben met de geschiedenis van Indonesië:
1 De Eerste Politionele Actie begint.
2 De Nederlandse regering tekent de soevereiniteitsoverdracht.
3 Japan bezet Indonesië.
4 Soekarno roept de onafhankelijke Republiek Indonesië uit.
→ Zet deze gebeurtenissen in de juiste volgorde, van vroeger naar later.
Doe het zo:
Eerst …, dan …, vervolgens ... en ten slotte … (vul nummers in).

1p **45** Hieronder staan gebeurtenissen die te maken hebben met verschillende manieren waarop bepaalde landen worden bestuurd:
1 De tsaar wordt afgezet en het land wordt een republiek.
2 Hitler wint de verkiezingen en schaft de democratie af.
3 Praagse burgers demonstreren en eisen democratische rechten.
4 Soekarno wordt de eerste president van zijn land.
→ Zet deze gebeurtenissen in de juiste volgorde, van vroeger naar later.
Doe het zo:
Eerst …, dan …, vervolgens … en ten slotte … (vul nummers in).

bron 24 **Een kaart van Europa met vier nummers:**

Gebruik bron 24.

2p **46** Hieronder staan drie van de gebeurtenissen uit de vorige vraag nog een keer:
a De tsaar wordt afgezet en het land wordt een republiek.
b Hitler wint de verkiezingen en schaft de democratie af.
c Praagse burgers demonstreren en eisen democratische rechten.
→ Waar hebben deze gebeurtenissen plaatsgevonden? Schrijf per gebeurtenis een nummer op uit de bron. **Let op!** Er blijft één nummer over.
Doe het zo:
Gebeurtenis a vond plaats in … (schrijf nummer op).
(enzovoort tot en met gebeurtenis c)

1p **47** Stel: je vindt op internet het onderstaande rijtje met jaartallen en grondwetswijzigingen. Welke combinatie van jaartal en grondwetswijziging is juist?

	jaartal	invoering van
A	1848	het algemeen kiesrecht
B	1848	het recht op onderwijs
C	1917	het districtenstelsel
D	1917	het passief vrouwenkiesrecht
E	1983	het recht op vrije meningsuiting
F	1983	het stelsel van evenredige vertegenwoordiging

De nieuwe wereldorde (vanaf 1990)

bron 25 **Een spotprent (1990):**

Toelichting
Op de beer staat: USSR (= Sovjet-Unie).

Gebruik bron 25.

1p **48** Welke gebeurtenis is te herkennen in de spotprent?
A De Koude Oorlog bereikt een hoogtepunt.
B De NAVO wordt uitgebreid met nieuwe landen.
C De Sovjet-Unie verlaat het Warschaupact.
D Het Oostblok begint uit elkaar te vallen.

bron 26 **Een uitspraak van een Nederlandse politicus (2002):**

We willen het land teruggeven aan de mensen. Daarbij hebben wij niets te verwachten van de huidige politici. De mensen in Nederland zien de verloedering om zich heen grijpen. En de politieke partijen doen niets! Wij willen dat veranderen.

Gebruik bron 26.

2p **49** De politicus hoort bij een politieke beweging die in Nederland rond 2000 opkwam.
→ Welke politicus deed deze uitspraak en bij welke politieke beweging hoorde hij?
Doe het zo:
politicus: ...
politieke beweging: ...

1p **50** Criminaliteit en milieuvervuiling zijn maatschappelijke problemen.
Zijn dit problemen die **wel** of **niet** binnen de Europese Unie besproken worden?

	criminaliteit	**milieuvervuiling**
A	niet, want criminaliteit gaat over het overtreden van landelijke wetten	niet, want vervuiling is alleen landelijk goed aan te pakken
B	niet, want criminaliteit gaat over het overtreden van landelijke wetten	wel, want vervuiling houdt niet op bij de grens
C	wel, want criminaliteit houdt niet op bij de grens	niet, want vervuiling is alleen landelijk goed aan te pakken
D	wel, want criminaliteit houdt niet op bij de grens	wel, want vervuiling houdt niet op bij de grens

Uitwerkingen bij examen 2019-II

Antwoorden en antwoordsuggesties zijn overgenomen uit het officiële correctievoorschrift, met daaronder cursief nadere uitleg of commentaar door de Examenbundelauteurs.

1p **1** 1848

In de bron is sprake van een "opdracht … voor een grondwetswijziging" en dat deze "op het juiste moment kwam" en ervoor zorgde dat de "onrust af" is genomen. Er is dus zonder twijfel sprake van het (revolutie)jaar 1848.

1p **2** Uit het antwoord moet blijken dat volgens de historica koning Willem II door de uitbraak van revoluties / door de onrust in andere Europese landen gedwongen werd om akkoord te gaan met de grondwetswijziging.

In de bron spreekt de vrouw van koning Willem II zelf ook al over "onrust". Inderdaad heeft de historica gelijk dat het deze onrust was die de koning weinig andere opties liet dan akkoord te gaan met voorstellen voor een ingrijpende grondwetswijziging.

1p **3** Uit het antwoord moet blijken dat in de nieuwe Grondwet (van 1848) de macht van de koning beperkt werd (of een voorbeeld daarvan) (en dat wilde hij niet).

Dit is inderdaad de politieke – maar evengoed ook persoonlijke – reden waarom de kroonprins (de latere Willem III) niet veel trek had in het koningschap van het Koninkrijk der Nederlanden. De macht van de koning was door de nieuwe grondwet, met daarin opgenomen de ministeriële verantwoordelijkheid en de onschendbaarheid van de koning, behoorlijk afgenomen.

1p **4** **C**
Dit is eenvoudig leerwerk. De verwijzing in de vraag naar de 'sociale kwestie' verwijst naar het grote parlementaire onderzoek naar de arbeidsomstandigheden in Nederland. Dat onderzoek ging niet uit van de regering, maar kwam tot stand dankzij het recht van enquête van het parlement, antwoord C.

1p **5** Uit het antwoord moet blijken dat liberalen een zo klein mogelijke rol van de overheid willen (terwijl sociale wetten juist meer overheidsbemoeienis inhouden).

Dat er liberalen waren die vóór het kinderwetje van Van Houten stemden, gaf aan hoeveel indruk de uitkomsten van de Arbeidsenquête maakten. Zoveel zelfs, dat sommige liberalen hun liberale principe van zo weinig mogelijk overheidsbemoeienis met de economie op dit punt loslieten.

2p **6** Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (twee van de volgende):
- de Armenwet
- de Ongevallenwet
- de Woningwet
- de Leerplichtwet
- de Arbeidswet

per juist antwoord 1p

© ThiemeMeulenhoff

1p **7** Eerst 3, dan 2 en ten slotte 1.
Opmerking: er is maar één juiste volgorde.

Een grondwetswijziging, dus ook die rond 1888, komt niet zomaar tot stand. Voor een grondwetswijziging moet een tweederdemeerderheid zijn in het parlement. Vervolgens moeten er verkiezingen worden gehouden en het nieuwe parlement moet nogmaals met een tweederdemeerderheid akkoord gaan met de grondwetswijziging. De enig juiste volgorde is daarom 3-2-1.

1p **8** Uit het antwoord moet blijken dat het gaat over de uitbreiding van het kiesrecht (of een voorbeeld daarvan) / het Caoutchoucartikel.

Dit is leerwerk, want in de grondwetsherziening van 1887 ging het inderdaad om het uitbreiden of 'oprekken' (caoutchouc = rubber) van de voorwaarden waaraan een burger moest voldoen om het kiesrecht te kunnen krijgen. Gevolg was de nieuwe Kieswet (1896), die inderdaad meer mannen de kans gaf om te gaan stemmen.

1p **9** Feminisme
Opmerking: voor een omschrijving van feminisme mag geen scorepunt worden toegekend.

2p **10** Voorbeelden van juiste antwoorden zijn:
Uitspraak 1 is gedaan door (Abraham) Kuyper / (Guillaume / Willem) Groen van Prinsterer.
Uitspraak 2 is gedaan door (Pieter Jelles) Troelstra / (Ferdinand) Domela Nieuwenhuis.
Uitspraak 3 is gedaan door (Johan) Thorbecke / (Cort) van der Linden.

indien drie antwoorden juist 2
indien twee antwoorden juist 1
indien minder dan twee antwoorden juist 0

De drie uitspraken van politici in de bron verraden de levensbeschouwelijke en/of politieke achtergrond waarbinnen deze uitspraken het best passen. Bij elke politieke stroming – de protestants-christelijke (1), de sociaaldemocratische (2) en de liberale (3) – is er dan nog een vrije keuze uit twee politieke voormannen.

2p **11** 2 Voorbeeld van een juist antwoord is:
- De propagandaboodschap is dat de Duitse soldaten genadeloos en wreed zijn / zich schandelijk gedragen / onschuldige mensen doden 1p
- want een Duitse soldaat valt een vrouw aan / op de achtergrond zijn soldaten instemmend aan het toekijken / in de titel is het woord 'heldhaftigheid' ironisch / sarcastisch bedoeld 1p

Opmerking: alleen als na het noemen van een juiste propagandaboodschap gericht tegen Duitsland een juist, bijpassend onderdeel uit de bron volgt, wordt het tweede scorepunt toegekend.

De getekende bron spreekt voor zich: een grote Duitse soldaat valt met een levensgroot zwaard een kleine vrouw-met-kind aan. Dat vindt iedereen wreed, barbaars enz. en zeker niet 'heldhaftig'.

1p **12** **C**
Voor deze vraag is enige kaartkennis nodig en het uit elkaar kunnen houden van Centralen en Geallieerden. Het is bij de voorbereiding op het examen dus belangrijk om historische kaarten te bestuderen. Geallieerde landen zijn afgebeeld op de kaartjes 1 en 4, dus die vallen af. Op kaartje 2 staat Griekenland als een van de Centralen aangegeven in plaats van het Turkse Rijk, dus blijft alleen kaartje 3 over: antwoord C.

© ThiemeMeulenhoff

1p **13** Uit het antwoord moet blijken dat het artikel de neutraliteit van Nederland kon aantasten.

Nederland was toen al een rechtsstaat, met zowel vrijheid van meningsuiting als vrijheid van drukpers. Het ging de regering in dit geval om het mogelijk in gevaar komen van de neutraliteit van Nederland en daarmee de dreiging dat Nederland betrokken zou worden in de oorlog.

1p **14** **D**
In de bron gaat het nergens over Nederlands nationalisme. Dus vallen de eerste twee keuzes af. Erna is er de keuze tussen 'recht op werk' en 'rechtsstaat'. D blijft dan als logische keuze over, omdat het in de bron gaat over rechtspraak.

1p **15** Uit het antwoord moet blijken dat het hier gaat om de (mislukte) revolutiepoging van Troelstra (in november 1918).

De bron geeft geen andere mogelijkheid dan deze uit het correctiemodel, want er staat letterlijk "socialisten" die "onze koningin wilden verjagen". Dit gaat dus over de poging tot revolutie van Troelstra, de leider van de socialisten, tegen de vorstin Wilhelmina.

1p **16** Uit het antwoord moet blijken dat vrouwen tijdens de Eerste Wereldoorlog hadden laten zien dat zij net zo geschikt waren als mannen voor zogenaamde 'mannenberoepen' / dat zij het werk van mannen met succes hadden overgenomen.

Het historisch argument dat in de bron wordt aangehaald is "hun veranderde rol" in de Eerste Wereldoorlog. Die was dat vrouwen in de industrie de mannen vervingen.

1p **17** **C**
Deze vraag laat opnieuw zien dat gedegen kaartkennis in combinatie met leerwerk noodzakelijk is. Steunend op het laatste – en geholpen door de nummering in de kaart – kan maar een keuze de juiste zijn: C – over de gebieden die Duitsland bij het Verdrag van Versailles moest afstaan.

1p **18** **A**
Op grond van leerwerk weet je dat het om de staatsgreep van Hitler ging in 1923. Alleen moet dan nog gekozen worden uit twee mogelijke economische omstandigheden ten tijde van de staatsgreep. Dan valt B. 'wereldwijde economische crisis' af, want die begon pas na 1929. Antwoord A blijft dan over.

2p **19** Uitspraak 1 was wel een direct gevolg van het Dawesplan.
Uitspraak 2 was niet een direct gevolg van het Dawesplan.
Uitspraak 3 was niet een direct gevolg van het Dawesplan.
Uitspraak 4 was niet een direct gevolg van het Dawesplan.

indien vier antwoorden juist 2
indien drie antwoorden juist 1
indien minder dan drie antwoorden juist 0

Deze vraag gaat over de effecten van het financieel-economische Dawesplan (1924). Daarom vallen de uitspraken 2 en 3 meteen af, want die gaan over politieke afspraken gemaakt bij het Verdrag van Versailles (1919). Uitspraak 4 is, net als uitspraak 1, economisch en/of financieel, máár van 1923, dus van vóór het Dawesplan. Bovendien is uitspraak 4 een oorzaak voor het Dawesplan en niet een gevolg van dat plan.

1p **20** **C**
Leerwerk: SA staat voor Schutzabteilung = het partijleger van de NSDAP.

© ThiemeMeulenhoff

2p **21** Voorbeelden van juiste antwoorden zijn:
- Overeenkomst tussen het fascisme en het nationaalsocialisme (een van de volgende): − (extreem) nationalistisch − (extreem) rechts − antidemocratisch / antiparlementair − autoritair / dictatoriaal / één leider − persoonsverheerlijking − militaristisch / verheerlijken van geweld − totalitair − anticommunistisch / antisocialistisch / antiliberaal 1p
- Verschil: het fascisme is (in beginsel / aanvankelijk) niet / minder racistisch / antisemitisch, maar het nationaalsocialisme wél / het fascisme gaat uit van corporatisme, maar het nationaalsocialisme gaat minder / niet uit van corporatisme 1p

Opmerking: alleen als bij het verschil de juiste tegenstelling wordt aangegeven, wordt 1 scorepunt toegekend.

Het noemen van een overeenkomst tussen fascisme en nationaalsocialisme kan geen probleem zijn: er is veel keuze. Bij het noemen van een verschil tussen beide ismen moet voor 1 vol punt vooral bedacht worden dat er dan twee dingen moeten worden genoemd: bij de een dit wel, bijvoorbeeld antisemitisme, bij de ander dit(zelfde) niet of veel minder!

1p **22** Concentratiekampen

Opmerking: voor het noemen van vernietigingskampen mag geen scorepunt worden toegekend.

Het gaat bij deze vraag om vroege concentratiekampen, zoals het eerste concentratiekamp in Dachau (opgericht in 1933), op Duitse bodem, bestemd voor Duitse tegenstanders van Hitler. In álle kampen werd gemoord, maar de in de Tweede Wereldoorlog opgerichte 'vernietigingskampen' of 'dodenkampen' waren speciaal bedoeld om zo veel mogelijk mensen te vermoorden.

2p **23** Voorbeelden van juiste antwoorden zijn:
- De propagandaboodschap is dat Hitler een goede / inspirerende leider is / het is een romantisch schilderij waarin Hitlers optreden wordt geïdealiseerd in een klassieke / realistische stijl, 1p
- want het publiek kijkt / luistert (aandachtig) naar Hitler / Hitler straalt (door zijn pose) gezag / leiderschap uit. 1p

Opmerking: alleen als na het noemen van een juiste propagandaboodschap een juist, bijpassend onderdeel uit de bron volgt, wordt het tweede scorepunt toegekend.

Op het in zwart-wit gekopieerde schilderij van bron 11 kun je als het ware 'een speld horen vallen' tijdens de toespraak van de Führer. Voor het behalen van de volle 2 punten hoef je alleen maar te omschrijven wat je op het schilderij ziet. Zorg dat je antwoord uit meerdere zinnen bestaat en antwoord geeft op beide vragen. Dit soort open vragen worden op het examen vaak slechter gemaakt dan de gesloten vragen en dat is zeker niet omdat ze moeilijker zijn.

2p **24** Eerst 5, dan 3, daarna 1, vervolgens 2 en ten slotte 4.

Opmerking: als door het weglaten van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, wordt 1 scorepunt toegekend.

Een chronologie-/volgordevraag. Om die met goed gevolg en zonder gokken te maken, moet je kunnen terugvallen op degelijk leerwerk en een overzicht hebben van de Duitse geschiedenis in de twintigste eeuw. Het is daarbij niet nodig om de precieze jaartallen van de gebeurtenissen te kennen.

© ThiemeMeulenhoff

2p **25** Voorbeeld van een juist antwoord is:
- Rotterdam 1p
- Nederland moest capituleren door deze gebeurtenis, omdat dit bombardement de overmacht van het Duitse leger / de Duitse luchtmacht aantoonde / omdat er nog meer soortgelijke bombardementen dreigden te komen (waar Nederland zich niet tegen kon verdedigen) 1p

De bron toont de poster van de speelfilm 'Het bombardement'. Daarop staat ook nog "Mei 1940" en een Duitse bommenwerper die vliegt boven een grote havenstad. De keuze voor Rotterdam ligt dan voor de hand.

1p **26** Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (een van de volgende):
- Er was sprake van een verrassingsaanval.
- Er werd in korte tijd grondgebied veroverd.
- Tanks leidden de aanval (ondersteund door infanterie en vliegtuigen).
- Er werd gebruikgemaakt van parachutisten (achter het front).

Alle mogelijke antwoorden komen neer op een (deel)omschrijving van het begrip Blitzkrieg. Het goed leren van de verplichte begrippen levert veel punten op tijdens het examen.

1p **27** Uit het antwoord moet blijken dat veel van deze directeuren collaborateurs waren, omdat zij producten verkochten / diensten verleenden aan de Duitsers / de vijand / de Duitse oorlogvoering.

Collaboratie betekent 'samenwerken met de vijand'. Het gaat bij deze vraag om de bewering dat veel directeuren in de scheepsbouw collaborateurs waren van de Duitse bezetter – en niet om het gelijk of ongelijk van deze bewering! Daarom is het genoeg om met behulp van een van bovenstaande voorbeelden op te schrijven dat de directeuren samenwerkten met de Duitsers.

1p **28** De uitspraak is van a (= koningin Wilhelmina), om te vechten tegen 2 (= de Duitsers in Europa).
Opmerking: alleen als beide onderdelen juist zijn, wordt 1 scorepunt toegekend.

Hier moet een goede combinatie worden gemaakt, op grond van leerwerk en het goed lezen van de bron. Dan valt in het rijtje personen Troelstra meteen af, want de bron dateert van 1941. NSB-leider Mussert valt ook af, want de bron gaat over meevechten aan de kant van de Sovjet-Unie, dus tegen de Duitsers in Europa. Mussert was tegen het communisme en voor de Duitsers. Blijft over koningin Wilhelmina, antwoord a-2.

2p **29** Voorbeeld van een juist antwoord is:
- Naam van het bondgenootschap: de Geallieerden 1p
- De Nederlandse regering wilde eigenlijk niet samenwerken met de Sovjet-Unie, omdat (een van de volgende): 1p
  - de Sovjet-Unie communistisch was / Nederland kapitalistisch was.
  - de Sovjet-Unie een totalitaire dictatuur was / Nederland een parlementaire democratie / rechtsstaat was.
  - de Sovjet-Unie een wereldrevolutie nastreefde / Nederland geen wereldrevolutie nastreefde.
  - koningin Wilhelmina niets wilde weten van de moordenaars van de tsaar en zijn familie.

De vraag naar het bondgenootschap van de Geallieerden is zo eenvoudig dat je op moet passen er niet méér achter te zoeken, waardoor je niet op dit antwoord komt. Schrijf dus altijd een antwoord op. Geen antwoord levert sowieso nooit punten op.
Er zijn verder genoeg politieke redenen te bedenken waarom het Koninkrijk der Nederlanden niet met de Sovjet-Unie in zee wilde.

© ThiemeMeulenhoff

1p **30** Uit het antwoord moet blijken dat Soekarno van mening was dat Japan Indonesië kon helpen (een verregaande vorm van) zelfstandigheid te bereiken (iets wat Nederland niet wilde).

Soekarno bedacht als Indonesisch nationalist bij welk van de twee landen (Nederland of Japan) hij met zijn streven naar zelfstandigheid het meest had te halen. Dat was toen Japan, want dat had Nederlands-Indië / Indonesië bezet.

2p **31** Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (twee van de volgende):
- De Tweede Kamer kwam (tijdens de Tweede Wereldoorlog) niet meer bij elkaar.
- Een gemeenteraadslid werd ontslagen omdat ze Joods was.
- Er vonden razzia's plaats. / Joden werden naar Westerbork afgevoerd.

per juist antwoord 1

Bovenstaande feiten staan letterlijk in de bron. Door deze feiten te noemen, heb je genoeg argumenten om de bewering uit de vraag te bevestigen: dat er geen sprake was van een democratische rechtsstaat tijdens de Duitse bezetting.

1p **32** **B**
D-Day valt meteen af, want er is geen aanval op Frankrijk op de kaart te zien. De Slag om Engeland valt ook af, want de pijlen op de kaart laten een beweging zien van Engeland naar Nederland. De spoorwegstaking is een gevolg van wat op de kaart te zien is: operatie Market Garden. Juiste antwoord op deze vraag is dus B.

1p **33** Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (een van de volgende):
- De tanks staan aan de grens van Duitsland / Duitsland wordt aan hun eigen grens aangevallen / ingeklemd door tanks.
- De tanks in het westen van Duitsland zijn er pas nadat D-day heeft plaatsgevonden / nadat de Geallieerden zijn opgerukt naar Duitsland.

Het gaat erom aan te tonen dat de militaire situatie op de poster die van 1945 is. Duitsland wordt van twee kanten binnengevallen met tanks. Dit moet dus ruim na D-Day zijn en die was in juni 1944.

2p **34** Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (twee van de volgende):
− dwangarbeiders − geallieerde militairen / krijgsgevangenen (of een voorbeeld daarvan) − politieke tegenstanders / gevangenen − kerkelijke leiders − werklozen / mensen die opgepakt waren voor arbeidsdienst − gevangengenomen verzetsstrijders − minderheden, zoals zigeuners, homo's, Jehova's getuigen
per juist antwoord 1

Opmerking: als alleen een nationaliteit wordt genoemd, mag geen scorepunt worden toegekend.

Hier is eenvoudig te kiezen uit een hele reeks groepen (anders dan die van de Nederlandse Joden) die vanuit Nederland zijn gedeporteerd. Twee noemen voor 2 punten.

1p **35** Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om de Blokkade van (West-)Berlijn / de luchtbrug naar (West-)Berlijn.

Duidelijk is een bepakte geallieerde luchtvloot te zien onderweg naar het geblokkeerde Berlijn. De blokkade op de grond is te zien aan de muur voor de trein.

1p **36** De Hongaarse Opstand

Dit is gewoon leerwerk, want het jaar van de Hongaarse opstand (1956) staat in de rij van verplichte jaartallen die je voor het examen moet kennen.

 © ThiemeMeulenhoff

1p **37** De Cubacrisis

Opnieuw een jaartal (1962) en een bijbehorende gebeurtenis, de Cubacrisis, uit de verplichte lijst voor het examen.

1p **38** De nummers 1 en 4

Opmerking: alleen als beide antwoorden juist zijn, wordt 1 scorepunt toegekend.

De bron gaat over de popcultuur van de zestiger jaren die uit Amerika naar Europa kwam. Dan is de keuze voor 1. amerikanisering en 4. jongerencultuur voor de hand liggend.

1p **39** **B**
Dit is een bekende prent die vaak gebruikt wordt om het begrip wapenwedloop uit te leggen. Bij drie keuzes staan woorden als afnemende wapenwedloop, einde van de wapenwedloop en einde van de Koude Oorlog. Als je de prent goed bekijkt, lijkt het er helemaal niet op dat ze gaan stoppen; antwoord B is daarom juist.

1p **40** **B**
Gevraagd wordt naar de doelstellingen van de Tweede Feministische Golf. Het vrouwenkiesrecht en de toelating van meisjes in het basisonderwijs waren al eerder gerealiseerd, dus blijven 1. herverdeling van huishoudelijke taken en 3. abortuswetgeving over.

1p **41** **B**
Hier dient goed gecombineerd te worden. Duidelijk is dat er bij het indienen van een wetsvoorstel sprake is van het recht van initiatief en niet het recht van interpellatie. Dus blijven alleen nog A en B over. Maar omdat het over uitbreiding van het kiesrecht gaat, is antwoord B juist.

1p **42** **C**
De bron toont een historisch beeld van de Val van de Berlijnse muur. Dus is C (1989) het enig mogelijke antwoord.

2p **43** Voorbeeld van een juist antwoord is:
- Stalin wordt niet meer genoemd, omdat (een van de volgende): 1p
  - er onder zijn bewind strafkampen waren / omdat er terreur was.
  - er sprake was van een zuivering.
  - er showprocessen waren.
  - er tegenstanders vervolgd werden.
  - de collectivisatie werd opgelegd.
  - er een politieke koerswijziging was na de dood van Stalin.
  - de destalinisatie was begonnen.
  - Chroesjtsjov aan de macht was gekomen.
- Lenin wordt in beide versies wél genoemd, omdat (een van de volgende): 1p
  - hij de leider van de Russische Revolutie was.
  - hij gezien wordt als de stichter van de Sovjet-Unie.
  - hij de eerste communistische leider van de Sovjet-Unie was.
  - hij als volksheld werd / wordt gezien.

Lenin en Stalin waren ooit gevierde grote leiders van de Sovjet-Unie, maar Stalin werd uit het Russische volkslied geschrapt, omdat na zijn dood, om diverse van de hierboven genoemde redenen, met hem werd afgerekend. Lenin en de positieve gedachten aan Lenin bleven tot het einde van de Sovjet-Unie overeind.

© ThiemeMeulenhoff

1p **44** Eerst 3, dan 4, vervolgens 1 en ten slotte 2.

Opmerking: er is maar één juiste volgorde.

Weer een chronologie opdracht, dit keer over de Indonesische Onafhankelijkheidsstrijd. Die strijd eindigt met de soevereiniteitsoverdracht (2) en daarvoor waren er de politionele acties(1). Die hadden tot doel de door Soekarno uitgeroepen onafhankelijke Republiek Indonesië ongedaan te maken (4). Blijft over de bezetting van Nederlands-Indië / Indonesië door Japan (3). Soms kan het antwoord bij een chronologie-opdracht gemakkelijker gevonden worden door terug in de tijd gaan.

1p **45** Eerst 1, dan 2, vervolgens 4 en ten slotte 3.

Opmerking: er is maar één juiste volgorde.

Nog een chronologie-opdracht. Ook hier komt het erop aan overzicht te hebben van de wereldgeschiedenis van de afgelopen eeuw. Het is duidelijk dat 1 en 2 voor de Tweede Wereldoorlog plaatsvinden en 4 en 3 erna.

2p **46** Gebeurtenis a vond plaats in 4.
Gebeurtenis b vond plaats in 2.
Gebeurtenis c vond plaats in 3.

indien drie antwoorden juist 2
indien twee antwoorden juist 1
indien minder dan twee antwoorden juist 0

Bij deze opdracht is behalve leerwerk een goede kaartkennis van Europa vereist. Op een blinde kaart staan nummers die in verband gebracht moeten worden met de gegeven feitelijkheden. Geen kaartkennis resulteert in gokken, maar denk erom: toch altijd iets invullen!

1p **47** **D**
Hier wordt veel leerwerk getoetst. De enig juiste combinatie is die van het jaartal '1917' met de 'invoering van het passief vrouwenkiesrecht', antwoord D.

1p **48** **D**
In de spotprent staat de Russische beer er nogal beteuterd bij. Dat geeft aan dat er iets gebeurt met of rond de Sovjet-Unie dat de SU onprettig vindt. Veel landen – gesymboliseerd door de vlaggen – lopen bij haar weg, dus is antwoord D, 'het Oostblok begint uit elkaar te vallen' de beste keuze.

2p **49**
- politicus: (Pim) Fortuyn 1p
- politieke beweging: populisme 1p

Kennis van het jaar 2002 in combinatie met de inhoud van de woorden in de bron, "Wij willen het land teruggeven aan de mensen", leiden naar het antwoord Pim Fortuyn en het populisme.

1p **50** **D**
Het gaat hier om het juist combineren van gegevens uit de twee rijtjes criminaliteit en milieuvervuiling. Bepalend is dat er in Europees verband aan beide problemen gewerkt wordt. Alleen in antwoord D komt dit twee keer voor in de formulering "… houdt niet op bij de grens".

© ThiemeMeulenhoff

Oefenen met het examen van 2021-I.
De antwoorden en uitwerkingen vind je op mijn.examenbundel.nl.

Deel 2b Examen zonder uitwerkingen

Bronvermelding
Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift op mijn.examenbundel.nl.

Examen 2021-I

Meerkeuzevragen
Schrijf alleen de hoofdletter van het goede antwoord op.

HISTORISCH OVERZICHT EN STAATSINRICHTING VANAF 1848

Nederland (1848-1914)

bron 1
Een tekening van rellen in Amsterdam in 1848:

Gebruik bron 1.

1p **1** De gebeurtenis op de tekening leidde tot een politieke verandering in Nederland in 1848.
Welke politieke verandering wordt bedoeld?
A het afschaffen van de constitutionele monarchie
B het aftreden van koning Willem II
C het invoeren van een nieuwe grondwet
D het oprichten van politieke partijen

bron 2
Een brief met een waarschuwing aan koning Willem III:

> De macht van uwe majesteit is aangetast. De Kamerleden willen dat uw ministers verantwoording afleggen aan de Tweede Kamer en niet meer aan u. Maar pas op! Ik waarschuw u: dan zal uw macht nóg verder afnemen!

Gebruik bron 2.

1p **2** Deze brief werd geschreven naar aanleiding van de 'Luxemburgse kwestie'.
Wat heeft de koning toen gedaan om te proberen zijn macht te behouden?
A Hij heeft de ministers hun ontslag laten indienen.
B Hij heeft de opdracht gegeven om de grondwet te wijzigen.
C Hij heeft de Tweede Kamer laten ontbinden.
D Hij heeft het parlement het budgetrecht afgenomen.

1p **3** Hieronder staat een omschrijving van een persoon:
Hij streed voor de emancipatie van de eenvoudige burgers, die volgens hem nog écht protestant waren. Voor deze mensen stichtte hij een protestantse universiteit. Ook richtte hij een protestantse krant en een protestantse politieke partij op.
→ Wat is de naam van de persoon die wordt omschreven?

1p **4** Het oprichten van een protestantse universiteit, een protestantse krant en een protestantse politieke partij passen bij een maatschappelijk verschijnsel.
Welk maatschappelijk verschijnsel wordt bedoeld?
A pacificatie
B poldermodel
C secularisatie
D verzuiling

2p **5** Tussen 1870 en 1920 ontstaan er vrouwenorganisaties die strijden voor gelijke politieke rechten.
→ Onder welke **naam** staat deze periode van strijd voor gelijke vrouwenrechten bekend?
→ Geef een voorbeeld van een **politiek recht** waar toen door de vrouwenbeweging voor werd gestreden.

bron 3
Uit een verslag van een vergadering van de Tweede Kamer (1869):

> De minister kwam met een wetsvoorstel om in de begroting ruim 109.000 gulden op te nemen voor diverse onderwijsuitgaven. Een Kamerlid stelde voor om dit bedrag te verhogen met 400 gulden. Deze wijziging werd door de minister overgenomen. Daarna werd de begroting door de Tweede Kamer aangenomen.

Gebruik bron 3.

2p **6** De Tweede Kamer maakte tijdens deze vergadering gebruik van **twee** verschillende rechten.
→ Noem deze twee rechten.

bron 4
Uitnodiging voor een vergadering (1894):

> Hierbij nodigen wij u uit voor een vergadering om een democratische partij op te richten. U kunt hierbij aanwezig zijn als u het met ons eens bent. Wij willen als partij de loonslaven steunen in hun strijd tegen de kapitalistische onderdrukkers. Wij willen het kiesrecht veroveren en gebruiken als democratisch middel in de klassenstrijd.

Gebruik bron 4.

1p **7** De bron gaat over de oprichting van een politieke partij.
→ Wat is de naam van deze politieke partij?

1p **8** Hieronder staat een omschrijving van een bevolkingsgroep die zich emancipeerde:
Al vanaf het begin van de negentiende eeuw waren zij, net als de andere burgers in Nederland, gelijk voor de wet. Toch werden zij in het protestantse Nederland als tweederangsburgers gezien. Lange tijd hebben zij, onder leiding van Schaepman, gestreden voor een betere positie in de maatschappij.
Welke bevolkingsgroep wordt bedoeld?
A arbeiders
B kleine luyden
C liberalen
D rooms-katholieken
E vrouwen

bron 5
Een poster van de Nederlandse regering, bedoeld om in Nederland soldaten te werven (1912):

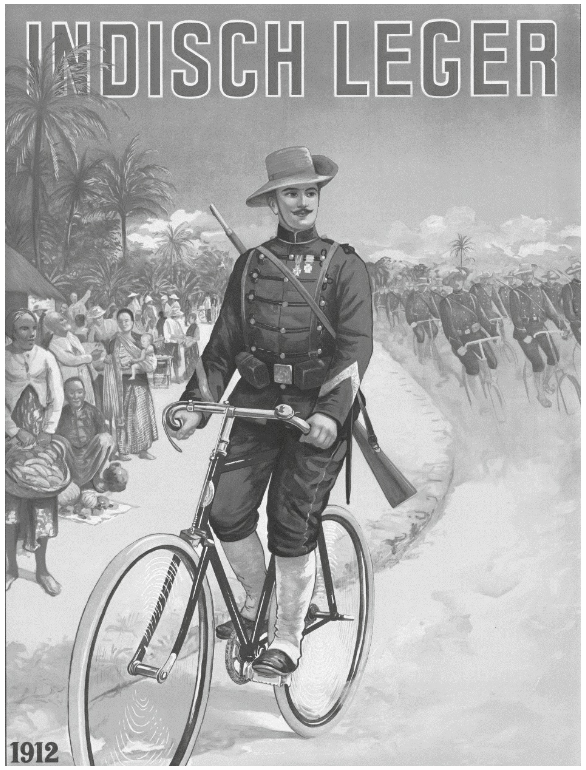

Toelichting
Op de poster staat bovenaan: Indisch leger.

Gebruik bron 5.

1p **9** Geef een reden waarom de bron past bij het modern imperialisme.

De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

bron 6
Opvang van vluchtelingen in Nederland (1914):

Gebruik bron 6.

1p **10** Waarvan is de situatie op de foto een gevolg?
- **A** van de aanleg van de Dodendraad
- **B** van de Duitse inval in België
- **C** van de handelsbelemmeringen
- **D** van de Russische Revolutie

bron 7

Een kaart met frontlijnen tijdens de Eerste Wereldoorlog:

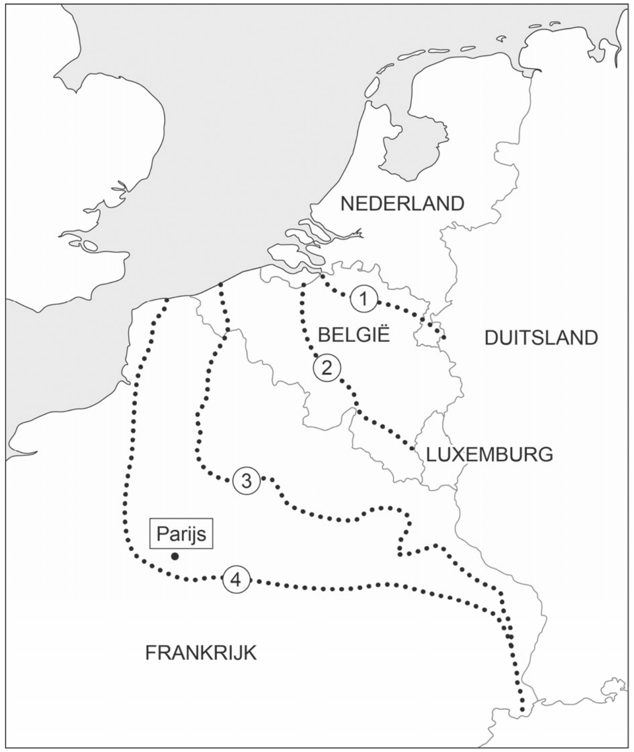

Gebruik bron 7.

1p **11** Welke stippellijn laat zien waar het front lag in **1915**?

A lijn 1
B lijn 2
C lijn 3
D lijn 4

bron 8

De keizer strooit met oorlogsmedailles op een slagveld (1916):

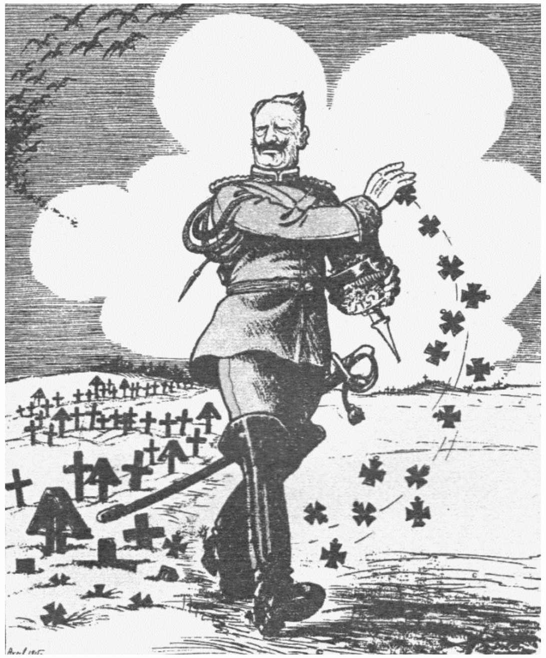

Gebruik bron 8.

1p **12** Op de bron staat de Duitse keizer afgebeeld.

→ Geeft de tekenaar een **positieve** of een **negatieve** boodschap over de keizer? Geef met behulp van de bron een argument voor je keuze.

Doe het zo:

De tekenaar geeft een … (kies uit: positieve / negatieve) boodschap, want … (geef een argument met behulp van de bron).

2p **13** Bij de eerste verkiezingen na de grondwetswijziging van 1917 haalden de liberalen minder Kamerzetels dan daarvóór.

→ Leg uit waardoor het aantal Kamerzetels voor de liberalen minder was geworden.

Doe dit door:

– eerst aan te geven **welk onderdeel** van de grondwetswijziging van 1917 ervoor zorgde dat de liberalen minder Kamerzetels kregen
– en daarna aan te geven waardoor dit onderdeel ervoor zorgde dat **vooral** de liberalen minder Kamerzetels kregen.

Het Interbellum (1918-1939)

1p **14** Duits is tegenwoordig een van de officiële talen in België. Dit is een gevolg van een bepaling uit het Verdrag van Versailles.
→ Welke bepaling uit het Verdrag van Versailles wordt bedoeld?

1p **15** In 1923 werd het Duitse Ruhrgebied bezet door Franse en Belgische troepen.
Wat was een reden voor die bezetting?
A De bezetting was een onderdeel van het Verdrag van Versailles.
B De Volkenbond vond dat Duitsland een extra straf verdiende.
C Duitsland kon niet voldoen aan de herstelbetalingen.
D Het Duitse geld was door de inflatie bijna niets meer waard.

bron 9
Een Amerikaanse politieke tekening (1921):

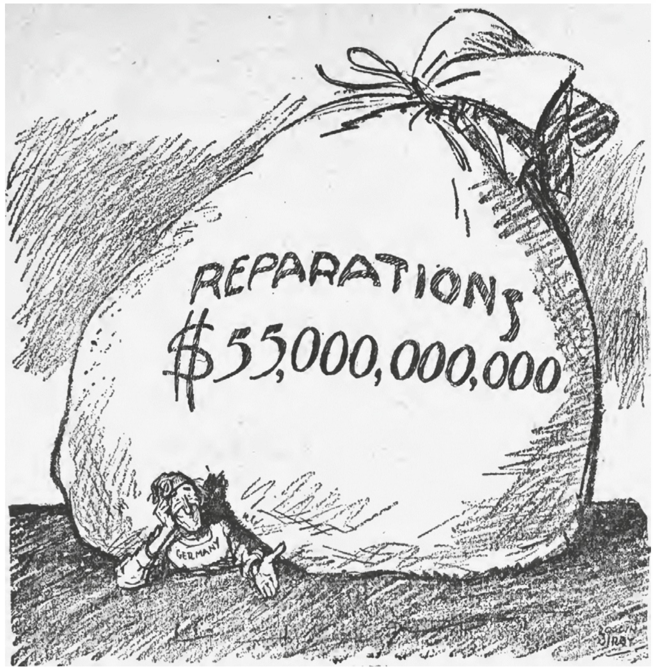

Toelichting
Op de zak staat: herstelbetalingen 55.000.000.000 dollar.
Op de man die onder de zak ligt, staat: Duitsland.

Gebruik bron 9.
1p **16** In de tekening is een reden te herkennen voor de invoering van het Dawesplan.
→ Geef met behulp van de bron aan welke reden de Verenigde Staten hadden voor het aanbieden van het Dawesplan.

bron 10
Een politieke tekening (1924):

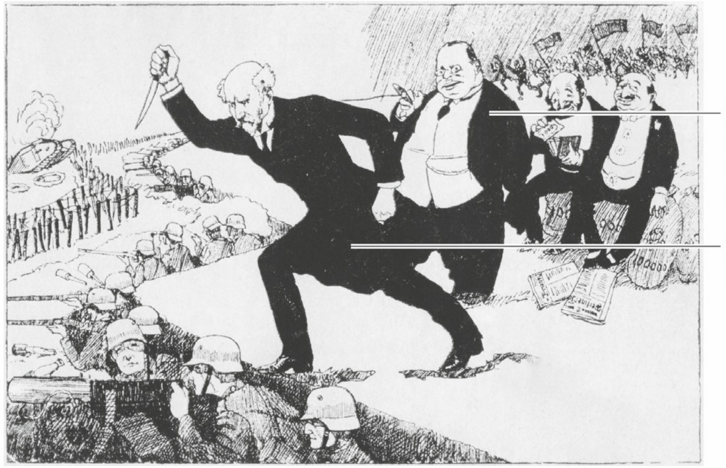

Gebruik bron 10.
1p **17** De tekening gaat over de rol van de Duitse regering aan het eind van de Eerste Wereldoorlog.
→ Is in de bron een **positieve** of een **negatieve** mening te herkennen over de rol van de Duitse regering? Verklaar je keuze met behulp van de bron.
Doe het zo:
De mening over de rol van de Duitse regering is … (kies uit: positief / negatief), want … (geef een verklaring met behulp van de bron).

2p **18** Een invulopdracht over de eigenaar van een Duits kledingbedrijf:
1 In 1931 werd hij lid van de **…(1)…** , de partij van Hitler. Door het contact met de nazi's kon hij een nieuw bedrijf beginnen.
2 Hij maakte de uniformen van de nazi-knokploeg, de **…(2)…** , ook wel de Bruinhemden genoemd.
3 Ook de zwarte uniformen van de elitesoldaten, de **…(3)…** , ook wel de Duitse Zwarthemden genoemd, werden door hem gemaakt.
→ Maak de tekst kloppend door de namen van de **organisaties** in te vullen.
Doe het zo:
Bij zin 1 hoort … (vul de naam van een organisatie in).
(enzovoort tot en met zin 3)

1p **19** Tijdens de economische crisis tussen 1930 en 1940 werden werklozen in Nederland door de overheid verplicht om te stempelen.
→ Noem een reden voor deze verplichting.

bron 11
Een herinnering van iemand uit de Sovjet-Unie (1935):

> Bijna iedere nacht reed de zwarte bus door de stad om mensen te arresteren. Ik was altijd bang dat hij voor mijn huisdeur zou stoppen. En inderdaad, op een nacht was het zover. Een speciaal commando stormde mijn huis binnen. Ik werd afgevoerd in de bus. De rit duurde heel erg lang. Ik was totaal uitgeput. Bij aankomst werden onze spullen ingenomen. Ik had geen naam meer, ik was gevangene nummer 194021. Ik werd ervan beschuldigd dat ik had meegeluisterd naar een grap over Stalin.

Gebruik bron 11.

2p **20** In de bron zijn enkele kenmerken van het stalinisme te herkennen.
→ Noem **twee** van deze kenmerken.

bron 12
Herinneringen van een vrouw uit de Sovjet-Unie over het jaar 1937:

> Ik hield van Stalin. Ik ben van hem blijven houden. Zelfs toen ze over hem gingen schrijven dat hij verkeerde dingen heeft gedaan. Ik bleef van hem houden. Toen ik onze buurman een nare opmerking over Stalin hoorde maken, wilde ik hem aangeven bij de geheime politie. Ja, dat meende ik echt! Ik was in staat mijn eigen vader en moeder, van wie ik hield, aan te geven. Echt waar!

Gebruik bron 12.

2p **21** De liefde van de vrouw voor Stalin is opmerkelijk. Toch is haar liefde voor Stalin wel te verklaren door een onderdeel van de politiek die Stalin gevoerd heeft.
→ Geef eerst **met behulp van de bron** aan waarom de liefde van de vrouw voor Stalin opmerkelijk is.
→ Noem daarna **zonder de bron** een onderdeel van de politiek van Stalin waarmee deze opmerkelijke liefde verklaard kan worden.
Doe het zo:
De liefde van de vrouw is opmerkelijk, omdat …
Een onderdeel van de politiek van Stalin is …

2p **22** Al vanaf 1935 werden er in Duitsland televisieprogramma's uitgezonden. De inhoud van die programma's werd door de staat bepaald. In de uitzendingen kwam van alles aan bod, zoals kooktips, voetbalwedstrijden en wetenschappers die voorhoofden en neuzen van Arische en niet-Arische kinderen opmeten.
Vijf kenmerken van het nationaal-socialisme:
1 concentratiekampen
2 Führerprincipe
3 rassenleer
4 terreur
5 totalitair
→ Welke **twee** kenmerken passen bij deze televisie-uitzendingen? Schrijf alleen de nummers op.

bron 13
Een propagandaposter van de nazi's (1937):

Toelichting
Op de poster staat bovenaan: de Hitlerjugend.
Onderaan staat: ter bescherming van mijn gezin.

Gebruik bron 13.

1p **23** De bron laat zien dat het volgens de nazi's belangrijk was dat jongeren lid waren van de Hitlerjugend. Zo konden ze beter hun gezin beschermen.
→ Waartegen moest het gezin volgens de bron worden beschermd?
Doe het zo:
Volgens de bron moest het gezin worden beschermd tegen …

Gebruik nogmaals bron 13.

1p **24** De NSDAP had ook nog **andere** redenen om jongeren lid te maken van de Hitlerjugend.

→ Noem een andere reden.

Door de tijd heen

1p **25** De beroemde film *The Sound of Music* gaat over het leven van de Oostenrijkse kapitein Von Trapp en zijn gezin.
Hieronder staan vier gebeurtenissen uit het leven van Von Trapp:

1 De kapitein was de baas van een haven voor onderzeeboten van Oostenrijk-Hongarije.
2 Na de Anschluss werd de kapitein opgeroepen voor het Duitse leger. Hij weigerde dat en het gezin vluchtte naar de Verenigde Staten.
3 Oostenrijk verloor, in dezelfde tijd dat het Verdrag van Versailles werd opgesteld, alle kustlijnen en havens, waardoor de kapitein geen baan meer had.
4 Tijdens de wereldwijde economische crisis verloor de kapitein al zijn geld. Om geld te verdienen vormde het gezin een koor dat uiteindelijk wereldberoemd werd.

→ Zet de gebeurtenissen in de juiste volgorde, van vroeger naar later.
Doe het zo:
Eerst …, dan …, daarna … en ten slotte … (vul nummers in).

De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)

bron 14
Een Nederlandse politieke poster uit 1940:

Toelichting
Op de poster staat: met Duitsland voor nieuw Europa.
Rondom de poster staan overal de woorden: voor nieuw Europa.

Gebruik bron 14.

1p **26** Deze poster is afkomstig van een Nederlandse politieke partij.
Welke politieke partij wordt bedoeld?

A ARP
B NSB
C NSDAP
D SDAP

1p **27** In november 1941 richtte de Duitse bezetter in Nederland de zogenaamde **Kultuurkamer** op. Als je als muzikant, toneelspeler, schrijver of schilder je beroep wilde blijven uitoefenen, dan móest je lid worden van deze Kultuurkamer.

Welk begrip hoort bij deze maatregel van de Duitse bezetter?

A collectivisatie
B gelijkschakeling
C invloedssferen
D mobilisatie

1p **28** De Kultuurkamer bepaalde welke kunst er gemaakt mocht worden. Kunst moest voortaan passen bij de ideeën van het nationaal-socialisme. Tegenwoordig is het bijna ondenkbaar dat één politieke stroming bepaalt welke kunst er gemaakt wordt, want dat is in strijd met een grondrecht.

→ Welk grondrecht wordt bedoeld?

bron 15
Uit een Russisch tijdschrift voor soldaten:

> Tel niet de dagen, tel niet de meters. Tel alleen de Duitsers die je hebt gedood. Dood de Duitsers: dat is het gebed van je moeder. Dood de Duitsers: dat is de kreet van de Russische aarde. Aarzel niet: dood hen.

Gebruik bron 15.

1p **29** Is de oproep in het tijdschrift gedaan in **1940** of in **1942**? Verklaar je antwoord.

bron 16
Een Amerikaanse poster (1942):

> **INSTRUCTIES VOOR ALLE PERSONEN VAN JAPANSE AFKOMST**
>
> Alle personen van Japanse afkomst die wonen in de Verenigde Staten zullen worden overgebracht naar opvangkampen.
>
> Dit zal morgen gebeuren vanaf 12.00 uur.
> De overheid helpt u door vervoer en opvang te regelen.
>
> Elk gezinslid mag alleen het volgende meenemen:
> beddengoed
> bestek
> kleding
> toiletartikelen
>
> Grotere bezittingen zoals wasmachines worden door de Amerikaanse overheid bewaard.

Gebruik bron 16.

1p **30** De deportatie is een reactie op een militaire aanval.
Welke aanval wordt bedoeld?
de aanval op

A Hiroshima
B Pearl Harbor
C Rotterdam
D Stalingrad

bron 17
De kop van de krant *Trouw* (30 april 1943):

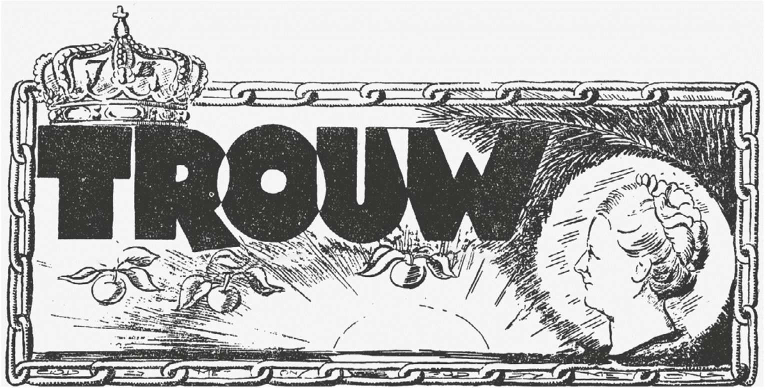

Gebruik bron 17.

2p **31** De krant Trouw verscheen tijdens de Tweede Wereldoorlog.
→ Leg uit waarom uit de kop van Trouw blijkt dat het een illegale krant was.
Doe dit door:
– eerst een onderdeel uit de bron te beschrijven
– en daarna een verklaring te geven waarom hieruit blijkt dat Trouw een illegale krant was.

bron 18
Herinneringen van een Nederlandse vrouw die in 1943 als kind in een kamp heeft gezeten:

> Ze sloten ons met alle andere blanken op in kampen. We leden honger en werden met geweld in bedwang gehouden. "Tenko! Tenko!", schreeuwden de bewakers terwijl we uit de laadruimte klommen. Ze sloegen sommige vrouwen met hun geweer. "Tenko! Tenko!" De kinderen huilden en de soldaten stelden ons in rijen op. Na een hele tijd stond iedereen op wonderbaarlijke wijze te buigen in de brandende tropische zon voor een kleine, gemeen uitziende man. Mama zei dat we het voorbeeld van de andere vrouwen moesten volgen. Toen bogen we allemaal.

Gebruik bron 18.

1p **32** Een invulopdracht:
1 Dit kamp stond in … (**Duitsland** / **Nederlands-Indië** / **Polen**).
2 Deze vrouw is gevangengezet door de … (**Duitsers** / **Japanners** / **Russen**).
→ Kies telkens uit de drie mogelijkheden.
Doe het zo:
zin 1: … (kies uit: Duitsland / Nederlands-Indië / Polen)
zin 2: … (kies uit: Duitsers / Japanners / Russen)

bron 19
Een herinnering, oktober 1944:

> We zaten gezellig samen thee te drinken toen we een Duitse soldaat en een politieagent langs zagen lopen. Een van mijn zussen ging naar de voordeur en deed open. De politieagent zei: "Jullie moeten allemaal direct naar het plein gaan bij de kerk. De deuren moeten open blijven, want alle huizen in de straat worden doorzocht. Wie we nog vinden, wordt meegenomen of doodgeschoten."

Gebruik bron 19.

2p **33** Er kan verschillend gedacht worden over Nederlandse politieagenten die in dienst bleven tijdens de bezetting. Sommige mensen vinden het een vorm van **collaboratie**, andere zien het als een vorm van **aanpassing**.
→ Geef voor beide standpunten een argument.
Doe het zo:
collaboratie, omdat …
aanpassing, omdat …

bron 20
Twee affiches over bombardementen in 1944:

affiche 1

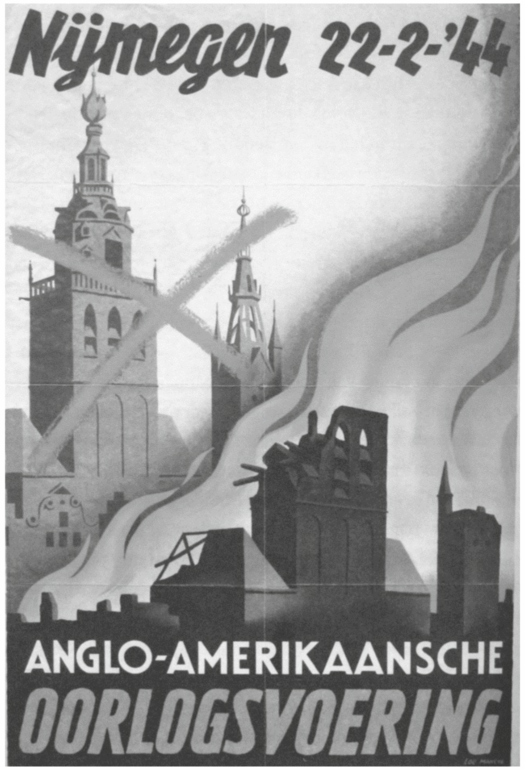

Toelichting
Op het affiche staat: Nijmegen 22-2-'44, Anglo-Amerikaansche oorlogsvoering. (Anglo-Amerikaansche betekent Engels-Amerikaanse.)

affiche 2

Toelichting
Op het affiche staat: Van je vrienden moe
je 't hebben! Nijmegen, Enschede, Arnhe

Gebruik bron 20.

1p **34** Beide affiches zijn voorbeelden van Duitse propaganda met dezelfde boodschap.
→ Welke propagandaboodschap is in beide affiches te herkennen?

bron 21
Het aantal doden per maand in Den Haag in 1944 en 1945:

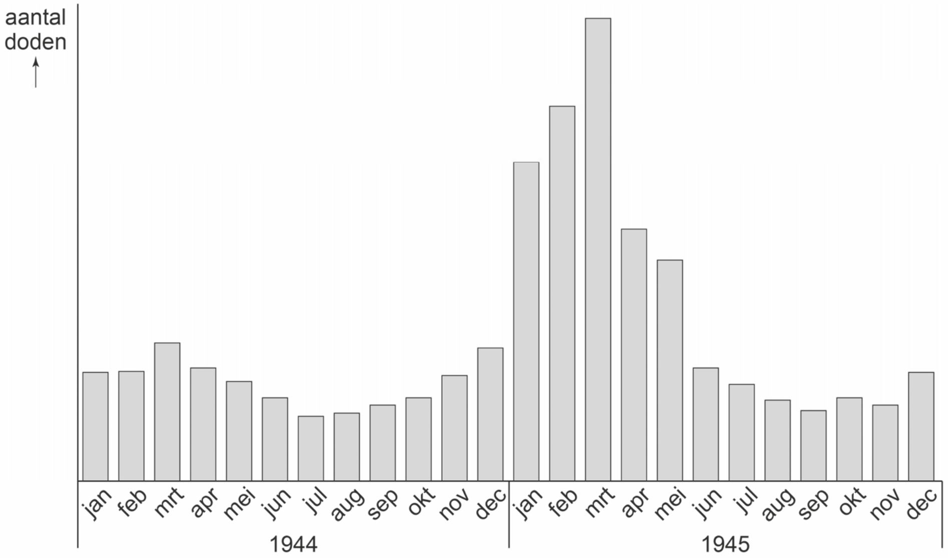

Gebruik bron 21.

1p **35** In de grafiek valt op dat in sommige maanden het aantal doden veel hoger is dan in andere maanden. Behalve een bombardement op een wijk in Den Haag en doodstraffen die werden uitgevoerd, is er nóg een historische oorzaak te noemen voor dit hoge aantal doden.
→ Welke historische oorzaak wordt bedoeld?

bron 22
Uit de inleiding van een boek (1945):

> Bergen-Belsen, Dachau, Buchenwald, Auschwitz. Het zijn namen die voor altijd afschuw zullen opwekken. In dit boek staan foto's van geallieerde oorlogsfotografen. De mensen die twijfelen, die niet kunnen of willen geloven dat dit gebeurd is, kunnen het nu met eigen ogen zien.

Gebruik bron 22.

1p **36** Geef een verklaring waarom de genoemde plaatsen afschuw opwekken.

Gebruik nogmaals bron 22.

2p **37** De foto's uit het boek zijn gemaakt door fotografen die met de geallieerde legers meetrokken naar Duitsland.
→ Noem **twee** landen waaruit deze geallieerde legers afkomstig waren.

Door de tijd heen

bron 23
Hieronder en op de volgende pagina staan in totaal vier afbeeldingen over de Tweede Wereldoorlog.

afbeelding 1
Bombardement op Rotterdam:

afbeelding 2
Operatie Market Garden:

afbeelding 3
Japanse aanval op Nederlands-Indië:

afbeelding 4
Een Poolse soldaat in het noorden van Nederland:

Gebruik bron 23.

1p **38** Zet de afbeeldingen in de juiste volgorde, van vroeger naar later.
Doe het zo:
Eerst …, dan …, daarna … en ten slotte ... (vul nummers in).

Europa en de wereld (1945-1989)

bron 24
Uit het dagboek van een vrouw (1945):

> We lezen in een krant dat op 17 augustus een Indonesische nationalist de Republiek Indonesië heeft uitgeroepen. Hij noemt zichzelf president. De meesten van ons maken zich boos over dit belachelijk gedoe. Onze mannen gaan daar snel een einde aan maken.

Gebruik bron 24.

1p **39** Is dit de herinnering van een **Indonesische**, **Japanse** of **Nederlandse** vrouw? Verklaar je antwoord met behulp van de bron.
Doe het zo:
De herinnering is van een … (kies uit: Indonesische / Japanse / Nederlandse) vrouw, want … (geef een verklaring met behulp van de bron).

bron 25
Een herinnering aan een gebeurtenis in de DDR uit 1950:

> Mijn broer had op school een opstel geschreven over een schoolklas waarin verschillende groepjes leerlingen over politiek discussieerden. Bovendien had hij contact gezocht met de universiteit in West-Berlijn, omdat hij van plan was om daar te studeren. Zijn beste vriend heeft hem verraden. Daarna werd mijn broer gearresteerd en werd hij naar de militaire rechtbank gebracht. Na tien minuten sprak de rechter het vonnis uit: 25 jaar gevangenisstraf omdat hij kritiek heeft gehad op de Sovjet-Unie.

Gebruik bron 25.

2p **40** Leg uit dat deze gebeurtenis **niet** past in een rechtsstaat.
Doe dit door:
- eerst aan te geven waarom de gebeurtenis niet past bij een rechtsstaat,
- en daarna een bijbehorend onderdeel uit de bron te noemen.

Gebruik nogmaals bron 25.

1p **41** Zou de broer in 1950 **wél** of **niet** naar West-Berlijn hebben kunnen reizen om te studeren aan de universiteit?
- **A** Dat was toen niet mogelijk vanwege de Berlijnse Muur die er stond.
- **B** Dat was toen niet mogelijk vanwege de Blokkade van Berlijn.
- **C** Dat was toen wel mogelijk omdat de Berlijnse Muur was gevallen.
- **D** Dat was toen wel mogelijk omdat er nog vrij gereisd kon worden.

bron 26
Een Oost-Duitse propagandaposter uit 1951 met als titel *Van de Sovjetmensen leren, betekent leren te overwinnen:*

Gebruik bron 26.

1p **42** De twee mannen op de poster hebben dezelfde ideologie.
→ Welke ideologie hebben ze allebei? En welke ideologie moet overwonnen worden?
Doe het zo:
De ideologie die ze allebei hebben is …
De ideologie die overwonnen moet worden is …

bron 27
Fragment uit een brief aan een Nederlandse minister-president (1954):

> Geachte minister, morgen brand ik een kaarsje voor u, want mijn moeder zal u altijd heel dankbaar blijven. U heeft er met deze wet voor gezorgd dat zij en zoveel anderen een fijne, prettige oude dag kunnen hebben.

Gebruik bron 27.

1p **43** Aan wie was deze brief gericht? En bij welk onderwerp past de bron?

	aan	de bron past bij
A	Colijn	de opbouw van de verzorgingsstaat
B	Colijn	de oplossing van de sociale kwestie
C	Drees	de opbouw van de verzorgingsstaat
D	Drees	de oplossing van de sociale kwestie

bron 28
Een fragment uit een overheidsfolder van de Bescherming Bevolking (1961):

> **Wat te doen bij een aanval:**
>
> **Zoek dekking waar u bent**
> **Binnenshuis:**
> 1. Onmiddellijk dekking zoeken onder tafel, bed, werkbank e.d.
> 2. Zover mogelijk van ramen en buitenmuren.
>
> **Buitenshuis:**
> 1. Spring of duik achter muur, wal, in greppel.
> 2. In voertuig direct stoppen en op de vloer gaan liggen.

Gebruik bron 28.

1p **44** Dit soort folders werd rond 1960 onder de Nederlandse bevolking verspreid. De overheid vond dat nodig in verband met de internationale politieke spanningen op dat moment.
→ Welke internationale politieke spanningen worden bedoeld?

Door de tijd heen

bron 29
Hieronder staan vier fragmenten uit verschillende troonredes:

> **fragment 1**
> Het waren donkere jaren vol verdriet, nederlagen en heldenmoed. Ik ben blij weer in uw midden te mogen staan.
>
> **fragment 2**
> Door de soevereiniteitsoverdracht is de eeuwenoude verhouding tussen Nederland en Indonesië blijvend veranderd.
>
> **fragment 3**
> In verschillende delen van de wereld wordt gestreefd naar meer vrijheid en democratie. In bijna alle Oost-Europese landen zijn hoopvolle veranderingen te zien.
>
> **fragment 4**
> In dit internationale jaar van de rechten van de mens is er veel geweld in de wereld. Het neerslaan van de opstand van de moedige inwoners van Praag heeft ons diep geschokt.

Gebruik bron 29.

1p **45** Zet de fragmenten in de juiste volgorde, van vroeger naar later.
Doe het zo:
Eerst …, dan …, daarna … en ten slotte … (vul nummers in).

2p **46** Hieronder staan vijf gebeurtenissen die te maken hebben met de **Koude Oorlog**:
1 De EGKS wordt opgericht.
2 De NAVO wordt opgericht.
3 Het Sovjetleger slaat een volksopstand neer.
4 Het Warschaupact wordt opgericht.
5 Landen ontvangen Marshallhulp.
→ Geef per gebeurtenis aan of deze hoort bij het **Oostblok** of bij het **Westen**.
Doe het zo:
Gebeurtenis 1 hoort bij … (kies uit: het Oostblok / het Westen).
(enzovoort tot en met gebeurtenis 5)

De nieuwe wereldorde (vanaf 1990)

1p **47** De Stasi was de geheime politie van de DDR. De geheime politie controleerde bijna alle burgers. Na de .... werd een wet aangenomen waardoor burgers een aanvraag konden indienen om hun Stasi-dossier in te zien. Deze dossiers zijn grotendeels bewaard gebleven.
Op de stippellijn zijn enkele woorden weggelaten.

→ Welke woorden zijn weggelaten op de stippellijn? En past de nieuwe wet bij een dictatuur of bij een rechtsstaat?

	woorden op de stippellijn	dictatuur of rechtsstaat
A	bouw van de Muur	dictatuur
B	bouw van de Muur	rechtsstaat
C	Duitse eenwording	dictatuur
D	Duitse eenwording	rechtsstaat
E	uitbreiding van het Warschaupact	dictatuur
F	uitbreiding van het Warschaupact	rechtsstaat

bron 30

Meerpersoons- en eenpersoonshuishoudens tussen 1900 en 2000:

Gebruik bron 30.

1p **48** Welke maatschappelijke ontwikkeling in Nederland is te herkennen in de bron?

A amerikanisering
B democratisering
C globalisering
D individualisering

1p **49** Tussen 1918 en 1994 zaten er telkens confessionele partijen in de regering. In 1994 werd er een coalitie gevormd **zonder** confessionele partijen.
Welk begrip past bij deze verandering?

A democratisch tekort
B nationalisme
C poldermodel
D secularisatie

2p **50** In 2018 werd er in de lidstaten van de Europese Unie een enquête gehouden over de zomer- en wintertijd. Ruim 80% van de 4,6 miljoen burgers die de enquête hebben ingevuld, wil de klok niet meer elk half jaar verzetten. Het Europees Parlement heeft daarom voorgesteld dat elke lidstaat zelf mag beslissen of de klok wordt verzet. Sommige mensen vinden dat alle landen van de Europese Unie dezelfde tijd zouden moeten hebben.

→ Geef eerst een **economische** reden waarom alle landen van de Europese Unie dezelfde tijd zouden moeten hebben.
→ Geef daarna een **politieke** reden om de lidstaten hierover zelf te laten beslissen.

Doe het zo:
economische reden om dezelfde tijd te hebben: …
politieke reden om de lidstaten zelf te laten beslissen: …

Door de tijd heen

2p **51** Er hebben zich in de geschiedenis van de parlementaire democratie in Nederland vanaf 1848 enkele grote veranderingen voorgedaan. Een van die veranderingen was **positief** en vond plaats **in 1917**. Een andere verandering was **negatief** en vond plaats **tijdens de Tweede Wereldoorlog**.
→ Welke veranderingen worden bedoeld?
Doe het zo:
Een positieve verandering in 1917 was …
Een negatieve verandering tijdens de Tweede Wereldoorlog was …

Bijlagen

Cijferbepaling

2019-I

score	cijfer	score	cijfer
0	**1,0**	41	**6,6**
1	**1,1**	42	**6,7**
2	**1,2**	43	**6,9**
3	**1,3**	44	**7,0**
4	**1,5**	45	**7,1**
5	**1,6**		
		46	**7,3**
6	**1,7**	47	**7,4**
7	**1,9**	48	**7,5**
8	**2,0**	49	**7,7**
9	**2,1**	50	**7,8**
10	**2,3**		
		51	**8,0**
11	**2,4**	52	**8,1**
12	**2,6**	53	**8,2**
13	**2,7**	54	**8,4**
14	**2,8**	55	**8,5**
15	**3,0**		
		56	**8,7**
16	**3,1**	57	**8,8**
17	**3,3**	58	**8,9**
18	**3,4**	59	**9,1**
19	**3,5**	60	**9,2**
20	**3,7**		
		61	**9,3**
21	**3,8**	62	**9,5**
22	**3,9**	63	**9,6**
23	**4,1**	64	**9,8**
24	**4,2**	65	**10,0**
25	**4,4**		
26	**4,5**		
27	**4,6**		
28	**4,8**		
29	**4,9**		
30	**5,1**		
31	**5,2**		
32	**5,3**		
33	**5,5**		
34	**5,6**		
35	**5,7**		
36	**5,9**		
37	**6,0**		
38	**6,2**		
39	**6,3**		
40	**6,4**		

2019-II

score	cijfer	score	cijfer
0	**1,0**	41	**6,7**
1	**1,1**	42	**6,8**
2	**1,2**	43	**6,9**
3	**1,3**	44	**7,1**
4	**1,5**	45	**7,2**
5	**1,6**		
		46	**7,4**
6	**1,7**	47	**7,5**
7	**1,9**	48	**7,7**
8	**2,0**	49	**7,8**
9	**2,2**	50	**7,9**
10	**2,3**		
		51	**8,1**
11	**2,4**	52	**8,2**
12	**2,6**	53	**8,4**
13	**2,7**	54	**8,5**
14	**2,9**	55	**8,6**
15	**3,0**		
		56	**8,8**
16	**3,2**	57	**8,9**
17	**3,3**	58	**9,1**
18	**3,4**	59	**9,2**
19	**3,6**	60	**9,3**
20	**3,7**		
		61	**9,5**
21	**3,9**	62	**9,6**
22	**4,0**	63	**9,8**
23	**4,1**	64	**10,0**
24	**4,3**		
25	**4,4**		
26	**4,6**		
27	**4,7**		
28	**4,8**		
29	**5,0**		
30	**5,1**		
31	**5,3**		
32	**5,4**		
33	**5,5**		
34	**5,7**		
35	**5,8**		
36	**6,0**		
37	**6,1**		
38	**6,2**		
39	**6,4**		
40	**6,5**		

© ThiemeMeulenhoff

Colofon

Auteurs
E.G. Arnold
R.C. Seriese

Vormgeving binnenwerk
Maura van Wermeskerken, Apeldoorn

Opmaak
Crius Group, Hulshout

Over ThiemeMeulenhoff
ThiemeMeulenhoff ontwikkelt zich van educatieve uitgeverij tot een learning design company. We brengen content, leerontwerp en technologie samen. Met onze groeiende expertise, ervaring en leeroplossingen zijn we een partner voor scholen bij het vernieuwen en verbeteren van onderwijs. Zo kunnen we samen beter recht doen aan de verschillen tussen lerenden en scholen en ervoor zorgen dat leren steeds persoonlijker, effectiever en efficiënter wordt.

Samen leren vernieuwen.

www.thiememeulenhoff.nl

ISBN 978 9006 49156 2
Eerste druk, tweede oplage 2022

©ThiemeMeulenhoff, Amersfoort, 2021

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie (PRO), Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp (www.stichting-pro.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) dient men zich tot de uitgever te wenden.
Voor meer informatie over het gebruik van muziek, film en het maken van kopieën in het onderwijs zie www.auteursrechtenonderwijs.nl.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Deze uitgave is volledig CO_2-neutraal geproduceerd.
Het voor deze uitgave gebruikte papier is voorzien van het FSC®-keurmerk.
Dit betekent dat de bosbouw op een verantwoorde wijze heeft plaatsgevonden.

examenbundel ›

vmbo-gt / mavo **Nederlands**
vmbo-k **Nederlands**
vmbo-gt / mavo **Engels**
vmbo-gt / mavo **Duits**
vmbo-gt / mavo **Frans**
vmbo-gt / mavo **Economie**
vmbo-gt / mavo **Maatschappijkunde**
vmbo-gt / mavo **Geschiedenis**
vmbo-kgt **Aardrijkskunde**
vmbo-gt / mavo **Wiskunde**
vmbo-gt / mavo **Nask 1**
vmbo-gt / mavo **Nask 2**
vmbo-gt / mavo **Biologie**

samengevat }

vmbo **Nederlands 2F**
vmbo **Rekenen 2F**
vmbo-kgt **Economie**
vmbo-kgt **Maatschappijkunde**
vmbo-gt / mavo **Geschiedenis**
vmbo-kgt **Aardrijkskunde**
vmbo-kgt **Wiskunde**
vmbo-gt / mavo **Nask 1**
vmbo-gt / mavo **Nask 2**
vmbo-kgt **Biologie**

Tips, tricks en informatie die jou helpen bij het slagen voor je eindexamen vind je op examenbundel.nl! Nog meer kans op slagen? Volg ons ook op social media. #geenexamenstress

examenidioom + examenbundel + samengevat + zeker slagen! = #geenexamenstress

examenidioom

vmbo **Engels**
vmbo **Duits**
vmbo **Frans**

zeker slagen !

voor vmbo, havo én vwo

9 789006 491562